

KADEM
Kadın
Araştırmaları
Dergisi

KADEM
KADIN VE DEMOKRASI DERNEĞİ

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi
KADEM Journal of Women's Studies

Cilt 4 • Sayı 2 • Aralık 2018

ISSN: 2149-4878

e-ISSN: 2149-6374

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Kadın ve Demokrasi Derneği Adına İmtiyaz Sahibi/Owner

Dr. Saliha Okur Gümrükçüoğlu (Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Editorial Manager

Dr. Zeynep Kevser Şereföğlu Danış (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Baş Editör/Editor-in-Chief

Dr. H. Şule Albayrak (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Yönetici Editör/Managing Editor

Zehra Zeynep Sadıkoğlu (Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Kitap Değerlendirme Editörü/Book Review Editor

Büşra Bilgin

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor

Nejat Başar

Tashih/Redaction

İnayet Bebek

Dizgi/Typography

Ender Boztürk

Yayın Kurulu/International Editorial Board

Prof. Dr. Sevgi Kurtulmuş (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Ayşen Gürcan (İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Ömer Çaha (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Ali Köse (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Lütfiye Müslümanoğlu (Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye)

Prof. Dr. Aysun Bay Karabulut (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Doç. Dr. E. Sare Aydın Yılmaz (İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Betül İpşirli Aręıt (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Merve Kavakçı (Kuala Lumpur Büyükelçisi)

Doç. Dr. İlker Kıymetli Şen (İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. Hasan Basri Yalçın (İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Azize Şahin (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Doç. Dr. İdil Tamer (İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Belma Tokuroğlu (Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Şule Çeviker Ay (Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Nebi Miş (Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Gamze Aksan (Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)

Dr. Esra Albayrak (İslam İşbirliği Teşkilatı Kadın Danışma Konseyi Başkanı)

Yayıncı/Publisher

Kadın ve Demokrasi Derneği/Women and Justice Association

Sertifika No/Certificate Number

30716

Yayın Türü/Type of Publication

Akademik Dergi/Academic Journal

Yayın Dili/Languages of Publication

Türkçe ve İngilizce/Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır/Biannual (June&December)

Baskı ve Cilt/Press

Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.

Adres: Ak Pınar Mah. Hasan Basri Cad. No:4 Sancaktepe/İstanbul

Telefon: 0 (216) 585 90 00 **Web:** <http://www.tukuvazmatbaacilik.com.tr>

Elektronik posta: info@turkuvazmatbaacilik.com.tr

Basım Tarihi: Ocak 2019

KADEM
KADIN VE DEMOKRASI DERNEĞİ

İletişim/Correspondence

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi

Karagümrük Mah. Muhtar Muhittin Sok. TOKİ Sulukule Evleri

No: 8/1 Fatih, Edirnekapı İstanbul

Telefon: +90 (212) 631 46 49 **Web:** kadinrastirmalari.kadem.org.tr

Elektronik posta: kadinrastirmalari@kadem.org.tr

İçindekiler / *Table of Contents*

177 Editörden / Editorial

179 Mülâkat / Interview

Prof. Dr. Huriye Martı

.....

Makaleler / *Articles*

187 ŞULE POLAT

**Kadın Öğretmenlerde İş-Yaşam Dengesi ve İş Performansı
Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / Examining the Relationship Between
Work-Life Balance and Job Performance of Female Teachers**

207 ELİF HAYKIR HOBİKOĞLU – FUNDA H. SEZGIN – GAMZE SART

**Kadınların Yükseköğrenime Devamını Etkileyen Faktörlerin
Ekonometrik Analizi: Arap Dünyası Örneği / An Econometric Analysis
of the Factors Affecting Women's Enrolment in Post-Graduate Studies:
the Case of the Arab World**

229 AYŞE KÜTÜKCÜ – FARUK KEREM ŞENTÜRK

**Cinsiyet Rolü ve Denetim Odağının Kadınların Kariyer Geleceği
Algısına Etkisi / Effects of Gender Role and Locus of Control on the Perception
of Women's Future Career**

261 HANDAN KARAKAYA

**Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/Boşanma Süreci ve Kadın:
Elazığ Örneği / Divorce and the Divorce Process in the Context of Gender:
The Elazığ Case**

293 TUĞBA KARA

**Doğu ile Batı'nın Şuh Kadınları Üzerinden "Öteki"nin
Cinselliğinin Edebî Temsili / Sexuality of the 'Other' as Represented
in the 'Vivacious Women' of the East and West**

Kitap Değerlendirmeleri / *Book Reviews*

- 311** Yeryüzünün Şereflı Halifesi Olarak Kadın
Woman as Honorary Caliph on the Earth
Ayşe Betül Yılmaz
Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın*
- 318** Dün ve Bugün Arasında Kaybolan Kadınları Romanlarda Aramak
Seeking Women Lost Between Yesterday and Today in Novels
Esra Taşkesen
Ayşegül Utku Günaydın, *Kadınlık Daima Bir Muamma: Osmanlı Kadın Yazarların Romanlarında Modernleşme*
- 324** Tarihin Tanımazlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin
The Woman Ignored by History: Nezihe Muhiddin
Berna Terzi Eskin
Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkulâp: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*

Editörden/Editorial

Dr. H. Şule Albayrak

Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi Baş Editörü
KADEM Journal of Women's Studies Editor in Chief

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, kadına dair konuların tek biçimli yaklaşımla okunmasını aşmayı hedefleyen, bu amaçla kadın araştırmaları alanında farklı söylem, yaklaşım ve teorik yönelimlere kapı açan bilimsel bir faaliyet olarak alanda kendine yer edinmeyi başarmıştır. Bu çerçevede yayına hazırladığımız Aralık 2018 sayısında da teorik ve uygulamalı değerli çalışmalara yer verilmiştir. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Huriye Martı'yla gerçekleştirdiğimiz röportaj, hakem sürecini geçmiş olan beş makale ve üç kitap değerlendirmesi derginin bu sayısının içeriğini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin ilk kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olan Prof. Dr. Huriye Martı, akademik ilgi alanı içinde İslam'da kadın konusuna önemli yer ayırmış bir akademisyendir. Bu minvalde Martı, İslam'da kadının yeri, kamusal alanda kadın ve cinsiyet ilişkilerine yönelik İslami perspektif üzerine kendisine yönelttiğimiz soruları yanıtlamış; aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığının kadın ve aile çalışmalarına dair bilgiler vermiştir.

Dergimizde yer verdiğimiz makalelerin ilki Şule Polat tarafından kaleme alınan "Kadın Öğretmenlerde İş-Yaşam Dengesi ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlığını taşımaktadır. Ankara ilinde gerçekleştirilen araştırmada iş yaşam dengesini kurabilen kadın öğretmenlerde iş performansının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci olarak, Elif Hobikoğlu Haykır, Funda H. Sezgin ve Gamze Sart tarafından kaleme alınan çalışma "Kadınların Yükseköğrenime Devamını Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi: Arap Dünya-

sı Örneği” başlığını taşımaktadır. Yazarlar bu çalışmada, Arap ülkelerinde 1970-2014 dönemini kapsayan süreçte kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörleri ekonometrik olarak analiz etmişlerdir.

Ayşe Kütükcü ve Faruk Kerem Şentürk’e ait olan “Cinsiyet Rolü ve Denetim Odağının Kadınların Kariyer Geleceği Algısına Etkisi” başlıklı nicel araştırma, dergimizde yer verdiğimiz bir diğer çalışmadır. Yazarlar, bu çalışmanın amacını kadınların kariyer geleceği algısı üzerinde cinsiyet rolü ve denetim odağının etkileri olarak belirlemişler, saha araştırmasını Düzce Üniversitesi akademik ve idari personeli üzerinde gerçekleştirmişlerdir.

“Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği” başlıklı makale ise Handan Karakaya tarafından kaleme alınmıştır. Boşanma sürecini sorunsallaştıran yazar, nitel araştırma yöntemiyle çalışma grubunu oluşturan 13 kadınla yaptığı görüşmeleri analiz etmiş ve boşanma sürecinde karşılaşılan sorunlara çalışmasında yer vermiştir.

Son olarak dergimizde, Tuğba Kara’nın yazdığı “Doğu ile Batı’nın Şuh Kadınları Üzerinden Ötekinin Cinselliğinin Edebi Temsili” başlıklı makale yer almaktadır. Bu çalışmada yazar, Pierre Loti ve Halid Ziya’nın seçilmiş eserleri üzerinden Doğu ve Batı’nın kendini inşa sürecinde ötekinin temsilini ve bunun cinsellik ve cinsiyet üzerinden aldığı biçimi ele almıştır.

Kitap değerlendirmeleri bölümüne geldiğimizde, ilk olarak Prof. Dr. Huriye Martı’nın kaleme aldığı *Hakları ve Saygınlığıyla İslam’da Kadın* adlı eser, Ayşe Betül Yılmaz tarafından değerlendirilmiştir. İkinci değerlendirme Esra Taşkesen’e ait olup, Ayşegül Utku Günaydın’ın *Kadınlık Daima Bir Muamma: Osmanlı Kadın Yazarların Romanlarında Modernleşme* başlıklı eseri üzerinedir. Son olarak Yaprak Zihnioğlu’nun yazdığı *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* başlıklı eser, Berna Terzi Eskin tarafından değerlendirilmiştir.

Dergimizin son sayısına katkı sunan yazarlarımıza, makalelerin değerlendirilmesi sürecinde yer alan hakemlerimize ve son olarak bilgi ve görüşlerini bizimle paylaşan sayın Prof. Dr. Huriye Martı’ya teşekkürlerimizi sunarız.

Mülâkat / Interview

Prof. Dr. Huriye Martı

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, Ankara, Türkiye

1974 Ankara doğumlu olan Prof. Dr. Huriye Martı, Konya İmam Hatip Lisesi ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, aynı üniversitede "Rasûlullah'ın Hanımları Konu Alan Rivayetlerinin Değerlendirmesi-Kadın Konulu Uydurma Rivayetler-" başlıklı tezi ile 1998 yılında yüksek lisansını, "Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)" konulu tezi ile 2005 yılında doktorasını tamamladı. 1999-2000 yılları arasında Ürdün'de Şuayb el-Arnaûd'un tahkik ve tahrir merkezinde eğitim aldı. 2011 yılında Yardımcı Doçent, 2012 yılında Doçent, 2017 yılında Profesör oldu. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hadislerle İslam adıyla yayınlanan Konulu Hadis Projesi'nde editör ve yazar olarak görev üstlendi. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı, 2014 yılında Diyanet İşleri Başkanlık Müşaviri olarak atanan Martı, 2017 yılında Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı oldu. Sünnet perspektifinden kadın, aile, ahlâk ve değer temalı makale, konferans ve tebliğlere imza attı. "Birgivi Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası", "Osmanlı'da Bir Dâru'l-Hadis Şeyhi: Birgivi Mehmed Efendi", "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye -Muhteva Analizi, Kaynakları ve Kaynaklık Değeri", "Gülâbâdî ve Maâni'l-Ahbâr'dan Tasavvufî Hadis Şerhleri", "Hadis, Usul ve Hayat", "Hadisler Ekseninde Çevre Ahlâkı", "Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın" isimli yayınlanmış eserleri mevcuttur.

Türkiye'nin ilk kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısıyınız. Bu durumun önemini bizim için yorumlarmısınız?

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumumuzu inanç, ibadet ve ahlak konularında aydınlatmak üzere kurulmuş, toplumun bütün kesimlerine din konusunda eğitim ve manevi destek hizmeti sunan bir kurumdur. Böyle bir kurumun elbette toplumumuzun yarısını oluşturan kadınlarımıza yönelik de değerli hizmetleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, dinin kadınlar arasında doğru anlaşılması ve yaşanması, bilhassa aileye, gençlere ve çocuklara yönelik faaliyetlerimizde karar mekanizmalarında kadınların yer alması son derece önem taşımaktadır. Bu, aynı zamanda "insan" için gelmiş olan son dinin temsilinde kadını ve erkeği birlikte düşünmek ve sorumluluğu eşit bir biçimde üstlenmelerini sağlamak anlamına gelmektedir. Böylelikle kadın bakış açısının, tecrübesinin ve kadına özel perspektiflerin Başkanlığın hizmet alanlarına yansması ve toplumun istifadesine sunulması mümkün olmaktadır. Ayrıca Başkanlıkta üst düzey kadın idarecilerin görev yapması, sayıları 30 bini aşan kadın din görevlilerimiz açısından da büyük önem taşımaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı olarak son dönemde kadınlar için ve kadınlara dair konularda yaptığınız çalışmalardan söz eder misiniz?

Başkanlığımız bir taraftan kadınların sağlam dinî kaynaklardan beslenen eğitimlerle toplum içindeki konumlarını, haklarını ve saygınlıklarını öğrenmeleri için çalışırken, diğer taraftan kadına yönelik her türlü bidat, hurafe, batıl inanış ve çarpık zihin koduyla mücadele etmektedir. Bu bağlamda, kadının hem aile içinde hem de sosyal hayatta adaletli ve merhametli bir yaşama kavuşması, bu sayede ailenin olduğu kadar toplum yapımızın da güçlenmesi hedeflenmektedir. Kadın ve ailelere yönelik çalışmalarımızın odağında il ve ilçelerimizde bulunan Aile ve Dini Rehberlik Büroları yer almaktadır. "Temel Aile Bilinci ve Aile Ahlâkı" eğitimleri, "Anne-Baba Okulu" programları, aileyi kuşatan "bağımlılık, şiddet, boşanma" gibi problemlerin dinî referanslarla çözümüne yönelik projeler, "Kadın ve Kız Çocuklarının Şiddet

ve Ayrımcılıktan Korunması”, “Çocuk İhmal ve İstismarıyla Mücadele” ve “Toplumsal Cinsiyet Adaleti” çalışmaları, “Çevre Ahlakı, İsrafla Mücadele ve Sıfır Atık Bilinci” eğitimleri, “Çalışan Kadınlarda Aile ve Kariyer Dengesi” konulu bilinçlendirme faaliyetleri öncelikli alanlarımız arasında sayılabilir.

Yazılarınızda, konuşmalarınızda kadını hak ve sorumluluk ilişkisi bağlamında değerlendirmeden önce; her şeyden evvel varoluşsal değeri çerçevesinde anlamanın gerekliliği üzerinde durduğunuzu görüyoruz. O halde her şeyden evvel bir insan olarak kadının İslam’daki yerine dair neler söylemek istersiniz?

İnsan; ırkı, rengi, yaşı ve cinsiyeti fark etmeksizin “yeryüzünün halifesi” yani onurlu ve sorumluluk sahibi varlığıdır. Bu anlamda her insan için öncelikli olan Allah’ın kendisinden beklediği “iman etme ve salih ameller işleme” yükümlülüğünü yerine getirmektir. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’in ve hadislerin dilinde kadın ya da erkek ayrımı gözetilmeksizin “kul olma” bilincine yer verildiği görülür. Elbette cinsiyetimiz gereği doğuştan taşıdığımız farklı kodlar ve toplumsal hayat içinde üstlendiğimiz farklı roller vardır. Ancak farklılıklarımız birer üstünlük vesilesi olmayıp ancak Allah’ın muradına uygun bir hayatı yeryüzünde inşa etme imkânı olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Kur’an’ın da belirttiği üzere, kadın ve erkek aynı hatayı işlediğinde aynı cezayı gören, aynı iyiliği yaptığında da aynı mükâfatı alan eşdeğer iki varlıktır. Üstünlük ise ancak takva iledir.

Siz, Hz. Peygamber’in (sav) dünyasında kadının yerini “kristal” metaforu üzerinden anlatıyorsunuz. Nedir kristal metaforu, açabilir misiniz?

Veda Haccı için yola çıktıklarında hanımların develerini sevk eden Enceşe isimli siyahî bir genç heyecan dolu şiir ve ilahîlerle develerin hızını arttırınca, Peygamberimiz ona şöyle sesleniyor: “Enceşe aman yavaşı! Kristalleri dikkatli taşı!” Kristal ifadesi o dönemde de dikkat çekiyor ve hadisin ravilerinden Ebû Kılâbe; “Allah’ın Resulü öyle bir kelime söyledi ki şayet bunu biriniz söylemiş olsa, diğerleri onu ayıplardı.” diyor. Zira

kadına değer veren ve nezaket gösteren bu tavır, o günün yerleşik algı ve tutumlarıyla uyuşmuyor. Aslında Peygamberimizin kadın konusundaki bütün karar ve davranışlarının temelinde insanın doğuştan sahip olduğu değeri ve hakları sağlama, dokunulmazlık alanlarını koruma çabası yatar. Diğer bir ifadeyle, mal, can, ırz, akıl, inanç dokunulmazlığı ve insan olmanın haysiyeti söz konusu olduğunda Peygamberimiz kadın ve erkek arasında ayırım yapmaz. Kadınların dinin sınırlarına uygun davranarak sosyal hayat içerisinde alışverişte, eğitimde, ibadet hayatında, yolculukta hatta savaşta yer almalarına engel olmaz. Bu konularda biliyorsunuz sayısız örnek var Resl-i Ekrem'in hayatında. Dolayısıyla kadının önce saygı görmesine ve eğitim almasına, sonra da bu eğitimin kendisine sağladığı şuurla toplumsal hayata katkı sunmasına fırsat veren bir Peygamberimiz vardır.

Kadının kamusal alandaki varlığına dair bazıları dinî gerekçelendirmelerle eleştiri ve itirazlarda bulunuyor, hatta bu durumu “dengenin bozulması” olarak görenler var. Kadını din adına toplumdaki dışlayan söylemler karşısında sizce nasıl bir tutum geliştirmek gerekiyor?

Kadının kamusal alanda varlığı bilhassa çalışma hayatına katılımından sonra daha sık tartışılır oldu. Aslında kuşaklardır tarlalarda, bağ bahçelerde çalışan ve aile btnesine katkı sunan kadınlar hakkında kamusal alanda var olma sorunu hiç gündeme gelmiyor. Çünkü rızkını topraktan çıkarmanın ailedeki bütün bireyleri çalışmaya zorlayan bir niteliği var. Çeşitli sanatsal, kültürel çalışmalar yürüten, iyilik hareketlerinin içinde gönüllü görev alan kadınlar hakkında da bu husus tartışılmıyor. Çünkü kadın eli değmeden iyiliğin yeryüzüne yayılması imknsız. Burada mesele maaş karşılığı mesai mefhumuyla çalışan, orta kesim, okumuş, dinî ve kültürel hassasiyetleri olan kadınlar üzerinde yoğunlaşıyor. Bu

ketlerinin içinde gönüllü görev alan kadınlar hakkında da bu husus tartışılmıyor. Çünkü kadın eli değmeden iyiliğin yeryüzüne yayılması imknsız. Burada mesele maaş karşılığı mesai mefhumuyla çalışan, orta kesim, okumuş, dinî ve kültürel hassasiyetleri olan kadınlar üzerinde yoğunlaşıyor. Bu

kadınlar “ya evdesin ya işte; eğer ikisinde de bulunmaya çalışırsan başarısız olman mukadderdir” denilerek ev ve iş hayatı arasında seçim yapmaya zorlanıyor. Kanaatimce konu, çalışmayı para kazanma ve makam mevki elde etme gayreti olarak okumaktan kaynaklanıyor. Halbuki bir kadının çalışmasındaki amaç, edindiği bilgiyi, donanımı, tecrübeyi, sahip olduğu ufku ve ideali insanlığın hayrına kullanmak ve böylelikle Allah’ın rızasına uygun adımlar atmak olmalıdır. Maddi kazanımlar değil, manevi kazanımlar için bir kadın sosyal hayata iştirak eder. Elbette bu iştirakin haram-helal sınırlarına riayet eden, edep ve ahlaktan asla ödün vermeyen bir tarzda gerçekleşmesi esastır. Dolayısıyla bugünün gerçekliğinde, kadını kamusal alandan dışlayan ve evine dönmeye davet eden, hatta sorumluluğunu yerine getirmemekle suçlayan söylemler yerine, kadına her kademedede destek olunmalı; hem evi için özen göstermesi ve ailesini ihmal etmemesi hem de kul olarak insanlık yararına üzerine düşen vazifeleri yerine getirmesi için fırsatlar oluşturulmalıdır.

Genel olarak kadın ve özellikle de Müslüman kadınla ilgili dinî kisveye büründürülmüş oldukça sert ve olumsuz söylemlerin özellikle sosyal medya üzerinden etki alanı oluşturduğunu gözlemliyoruz. Sizce sosyal medya kullanıcısı genç nesillerde bu söylemlerin olumsuz etkilerine karşı farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir? Diyanetin bu konuda projeleri var mı?

Gençlere doğru, sağlıklı, sade ve nitelikli bilgiyle ulaşmak ve bilgi kaynağı olarak güvenilir mecraları kullanmaları konusunda onları bilgilendirmek gerekiyor. Bu konuda sadece Diyanet İşleri Başkanlığına değil, Milli Eğitimde görev yapan ve gençlerle her gün bir arada bulunan binlerce din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenine ve İlahiyat fakültelerinin öğretim üyelerine de ciddi sorumluluk düşüyor. Biz Başkanlık olarak gençlik koordinatörlerimiz birçok proje yürütüyor ve bilhassa son dönemlerde gençlerin zihnine takılan sorulara cevap üretmek ve polemik konusu haline getirilen ya da anlam kaymasına uğratılan dinî kavramlara yönelik doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamak amacıyla kitap ve görsel yayın hazırlıyoruz.

Erkeğin eş ve baba olarak rollerini sünnet perspektifinden değerlendirecek olursak, Hz. Peygamber (sav) nasıl bir babaydı ve ümmetine iyi bir baba olmaya dair neler öğretti? Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Peygamber Efendimiz, evlatları arasında ayırım yapmayan Őefkatli ve âdil bir babaydı. Onun bir baba olarak merhametle öğreten, sevgi sunmaktan çekinmeyen, çocukları ibadet hayatına dahil eden ve onların haklarını koruyan bir tavrı olduğunu söyleyebiliriz. Çok temelde, Peygamberimizle o günün çocukları arasındaki iletişime baktığımızda çocuğun varlığına değer veren, onu “adam yerine koyan” ve kişiliğini örselemeyen bir tavrın hâkim olduğunu görürüz.

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'nin her yerinde teşkilatlanmış, halkla iç içe olan ve toplumdaki sorunlara vâkıf bir kurum. Bu tecrübelerinizden yola çıkarak günümüz Türkiye'sinde aileye dair hangi problemler öne çıkıyor; ne gibi sorunlarla karşı karşıyayız?

Aileye dair madde ve teknoloji bağımlılığından ihmal ve Şiddete varan bir dizi küresel problemden bahsedilebilir. Boşanma oranlarındaki artış elbette kaygı vericidir ancak kanaatimce karşı karşıya kaldığımız en ciddi sorun aile bilinci hakkındaki yetersizliktir. Aile konusunda sağlıklı bir bilinç düzeyine ve doğru zihniyet kodlarına sahip olmayan bireylerin hem sağlıklı bir aile kurmaları hem de karşılaştıkları aile sorunlarıyla başa çıkmaları mümkün olamamaktadır. Aile bilinci ile kastettiğim husus, ailenin sadece fiziksel ihtiyaçları karşılamak için kurulan maddi bir birliktelik değil, aynı zamanda zihinsel ve duygusal ihtiyaçları da karşılamaya yönelik manevi bir birliktelik olduğu bilincidir. Materyalist ve egoist bir bakış açısı aileye ciddi anlamda zarar vermektedir. Bu bağlamda aile kurmak kadar aile olmaya ve aileyi korumaya da önem veren, kendinden önce ailenin menfaatlerini hesaba katan ve aile bireylerinin birbirlerine “emanet” olduklarını hissettiren bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Her Şeyden önemlisi de aile sorunlarına çözüm üretebilmek için aileyi ahlakî bir zeminde düşünmek şarttır.

Saha araştırmaları mutlu ve uzun ömürlü aile birlikteliği için dinî ve manevi gücün önemini ortaya koymakta. Diyanet İşleri Başkanlığı da Aile ve Dinî Rehberlik merkezleriyle ailenin sağlıklı şekilde devamı konusunda gayret gösteriyor. Bize Başkanlığın aile tasavvurundan ve bunu gerçekleştirmek için sözünü ettiğimiz merkezlerdeki çalışmalarından ve ilgili diğer projelerinizden bahsedermisiniz?

Başkanlığımızın sağlıklı aile tasavvuru, bir önceki sorunuza verdiğim cevapla örtüşüyor. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarımızın toplumda yerleştirmeye çalıştığı aile bilinci, hak ve sorumluluklardan öte muhabbet, merhamet ve adalet gibi ahlakî değerleri ailede yaşanır kılmayı ve emanet algısını güçlendirmeyi hedefliyor. Bu bağlamda kadınıyla erkeğiyle, genciyle yaşlısıyla bütün aile bireylerinin saygın olduğu bir aile ortamının oluşturulması ve her bireyin diğerlerini koruyan, bütünleyen, besleyen, destekleyen bir davranış evrenine katkı sunması için çalışmaktayız.

Son olarak, kadın ve aileye yönelik Diyanet İşleri Başkanlığının yeni proje ve hedefleri nelerdir?

2019 yılında gerek personelimize yönelik hizmet içi eğitim faaliyetlerini gerekse personelimizin eşlerine ve çocuklarına yönelik projelerimizi uygulamaya devam edeceğiz. Ayrıca Kur'an Kurslarımızda yıl boyunca eğitim görmekte olan yaklaşık 1 milyon kadının aile konusunda bilinçlendirilmesi, dinimizin sağladığı eşsiz manevi destekle güçlendirilmesi ve aile sorunlarına çözüm üretme becerisi kazanması için çalışmaya devam edeceğiz. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarımızda aile konulu dinî soruları cevaplamak ve sorunlara çözüm üretmek için danışmanlık ve rehberlik yapmayı sürdüreceğiz.

Sorularımıza verdiğiniz cevaplar için Kadem Kadın Araştırmaları dergisi adına teşekkürlerimizi sunarız.

Sunduğunuz bu fırsat için ben teşekkür ediyorum, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Kadın Öğretmenlerde İş-Yaşam Dengesi ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship Between Work-Life Balance and Job Performance of Female Teachers

*Şule Polat**

Öz

Bu araştırmada, kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesi ile iş performansı ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın evrenini Ankara ili merkez ilçelerinde bulunan resmi ortaokullarda 2016-2017 eğitim öğretim yılında görevli olan toplam 11.106 kadın öğretmen oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini de evreni temsilen tesadüfi seçilen 322 kadın öğretmen oluşturmuştur. Araştırma verileri “İş-Yaşam Dengesi Ölçeği” ve “Bireysel İş Performansı Ölçeği” ile toplanmıştır. Bulgular iş-yaşam dengesi ile iş performansı arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. İş performansı ile iş-yaşam dengesinin “İş-Yaşam Uyumu”, “Yaşamı İhmal Etme” ve “Yaşamın İşten İbaret Olması” boyutları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Regresyon analizi sonuçları ise iş-yaşam dengesinin “Yaşamı İhmal Etme” ve “Kendine Zaman Ayırma” boyutlarının iş performansının anlamlı yordayıcıları olduğunu göstermiştir. Araştırma sonucunda iş-yaşam dengesini kurabilen kadın öğretmenlerde iş performansının arttığı görülmüştür.

Abstract

This study examines the relationship between work-life balance and job performance among female teachers. The population of this study

* Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Ankara, Türkiye, mail: sule.polat@yahoo.com, orcid.org/0000-0001-5469-5758

■ **Başvuru:** 24 Temmuz 2018

■ **Kabul:** 10 Kasım 2018

■ **DOI:** 10.21798/kadem.2019249085

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Cite this article as: Polat, Ş. (2018). Kadın Öğretmenlerde İş-Yaşam Dengesi ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 187-205.

consists of 11,106 female teachers working in public secondary schools in the central districts of the Turkish capital of Ankara over the 2016-2017 academic year. The sample consists of 322 randomly selected female teachers representing the universe. Research data was compiled using both the Work-Life Balance Scale and Individual Job Performance Scale. The findings revealed a relationship between work-life balance and job performance. There was a positive correlation between job performance and “Work-Life Harmony”, “Neglecting Life” and “Over-commitment to Work” dimensions of the work-life balance. The regression analysis results showed that “Neglecting Life” and “Making Time for Personal Activities” dimensions of work-life balance were significant predictors of job performance. As a result, it can be concluded that work-life balance increases female teachers’ job performance.

Anahtar Kelimeler: İş-Yaşam dengesi, iş performansı, ortaokul, öğretmen, kadın

Keywords: Work life balance, job performance, secondary school, teacher, women

Extended Abstract

As teaching is a stressful occupation and women form a larger percentage of teaching staff compared to other professions, work-life balance is of utmost importance. Moreover, as a direct consequence of the manner of work that teaching entails and the diversity in the assumed roles, the work-life conflict is a significant factor in the way teaching is performed. Previous studies show that female teachers are confronted with significantly larger obstacles in creating the necessary work-life balance and harmony between their professional and private responsibilities. The scope of this study thus covers the relationship between work-life balance and job performance of female teachers.

Purpose

- What are the views of female teachers about work-life balance and job performance?
- Is there a relationship between the work-life balance of female teachers and their job performance?
- Is job performance a meaningful predictor of work-life balance?

Method

The study is based on an academic survey that investigated the life-work balance and job performance of female teachers, with the data collected having been analyzed using quantitative techniques.

Population

The population of this study consists of 11,106 female teachers who worked in public secondary schools in Ankara's central districts over the 2016-2017 academic year. The study made use of samples taken from this population. The sample size table was used in determining the sample size of this study. As a result, 262 female teachers were seen as representative of the population, with a reliability of .05 and a margin of error of 10% (Balci, 2005). However, as a precaution against possible problems that could take place while returning the survey, the questionnaire was handed to 400 teachers, 322 of whom returned in a state that was appropriate to be analyzed.

Data Collection Tools

Work-Life Balance Scale

The "Work-Life Balance Scale" developed by Apaydin (2011) was used to determine the perception of female teachers toward the work-life balance. The questions were posed on a one dimensional Likert-type scale (strongly disagree, disagree, partly agree, agree, strongly agree). The total reliability of the study was calculated as .74. The four dimensional structure of work-life balance was confirmed and the items gathered had the same dimensions as in the original. The fit index values of the model obtained through the confirmatory factor analysis of the Work-Life Balance Scale demonstrates good harmony in the model.

Individual Job Performance Scale

To determine the perception levels of the participants' individual job performance, the study utilizes "the Individual Job Performance Scale" developed Kirkman and Rosen (1999), which was adapted to Turkish by Gürbüz, Erkuş and Sıgri (2010), who also carried out its validity and reliability studies. The scale was, again, a one dimensional five-point Likert-type scale (strongly disagree, disagree, partly agree, agree, strongly agree). The Cronbach Alpha coefficient was determined as .73. The DFA was used to structural validity of the scale. The calculations confirmed the one dimensional structure of the scale.

Findings

The average "Job Performance" score of the subjects was "high," while their average "Neglecting Life," "Making Time for Personal Activities" and "Over-commitment to Work" scores were "medium."

There appeared to show a low level positive and statistically significant relationship between "Job Performance" and "Work-life Harmony;" a positive, medium level and significant relationship with the "Neglecting Life;" and a positive, low level and significant relationship with the "Over-Commitment to Work."

There is a medium level and statistically significant relationship between the dimensions of the “Work-Life Balance Scale.” The findings show that 13% of job performance is explained by the dimensions of “Work-Life Balance.” According to the standardized regression coefficient (β), the dimensions of “Neglecting Life” and “Making Time for Personal Activities” are significant indicators of job performance.

Conclusion and Suggestions

This study shows that female teachers experience difficulties in maintaining a satisfying work-life balance and this, in turn, affects their job performance. Within this framework, they seem to find themselves stuck between their professional and private responsibilities.

To strike a fulfilling work-life balance, increase job performance and be more effective in their jobs, female teachers need optimized course loads, fewer students in classes, a support system for children with special needs, increased time allocated to planning and preparatory work and less burdens unrelated to instructing, such as administrative and playground duties.

Giriş

İş-yaşam dengesi en genel ifadesiyle, bireyin iş, ailesi ve kişisel yaşamı arasındaki uyumdur. Dolayısıyla bireylerin iş, aile ve kişisel amaç, hedef ve talepleri arasındaki dengeyi ifade etmektedir (Polat, 2017, s. 54). Genel olarak kişinin rolleri ve sorumlulukları arasında denge kurabilmesi, daha az çatıőmayla daha mutlu bir yaşam sũrdũrebilmesi olarak da tanımlanmaktadır (Koray, 2016). Yapılan araőtirmalar iş-yaşam dengesine sahip kişilerin ruh halinin daha iyi ve iş performanslarının daha yũksek olduğunu gũstermektedir (Erben ve Ötken, 2014).

İş-yaşam dengesi arayışı, bireyin iş ve yaşam alanlarını yũnetmesiyle ilgili yaşadığı ikilemlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla; bu alanda yapılan çalışmalarda hem sosyal hem ekonomik hem de iş dũnyasındaki gelişmeler yakından takip edilmektedir. Bu yũnũyle iş-yaşam dengesi, kapsamı sũrekli değişen ve genişleyen bir kavramdır. 60’lı yıllardan itibaren kadınların çalışma hayatına katılmasıyla “çalışan anneler”, “çift gelirli aileler”, “iş-aile çatışması” gibi unsurlar ile sonraki dũnemlerde “kũreselleőme”, “ũrgũtlerin yeniden yapılandırılması”, “serbestleőme”, “teknolojiye uyum”, “7/24 hizmet sunma”

gibi pek çok faktör, bireyler ve örgütler üzerindeki etkilerinin yanı sıra, bu konuda yapılan çalışmalar üzerinde de belirleyici olmuştur (Lewis ve diğerleri, 2007, s. 360).

1970'li yıllarda çok sayıda kadının iş gücüne katılımıyla iş-yaşam dengesi kavramı ele alınmaya başlanmış, işin anlamı ile iş görenin algılarında değişikliğe neden olmuştur. Artık ev içi iş yükü ve çocuk bakımı gibi konular, yalnızca bireyi değil, değişen iş ortamlarını da ilgilendiren hususlar olarak görülmeye başlanmış ve iş-yaşam dengesi kavramı ortaya atılmıştır (McIntosh, 2003). Hane-işyeri ayrışması, kadınların iş gücüne katılımının artması ve bu durumun sonuçlarının önemli hale gelmiş olması bunda etkili olmuştur. Günümüz iş ve yaşam koşullarında cinsiyet boyutu iş-yaşam dengesinin önemli bir bileşenidir. Ancak iş-yaşam dengesi yalnızca kadınlara yönelik bir sorun alanı olmayıp, belirleyicilerine bağlı olarak kişiden kişiye farklılık gösterebilen ve kapsamı sürekli değişip genişleyen bir kavramdır.

İş-yaşam dengesi kavramı, “iş” ve “iş dışı yaşam” bileşenlerini etkileyebilecek çeşitli faktörler tarafından belirlenmektedir. Guest (2002) tarafından geliştirilen bir modele göre; iş-yaşam dengesinin belirleyicileri örgütsel ve bireysel faktörler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örgütsel faktörler iş talepleri ve kültürü ile ev talepleri ve kültüründen oluşmaktadır. Bireysel faktörler ise; işe uyum, kişilik, enerji, kişisel kontrol ve başa çıkma, cinsiyet, yaş ve yaşam-kariyer evresidir. Modele göre iş-yaşam dengesinin hem öznel hem nesnel göstergeleri bulunmaktadır. Öznel ölçütler bireyin iş ve yaşamındaki denge ya da dengesizlik hissini ifade etmektedir. Nesnel ölçütler ise, bireyin çalışma saatleri ile iş dışı yaşamındaki boş zamanları ve aile içinde üstlendiği rolleridir (Guest, 2002). Modele göre, iş-yaşam dengesinin sonuç veya etkileri ise; iş ve yaşam doyumu, bireyin ruh ve beden sağlığı, iş ve iş dışı yaşamda gösterdiği performans ile iş ve evdeki diğer kişilerle etkileşimidir.

“Yeni milenyumda iş-yaşam çatışması” adlı raporlarında Duxbury ve Higgins (2003) iş-yaşam dengesinin teorik çerçevesi olarak tanımladıkları bir model geliştirmişlerdir. Bu model iş ve iş dışı taleplerle bireyin demografik özellikleri, iş ve iş dışı belirleyicilerin ilişkilerini ve bunların ortaya çıkardığı iş-yaşam dengesinin birey, aile,

örgüt ve toplum açısından sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu modele göre iş-yaşam dengesini oluşturan faktörler gücü aşan rol üstlenme, rol zıtlığı, rol taşması ve bakım yüküdür. Zaman ve enerji gerektiren çeşitli aktivite ve rollerin fazlalığı, yani aşırı iş yükü sorumluluklarının tam olarak ve rahat bir şekilde yerine getirilmesini engelleyebilmektedir. Uzun çalışma saatleri, esnek olmayan çalışma programı, ağır iş yükü, iş seyahatleri, iş nedeniyle taşınma gibi durumlar da bir çalışanın aile içindeki rollerini ve işlevlerini tam olarak yerine getirmesini engelleyebilmektedir. Hasta çocuğun bakımı gibi aileyle ilgili özel durumlar da işte dikkat dağıtabilmekte, işe geç kalmaları arttırabilmekte ya da tam tersi evdeki sorunlardan kaçmak için iş görenin tamamen işe odaklanmasına neden olabilmektedir. Benzer bir şekilde, yaşlı ya da engelli aile bireylerinin bakım zorunluluğu da bireylerde stres ve gerginlik yaratabilmektedir (Brown, 2004).

Duxbury ve Higgins (2003) tarafından geliştirilen modelde, iş ve iş dışı taleplere bağlı olarak diğer değişkenlerin (demografik özellikler, örgütsel ve birey/aile belirleyiciler) de etkisiyle oluşan iş-yaşam dengesi veya dengesizliği; işe ilişkin bağlılık, iş doyumunu, iş stresi, işten ayrılma niyeti, örgütün itibarı ve işe devamsızlık durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Modelin aileye ilişkin sonuçları uyum, yaşam doyumunu, ebeveyn doyumunu, pozitif ebeveynlik ve aile bütünleşmesi olarak ifade edilmiştir. Bireye ilişkin sonuçlar ise, stres, depresyon hali, tükenmişlik duygusu, yaşam doyumunu ve fiziksel sağlık durumudur. İş-yaşam dengesinin sağlanmasının sosyal sonucu ise, işe devam etme ve ayrılma veya sağlık durumuna bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sigortası sisteminden yararlanma durumudur.

İş-yaşam dengesi kavramı alanyazında daha çok iş-yaşam çatışması olarak ele alınmış, bu çerçevede; denge kavramından önce, çatışma kavramı incelenmiştir. Klasik örgüt kuramcıları iş ile yaşam arasındaki etkileşime ilişkin çalışmalar yapmışlardır. Bu çerçevede Elton Mayo, Fritz J. Roethlisberger ve William J. Dickson adlı endüstri psikologları tarafından 1927 ile 1932 yılları arasında, Hawthorne'da (ABD) bulunan Western Electric Şirketi'nde yapılan çalışmalarda iş ortamında sosyal ve duygusal gereksinimlerin varlığı gündeme gelmiş ve bunların etkisi ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, iş

yerindeki fiziksel koşulların iyileştirilmesi gibi, iş görenin duygusal gereksinimlerin karşılanması da verimliliğe olumlu etkide bulunduğu ortaya konmuştur (Küçükusta, 2007).

1950'li yıllardan sonra iş ve iş dışı yaşamın “ayrı dünyalar” olduğuna ilişkin çalışmalar yapılmıştır. İş dışındaki sorunların iş yerinin kapısında bırakılması gerektiğine inanan örgüt kültürü anlayışı ve geleneksel cinsiyet rol dağılımı bu ayrımı daha da güçlendirmiştir. Buna göre, kesin sınırlarla ayrılan söz konusu alanların kendine özgü talepleri ve bu talepler arasında kaçınılmaz bir rekabet söz konusudur. Ancak bu sorun sadece kadınları ilgilendiren bir sorun olarak ele alınmıştır. Sonraki yıllarda, roller ve stres üzerinde yapılan çalışmalar, yeni bir iş-yaşam olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede, ev içi sorumluluklarının sadece kadınları ilgilendiren bir konu olmadığı, erkeklerin de ev içi işlere katılımının gerektiği görülmeye başlanmıştır. Öte yandan yapılan çalışmalar, iş ve iş dışı yaşamın tamamen ayrı alanlar olmadığını ve birbirlerini etkilediğini ortaya koymuştur (Kapız, 2002).

İş gücünde çocuklu (bakım yükü olan) kadın iş gören sayısındaki artış, kadın ve erkeklerin iş hayatındaki rollerindeki benzerliklerin artması, yeni aile modellerinin ortaya çıkması, aile içindeki rollere ilişkin daha eşitlikçi tutumların ve erkeğin yaptığı işin aile rollerine etkisinin ön plana çıkması, boşanma oranlarındaki artış ve iş gücü mobilitesindeki artış gibi birçok demografik, ekonomik ve kültürel değişim iş ve iş dışı yaşam arasındaki ilişkilerin araştırılmasına yönelik ilgiyi arttırmıştır. Böylece iki alan arasında başlangıçta pek de fark edilmeyen ilişki, zamanla belirginleşmeye başlamış ve giderek daha titiz bir bakış açısıyla değerlendirilmeyi gerektirmiştir (Kapız, 2002; Savcı, 1999).

Bireyler, örgütler ve toplum açısından önemi giderek artan iş-yaşam etkileşimi; insan kaynakları yönetimi açısından, iş göreni örgütte tutma ve performansını arttırma stratejilerinin önemli unsurlarından birisi olarak ele alınırken, toplum bilimi açısından daha çok aile ve kadın kavramları üzerinden, psikoloji bilimi açısından da daha çok bireylerdeki davranışsal sonuçlara (ruh sağlığı, yaşam doyumu, stres, tükenmişlik vb.) odaklanılarak ele alınmaktadır.

İŞ performansı “belirli bir işin yerine getirilmesi ve tamamlanması” (Chiu, 2004, s. 82) veya “belirlenen koŐullara göre bir işin yerine getirilme düzeyi veya iş görenin davranış biÇimi” (Bingöl, 2006, s. 321) olarak kavramsallaŐtırılmaktadır. İŞ performansı, “kişinin iŐini yerine getirmek işin harcadıŐı tüm çabalar karşısında elde ettiŐi başarı düzeyi” (Yıldız, Savcı ve Kapu, 2014, s. 111) Şeklinde de tanımlanmaktadır. Shmailan (2016) iş performansını etkileyen faktörleri eŐitim, uygun kişinin uygun yerde çalışması ve çalışanın iş güvencesinin olması olarak sıralamaktadır. Bu ereve; bireyin eŐitim ile geliŐeceŐi, buna baŐlı olarak alıŐacaŐı örgütte fayda saŐlayacaŐı üzerinde durmakta, buna ek olarak kişilik özellikleri, bireyin beklentileri ile çalıŐılan örgütün uyumluluŐunun önemine deŐinmektedir.

İŞ-yaşam dengesi diŐer tüm iş görenler açısından önem taŐıdıŐı gibi öğretmenler açısından da önemlidir. Ancak Ğretmenlerdeki iş-yaşam dengesinin veya dengesizliŐinin etkilerinin başka bireyler üzerindeki etkileri dŐnldŐnde bunun sadece kendileri işin deŐil, tüm toplum işin önemli olduŐu görülecektir.

Toplumun tüm kesimlerine bilgi aktarma rolü üstlendikleri işin öğretmenlerin iş-yaşam dengesi büyük önem taşımakta, öte yandan Ğretmenlerdeki iş-yaşam dengesizliŐi diŐer tüm sektörler işin zararlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Çeşitli alıŐmalar, daha fazla baŐarma isteŐinin insanların aşırı çaba göstermelerine ve çalışma sürelerini arttırmalarına, bunun da iş-yaşam dengelerini kaybetmelerine neden olduŐunu ortaya koymuştur. İŞ yaşam dengesinin kaybı iş görenlerde iş doyumunu azaltmakta ve stres düzeylerini arttırmaktadır. Günümüzde Ğretmenler de dahil, iş görenlerin en önemli ihtiyaı iş-yaşam dengesinin saŐlanması ve sürdürülmesidir. Çünkü iş ve kişisel yaşam arasında saŐlanan etkin bir denge, bireyler işin daha fazla doyum ve mutluluk anlamına gelmektedir (Saeed ve Farooqi, 2014).

ÖĞretmenlik mesleŐi, tatil sürelerinin uzunluŐu ve çalışma saatlerinin makul zamanları iŐermesi gibi nedenler diŐer mesleklere oranla iş-yaşam atıŐması daha düşük oranda yaşanan bir meslek olarak algılanmaktadır (Cinamon ve Rich, 2002). Buna karşın ĐretmenliŐin mesleki özellikleri, öğretmenlerden beklenen rol ve

sorumluluklar dikkate alındığında iş ve yaşam alanlarında denge kurmalarının çok kolay olmadığı bilinmektedir. Bu çerçevede, özellikle görevini iyi yapma konusuna gerekli çabayı gösteren öğretmenin işinde ve vereceği derslere hazırlanmak için evinde harcayacağı zaman ve enerjinin iş dışı yaşamına etkisi veya bunların tersi durumlar gibi nedenlerle sıkıntı çekmeleri de olası görünmektedir (Özkul, 2014).

Öğretmenlik mesleği bazı kesimlerce yaz tatilleri ve çalışma saatlerindeki esneklikler nedeniyle kolay bir meslek olarak algılanmaktadır. Ancak öğretmenlerin karşılaştığı uyumsuz öğrenci davranışları, bürokratik işleri, derse hazırlık çalışmaları, haftalık ders yüklerinin fazla olması, iş dışı yaşamdaki rollerinin (evlenme, çocuk sahibi olma) daha ön plana çıkması gibi nedenlerle ve mesleki gelişim ve öğrenim düzeyini arttırmak üzere eğitim aldıkları dönemlerde iş-yaşam dengesini kurmada daha çok zorlandıkları görülmektedir (Özkul, 2014).

Öğretmenlerin iş-yaşam dengesi, eğitim kurumlarının geliştirilmesi ve başarısı için de önemli bir unsurdur. Modern dünyada öğretim ve öğrenim ortamındaki değişikliklere bağlı olarak öğretmenlerin rollerini sürekli olarak değiştirmekte ve bu değişimler öğretmenler üzerinde ağır iş baskısı oluşturmaktadır. Bu da öğretmenlerin kişisel yaşamlarını etkilemekte ve öğretmenlerde iş-yaşam dengesizliğine neden olabilmektedir. Day ve diğerleri (2006, s. 260) tarafından öğretmenlerin iş-yaşam etkileşimi ve iş etkililiği üzerine yapılan araştırmada; “öğretmenlerin iş ve yaşamlarının etkileşim içinde olduğu”, “öğretmenin iş etkililiği için kişisel yaşamında iyileştirme ve mesleğinde yatırım yapılmasının gerektiği” bulguları ortaya çıkmıştır. Greenglass ve Burke (1988) tarafından Kanada’da 247 öğretmenin iş-yaşam dengesi üzerine yapılan çalışmada, çocuk sahibi olmanın kadın öğretmenler lehine anlamlı farklılaştığı, erkek öğretmenler için ise anlamlı farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. 2014 yılı başında Kanada Öğretmenler Federasyonu tarafından ilköğretim ve ortaöğretimde görev yapan 8096 öğretmen üzerinde iş stresi ve iş-yaşam dengesine etki eden faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan temel sonuçlar şunlardır (Froese-Germain, 2014):

- Öğretmenlerin %54'ü (kadınlarda bu oran erkeklerden daha yüksek) iş-yaşam dengesini sağlayamadığını belirtmiştir.
- Öğretmenlerin % 85'i iş-yaşam dengesizliğinin öğretme yeteneklerini etkilediğini (% 35'i bunun çok önemli düzeyde bir etkisi olduğunu) belirtmiştir.
- Öğretmenler, mesleklerini yürütme koşullarıyla ilişkili en önemli stresin öğrencilerin her birine istedikleri kadar zaman ayıramamadan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bunun dışında bireyselleştirilmiş eğitim programları ve özel eğitim gereksinimleri olan öğrencilerle ilgili konular, meslektaşlarıyla ortak planlama zamanı bulamama, öğrenci çalışmalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi için zaman bulamama, müfredatı destekleyecek insan ve maddi kaynak eksikliği ve derse hazırlık zamanı bulamama diğer önemli stres faktörleri olarak belirtilmiştir.

Öğretmenliğin stresli bir meslek olması ve öğretmenlik mesleğinde kadınların diğer mesleklere göre ezici bir yoğunluğa sahip olması, öğretmenlerde iş-yaşam dengesinin önemini arttırmaktadır. Bunun dışında yapılan işin şekli ve üstlenilen rollerdeki çeşitlilikler gibi farklı boyutlar nedeniyle de iş-yaşam çatışması öğretmenlik mesleğinde önemli bir faktördür. Yapılan çalışmalar kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesi kurmada çok zorlandıklarını, iş sorumlulukları ile yaşamları arasındaki uyumu sağlamada güçlük yaşadıklarını göstermektedir. Bu çalışma kapsamında da kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesi ile iş performansı ilişkisi incelenecektir.

Araştırmanın Amacı

1. Kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesine ve iş performansına ilişkin görüşleri nasıldır?
2. Kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesi ile iş performansları arasında ilişki var mıdır?
3. İş performansı, iş-yaşam dengesinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesi ile iş performansı ilişkisini inceleyen bu araştırma, tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada toplanan veriler nicel teknikler kullanılarak analiz edilmiştir.

Evren

Bu çalışmanın evrenini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Ankara ilinin merkez ilçelerindeki resmi ortaokullarda görevli 11.106 kadın öğretmen oluşturmuştur. Araştırma evrenden alınan örneklem üzerinde yürütülmüştür. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde örneklem büyüklükleri tablosundan yararlanılmış, evreni .05 güvenirlilik ve % 10 hata payı ile 262 kadın öğretmenin temsil edebileceği belirlenmiştir (Balcı, 2005). Ancak anket geri dönüşlerinde yaşanması olası sorunlar nedeniyle araştırmanın uygulama aşamasında 400 öğretmene anket uygulanmış ve bu anketlerden 322'si analiz edilmeye uygun halde geri dönmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

<i>Değişken</i>	<i>Düzy</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Yaş</i>	22-26	82	25.4
	27-31	47	14.6
	32-36	28	8.0
	37-41	42	13.0
	42-46	57	17.7
	47 ve üzeri	66	20.3
	Toplam	322	100
<i>Eğitim</i>	Lisans	285	88.5
	Lisansüstü	37	11.5
	Toplam	322	100
<i>Kıdem</i>	1-5 yıl	130	40.4
	6-10 yıl	17	5.3
	11-15 yıl	29	9.0
	16-20 yıl	40	12.4
	21 ve üstü	106	32.9
	Toplam	322	100
<i>Medeni Durum</i>	Evli	209	64.9
	Bekâr	113	35.1
	Toplam	322	100

Katılımcıların yaşları incelendiğinde; 22-26 yaş aralığında olan öğretmen sayısı 82, 27-31 yaş aralığındaki öğretmen sayısı 47, 32-36 yaş aralığındaki öğretmen sayısı 28, 37-41 yaş aralığındaki öğretmen sayısı 42, 42-46 yaş aralığındaki öğretmen sayısı 57 ve 47 ve daha üstü yaşlarda olan öğretmen sayısı ise 66'dır. Katılımcıların 285'i lisans mezunu ve geri kalan 37'si lisansüstü mezundur. Kıdem bakımından incelendiğinde ise 1-5 yıl arası 130, 6-10 yıl arası 17, 11-15 yıl arası 29, 16-20 yıl arası 40 ve 21 yıl ve daha üstü kıdeme sahip 106 öğretmen araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 209'u evli, geri kalan 113'ü bekârdır.

Veri Toplama Araçları **İş-Yaşam Dengesi Ölçeği:**

Kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesi algılarını belirlemek amacıyla, Apaydın (2011) tarafından geliştirilen "İş-Yaşam Dengesi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçme aracında beşli Likert tipi derecelendirme ölçeği (Tam katılıyorum- Hiç katılmıyorum aralığında) sınıflandırılmıştır. Yirmi madde ve dört boyuttan oluşan "İş-Yaşam Dengesi Ölçeği"nin birinci boyutunu "İş-Yaşam Uyumu" (6 madde), ikinci boyutunu "Yaşamı İhmal Etme" (6 madde), üçüncü boyutunu "Kendine Zaman Ayırma" ve dördüncü boyutunu "Yaşamın İşten İbaret Olması" (4 madde) oluşturmaktadır. "Hafta sonlarını eşimle ve/veya arkadaşım ile birlikte bir şeyler yaparak geçiriyorum" ve "İşime harcadığım zamandan dolayı iş dışındaki etkinlikleri özlüyorum" örnek maddeler arasındadır. İş-yaşam dengesinin orijinal çalışmasında ölçeğin toplam güvenirliği .91, dört alt boyutun güvenirliği ise sırasıyla .88, .81, .77, .79 olarak bulunmuştur (Apaydın, 2011). Mevcut çalışmada toplam güvenirlik .74 bulunmuştur. DFA çalışması LISREL 8.8 versiyonu ile gerçekleştirilmiş ve iş-yaşam dengesinin dört boyutlu yapısının doğrulandığı ve orijinalindeki gibi aynı maddelerin aynı boyutlarda toplandığı görülmüştür. İş-Yaşam Dengesi Ölçeği'nin doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen modelin uyum indeksleri [$\chi^2=498.07$; $Sd=164$; $\chi^2/Sd=3.04$; $AGFI = .93$; $GFI = .94$; $NFI = .76$; $CFI = .86$; $IFI = .86$; $RMR = .25$; $RMSEA = .080$] olarak bulunmuştur. Bulunan uyum indeksi değerleri, modelin iyi uyum verdiğini göstermektedir.

Bireysel İş Performansı Ölçeği:

Katılımcıların bireysel iş performansı algı düzeylerini belirlemek üzere, Kirkman ve Rosen (1999) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Gürbüz, Erkuş ve Sığırı (2010) tarafından gerçekleştirilen “Bireysel İş Performansı Ölçeği” kullanılmıştır. 5’li Likert olarak (kesinlikle katılmıyorum, kesinlikle katılıyorum aralığında) hazırlanmış ölçek, tek boyuttan oluşmaktadır. “İş hedeflerime fazlasıyla ulaşıyorum” ve “Sunduğum hizmet kalitesinde standartlara fazlasıyla ulaştığımdan eminim” ölçekte bulunan örnek maddelerdir. Ölçeğin Türkçe formuna ait Cronbach alfa değeri .89 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .73 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliği yürütülen DFA ile test edilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonrasında ölçeğin tek boyutlu yapısının doğrulandığı görülmüştür [$\chi^2=5.57$; $Sd=2$; $\chi^2 / Sd=2.78$; $AGFI = .94$; $GFI = .99$; $NFI = .90$; $CFI = .95$; $IFI = .95$; $RMR = .041$; $RMSEA = .062$]. Araştırma sonucunda elde edilen uyum iyiliği sonuçları değerlendirildiğinde, Bireysel İş Performansı Ölçeği’nin tek boyutlu formunun geçerli olduğu saptanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların iş-yaşam dengesinin alt boyutları ile iş performansına ilişkin aritmetik puan ortalamaları ve standart sapma puanları ile değişkenler arası korelasyon katsayıları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

<i>Değişken</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1 İş Performansı	1				
2 İş-Yaşam Uyumu	.18**	1			
3 Yaşamı İhmal Etme	.33**	.54**	1		
4 Kendine Zaman Ayırma	.08	.56**	.52**	1	.
5 Yaşamın İşten İbaret Olması	.14*	.58	.26**	.24**	1
<i>Ortalama</i>	4.01	3.26	3.41	2.45	2.95
<i>Standart Sapma</i>	.64	.55	.46	.87	.57

N= 322; * $p<.01$; ** $p<.05$

Tablo 1’den de izlenebileceği gibi katılımcıların “İş Performansı” puan ortalamaları 4.01 ($SD=.64$), “İş-Yaşam Uyumu” puan ortalamaları 3.26 ($SD=.55$), “Yaşamı İhmal Etme” puan ortalaması 3.41 ($SD=.46$), “Kendine Zaman Ayırma” puan ortalaması 2.45 ($SD=.87$) ve “Yaşamın İşten İbaret Olması” puan ortalaması 2.95’tir ($SD=.57$). “İş Performansı” puan ortalaması ‘yüksek’ düzeyde, “İş-Yaşam Uyumu” puan ortalaması ‘yüksek’ düzeyde, “Yaşamı İhmal Etme”, “Kendine Zaman Ayırma” ve “Yaşamın İşten İbaret Olması” puan ortalamaları ‘orta’ düzeydedir.

Tablo 1’den de izlenebileceği üzere iş performansının İş-Yaşam Dengesi Ölçeği’nin “İş-Yaşam Uyumu” boyutu ile pozitif yönlü, düşük ve anlamlı bir ilişki ($r=.18$; $p<.05$), “Yaşamı İhmal Etme” boyutu ile pozitif yönlü, orta ve anlamlı bir ilişki ($r=.33$; $p<.05$), “Yaşamın İşten İbaret Olması” boyutu ile pozitif yönlü, düşük ve anlamlı bir ilişki ($r=.14$; $p<.01$) olduğu görülmüştür.

İş-yaşam dengesi boyutlarının iş performansının anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığı regresyon analizi ile çözümlenmiştir. Sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 3. İş-Yaşam Dengesi Boyutlarının İş Performansını Yordamasına İlişkin Regresyon Sonuçları

(Bağımlı Değişken=İş Performansı)					
Değişken	B	Standart Hata B	β	t	p
İş-Yaşam Uyumu	.08	.08	.07	1.06	.29
Yaşamı İhmal Etme	.51	.09	.36	5.40	.00*
Kendine Zaman Ayırma	-.13	.05	-.17	-2.53	.01*
Yaşamın İşten İbaret Olması	.09	.06	.08	1.48	.14

R= .363; $R^2=.132$; $F=12.007$; $p=.000^*$; $*p<.05$

Tablo 2’de görüldüğü gibi “İş-Yaşam Dengesi Ölçeği” boyutları ile iş performansı arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($R=.363$; $R^2=.132$; $p<.05$). Bu bulgulara göre iş performansının %13’ü “İş-Yaşam Dengesi” boyutları tarafından

açıklanmaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre (β) “İş-Yaşam Dengesi”nin “Yaşamı İhmal Etme” ($t=5.40, p<.05$) ve “Kendine Zaman Ayırma” ($t=-2.53, p<.05$) boyutları iş performansının anlamlı yordayıcılarıdır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Uddin, Mamun, Hoque ve Uddin (2013) tarafından özel okulda görevli kadın öğretmenler üzerine Bangladeş’te yapılan çalışmada, %78’inin iş-yaşam dengesini sağlayamadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak da %26’sının işten ayrılmak istediğinin altını çizen bu çalışma iş-yaşam dengesinin iş performansını etkilediğini gösteren bir çalışmadır.

Maeran, Pitarelli ve Cangiano (2013) tarafından öğretmenlerin iş-yaşam dengesi ile iş doyumu üzerine İtalya’da yapılan çalışma, kadın öğretmenlerin işleriyle daha meşgul, bununla birlikte öğretmenliğin anneler için stresli bir meslek ve iş ile aile arasındaki ilişki açısından belirgin bir sürtüşme kaynağı olduğunu göstermiştir. Çalışmada öğretmenlerin iş-yaşam çatışması düzeylerinin öğretmenlik tecrübelerine ve görev yaptıkları okulun kademesine bağlı olarak da değiştiği ortaya konmuştur. Nitekim bulgulara göre, ilköğretim okullarında örgüt yapısının ve eğitim ihtiyaçlarının farklı olmasının bir sonucu olarak iş-yaşam dengesizliğinin daha da belirginleştiği, öte yandan bir öğretmenin ne kadar çok deneyimi varsa, ailedeki sorumluluklarını olumsuz etkilemeden işinin talep ve gereksinimlerini yerine getirme ve iki alan arasında uyum sağlama yetkinliğinin de o kadar yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, mesleğe yeni girmiş, yeni evlenmiş ve yeni çocuk sahibi olmuş öğretmenlerde iş-yaşam çatışmasının arttığı gözlemlenmiştir.

Bostancıoğlu’nun (2014), İstanbul’da öğretmenler üzerinde yaptığı “iş-yaşam dengesi ve iş-yaşam dengesinin çalışan verimliliği üzerindeki etkileri” araştırmasındaki bulgulara göre de iş-yaşam dengesi, cinsiyete göre kadın öğretmenler lehine farklılaşmaktadır. Bu durumun öğretmenlerin esnek çalışma saatlerinin olması, diğer mesleklere göre kendilerine ayıracak daha fazla vakitlerinin olması ve özellikle manevi (insanlara hizmet etme arzusu, topluma faydalı

olma isteği, çocukları sevmek gibi) doyumunu yüksek bir mesleğe sahip olmalarından kaynaklandığı değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesi ile iş performansı ilişkisi, Ankara ili resmi ortaokullarında görev yapmakta olan 322 kadın öğretmenin görüşlerine göre incelenmiştir. Katılımcılardan toplanan veriler aritmetik ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistiklerin yanı sıra, doğrulayıcı faktör analizi (DFA), Pearson korelasyon ve regresyon analizi ile çözümlenmiştir.

Bulgular, kadın öğretmenlerin iş performansı puan ortalamasının 'yüksek' düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede, kadın öğretmenlerin işleri ile ilgili sorumluluklarını yüksek düzeyde yerine getirdiklerini ve tamamladıklarını düşündükleri görülmüştür.

Kadın öğretmenlerin "İş-Yaşam Uyumu" puan ortalaması 'yüksek' düzeyde, "Yaşamı İhmal Etme", "Kendine Zaman Ayırma" ve "Yaşamın İşten İbaret Olması" puan ortalamaları 'orta' düzeydedir. Bu çerçevede, iş-yaşam uyumunu sağlayabildiklerini düşünen kadın öğretmenlerin buna karşın yaşamı ihmal ettikleri, kendilerine yeterince zaman ayıramadıkları ve kısmen yaşamlarını da işten ibaret gördükleri anlaşılmaktadır.

Kadın öğretmenlerin iş performansı ile "İş-Yaşam Dengesi Ölçeği"nin "İş-Yaşam Uyumu", "Yaşamı İhmal Etme" ve "Yaşamın İşten İbaret Olması" boyutları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Bu durumda iş-yaşam uyumunu sağlayabilen, okul yaşamı dışında kalan yaşamını ihmal eden ya da yaşamını sadece iş hayatından ibaret sayan kadın öğretmenlerin iş performanslarının daha yüksek olduğu görülmektedir. İş hayatı dışında kalan yaşamını ihmal etmek zorunda kalan ya da tercihinde bulunan kadın öğretmenlerin ne kadar mutlu veya sağlıklı bir hayatı olduğu tartışılmalıdır. Bir diğer husus da kadın öğretmenin yaşamının işten ibaret olabilmesinin ne kadar mümkün olabileceğidir ki, bu da tartışılacak bir konudur.

İş-yaşam dengesi boyutları ile iş performansı arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bulgulara göre iş

performansının %14'ü iş-yaşam dengesi boyutları tarafından açıklanmaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre (β) iş-yaşam dengesinin “Yaşamı İhmal Etme” ve “Kendine Zaman Ayırma” boyutları iş performansının anlamlı yordayıcılarıdır.

Çalışmalar ışığında kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesini kurmakta zorlandıkları ve bunun iş performanslarını etkilediği; bu kapsamda okul sorumlulukları ile okul dışı yaşamları arasında sıkıştıkları görülmektedir.

Kadın öğretmenlerin iş-yaşam dengesini sağlamaları, iş performanslarını arttırmaları ve daha etkili bir öğretmen olabilmeleri için; ders yüklerinin optimize edilmesi, sınıf mevcutlarının azaltılması, özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için sağlanan desteklerin geliştirilmesi, planlama ve hazırlık çalışmaları için zaman arttırılması, öğretim dışı taleplerin (idari görevler, kırtasiye işleri) azaltılması gibi öneriler sunulabilir.

Kaynakça

- Altun-Dilek, S. & Yılmaz, K. (2016). Öğretmenlerin işkoliklik eğilimleri ile iş-yaşam dengeleri, *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 36-55.
- Apaydın, Ç. (2011). Öğretim üyelerinin işe bağlılık düzeyi ile iş-yaşam dengesi ve iş-aile yaşam dengesi arasındaki ilişki (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bingöl, D. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta BasımYayımlar Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Brown, P. (2004). *Promoting work/life balance in a “hurry culture”: Issues and challenges. Professorial Lecture*, Griffith University, Australia. [Çevrim-içi: https://www.griffith.edu.au/__data/assets/pdf_file/0003/314589/brownp04.pdf Erişim: 17 Haziran 2016].
- Burke, R. J. (2000). Workaholism in organizations: The role of personal beliefs and fears. *Anxiety, Stress & Coping*, 13(1), 53-64.
- Chiu- Kou, S. (2004). The Linkage of Job Performance To Goal Setting, Work Motivation, Team Building, and Organizational Commitment in The High- Tech Industry in Taiwan, Yayımlanmamış Doktora Tezi, H. Wayne Huizenga School of Business and Entrepreneurship Nova Southeastern University.

- Cinamon, R. G. & Rich, Y. (2002). Gender differences in the importance of work and family roles: Implications for work-family conflict, *Sex Roles*, 47(11/12), 531-541.
- Day, C., Stobart, G., Sammons, P., Kington, A., Gu, Q., Smees R., & Mujtaba T. (2006). Variations in teachers' work, lives and effectiveness, Research Report, *Department for Education and Skills*, Nottingham: DfES Publications. [Çevrim-içi: <http://dera.ioe.ac.uk/6405/1/rr743.pdf>, ErişimTarihi: 16 Haziran 2017].
- Duxbury, L. & Higgins, C. (2003). *Work-life conflict in Canada in the new millennium*, A status report. Ottawa: Health Canada. [Çevrim-içi: <http://publications.gc.ca/collections/Collection/H72-21-186-2003E.pdf>, ErişimTarihi: 14 Haziran 2017].
- Erben, G. S. & Ötken, A. B. (2014). Paternalist liderlik ve işe ilişkin iyilik ilişkisinde iş-yaşam dengesinin rolü, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 103-121.
- Eren, S. S. & Hayatoğlu, Ö. (2011), Etik iklimin satış elemanlarının iş tutumlarına ve iş performanslarına etkisi: ilaç sektöründe bir uygulama, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 110-128.
- Froese-Germain, B. (2014). *Work-life balance and the Canadian teaching profession. Research & Information*, Canadian Teachers' Federation. [Çevrim-içi: <https://www.ctf-fce.ca/Research-Library/Work-lifeBalanceandtheCanadianTeachingProfession.pdf>, ErişimTarihi 16 Haziran 2017].
- Greenglass, E., Burke, R.J. & Konarski, R. (1998). Components of burnout, resources and gender-related differences, *Journal of Applied Social Psychology*, 28, 1088-1106.
- Guest, D. E. (2002), Perspectives on the study of work-life balance, *Social Science Information*, 41, 255-279.
- Kapız, S. Ö. (2002). İş aile yaşamı dengesi ve dengeye yönelik yeni bir yaklaşım: Sınır teorisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 139-153.
- Karaman, N. (2015). Refah rejimleri sınıflandırmaları ekseninde Türkiye'de iş-aile yaşamını uyumlaştırma politikaları ve kadın istihdamı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koray, N. (2016). Kadınların çalışma hayatındaki iş yaşam dengesi sorunları ve Avrupa Birliği - Türkiye düzenlemeleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Küçükusta, D. (2007). Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesinin çalışma yaşamı kalitesi üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Lewis, S., Gambles, R. & Rapoport, R. (2007). The constraints of “work- life balance” approach: An international perspective, *The International Journal of Human Resource Management*, 18(3), 360–373.
- Maeran, R., Pitarelli, F., & Cangiano, F. (2013). Work-life balance and job satisfaction among teachers, *Interdisciplinary Journal of Family Studies*, 18(1), 51-72.
- McIntosh, S. (2003). Work-life balance: How life coaching can help, *Business Information Review*, 20(4), 181–189.
- Özkul, R. (2014). Ortaokul öğretmenlerinde iş-aile çatışması ve yaşam doyum düzeyleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Polat, Ş. (2017). İş özellikleri, iş-yaşam dengesi ve meslekten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Saeed, K., & Farooqi, Y. A. (2014). Examining the relationship between work life balance, job stress and job satisfaction among university teachers (A case of University of Gujrat), *International Journal of Multidisciplinary Sciences and Engineering*, 5(6), 9-15.
- Savcı, İ. (1999). Çalışma yaşamı ile çalışma dışı yaşam alanlarının ilişkisi üzerine kuramsal yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54(4), 145-166.
- Senthilkumar, K. G., Chandrakumaramangalam S., & Manivannan, L. (2012). An empirical study on teaching professionals' work-life balance in higher learning institutions with special reference to Namakkal district, Tamilnadu, *Bonfring International Journal of Industrial Engineering and Management Science*, 2(3), 38-41.
- Shmailan, A. (2016). The relationship between job satisfaction, job performance and employee engagement: an explorative study, *Issues in Business Management and Economics Original Research Article*, 4(1), 1-8.
- Uddin, M.A., Abdullah Mohammad Ahshanul-Mamun, A.M., Hoque, N. & Uddin, M.S. (2013). Work-life balance: a study on female teachers of private education institutions of Bangladesh, *European Journal of Business and Management*, 5(13), 10-17.
- Yıldız, S., Savcı, G. & Kapu, H. (2014). Motive edici faktörlerin çalışanların iş performansına ve işten ayrılma niyetine etkisi, *Yönetim ve Ekonomi*, 21 (1), 233-249.

Kadınların Yükseköğrenime Devamını Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi: Arap Dünyası Örneği

An Econometric Analysis of the Factors Affecting Women's Enrolment in Post-Graduate Studies: the Case of the Arab World

*Elif Haykır Hobikoğlu**

*Funda H. Sezgin***

*Gamze Sart****

Öz

Bu çalışmada Arap ülkelerinde 1970-2014 dönemi için kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörler ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Yükseköğrenim, bireyin bilişsel kapasitesini ve bilgi dağılımını geliştirmesi nedeniyle, hem birey hem de toplum yararına önemli çıktılar oluşturur. Sosyal bir yatırım olarak eğitim, iktisadi büyüme ve gelişme üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Bu bağlamda, kadınlarda okullaşma oranı, GSYİH ve enflasyon kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörler olarak tespit edilmiştir. Karar vericilerin, kadınların yükseköğrenime devamını sağlamaya yönelik koşulları iyileştirmeleri ve kolaylaştırmaları hem kadınların hem de toplumun refahı için büyük önem arz etmektedir.

Abstract

Higher education significantly contributes to the welfare and enrichment of the individual and society at large, by developing cognitive

* Doç.Dr. İstanbul Üniv., İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye. elifh@istanbul.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3575-7508

** Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Üniv., Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, İstanbul, Türkiye. fsezgin@istanbul.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2693-9601

*** Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Üniv., HAYEF, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye. gamze.sart@istanbul.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0653-2855

■ **Başvuru:** 12 Eylül 2018

■ **Kabul:** 30 Ekim 2018

■ **DOI:** 10.21798/kadem.2019249086

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Cite this article as: Haykır Hobikoğlu, E, Sezgin, F. H. & Sart-Kara, C. (2018). Kadınların Yükseköğrenime Devamını Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi: Arap Dünyası Örneği, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2, 207-228.

capacity and knowledge among local populations. Education, as a social investment, also has a significant impact on economic growth and development. This study, which constitutes an econometric analysis of the factors which have affected female attendance on post-graduate courses in countries where the majority of the population speak Arabic between 1970 and 2014, found that the schooling rate, gross domestic product and inflation rate were the factors that affect female higher education attainment levels most within the area of study. Domestic policy-makers, imbued with the power to increase or decrease the chances for women to gain a post-graduate level education, thus ought to keep such factors in mind in the interest of women and society in general.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yükseköğrenim, Arap Dünyası

Keywords: Women, Higher Education, Arab World

Extended Abstract

Access to education is a crucial prerequisite for the protection, development, understanding and realization of all rights and freedoms to which an individual is entitled. In the case of women, in particular, is carries further meaning as a vehicle for becoming an independent individual. Women of financial and intellectual independence facilitate the spread of social equality on a broader basis. One area where significant improvement in gender equality has been witnessed globally is the education of women. There has been a steady increase in women's enrolment rates in primary, secondary and higher education levels over the years. Still, in many countries, the proportion of men engaged in full time study is considerably higher – especially when it comes of higher education. Given that education has a mission to transform society, the education process must also house the ability to transform society by strengthening values such as gender equality.

To ensure gender equality in education, the education system itself needs to accommodate a curriculum that enshrines equal rights and opportunities for both men and women. The lack of integrated policies and practices almost always result in the maintenance of stereotypical gender roles and continuation of inequality in the education system.

Few dispute the importance of education in the economic, social and socio-cultural advancement of the individual and the economic and social progress of society. Education provides countries with the professional class necessary for economic growth. Countries develop their own systems to produce the professionals they need, with various differences and similarities between one another in the

implementation and results of this endeavor. One difference comes in the level of equality in the distribution of education among a said country's citizens; a measure at least as significant as the average level of education in a particular country.

Today, educational discrimination against women unfortunately continues across the globe. Improving women's access to education not only contributes to the development and well-being of women themselves, but the development and well-being of a country's economy. In addition to the high social and economic gain of investing in women's education and training, such educational initiatives have proven to be some of the best tools to achieve sustainable development and economic growth.

Equal access to equal education is impossible before overcoming the obstacle of gender-based discrimination. Gender inequality in education is higher in developing countries than in developed countries. However, it is impossible for women to strengthen their position in economic, social, cultural and political life and to make equal use of rights, opportunities and opportunities without institutionalizing gender equality in education. In societies where gender equality is high and gender-based prejudice and discrimination is low, income per capita increases, as does quality of life, while conflict and violence are reduced and citizens become more involved in democratic decision-making processes. It is observed that the children of educated mothers with job security are, in turn, more successful in their own academic lives.

As an institution, education provides universal information to students in higher education, who gain the capacity to question established norms and analytical thinking. Individuals who undertake tertiary studies develop not only their professional knowledge but also engage in personal development. These personal and professional achievements are important factors in shaping the individual's own worth in the outside world. In this context, it is accepted that women's universal knowledge capacity, as well as scientific analytical thinking and reasoning capacity, will increase through higher education and, more importantly, such a undertaking will increase their capacity to better define, maintain and manage the social and cultural zone they occupy.

Higher education not only contributes to the development of competences connected to knowledge and skills, but can also contribute psychologically and sociologically to the development of individuals' social lives through improving self-esteem and self-confidence.

This study analyzes the factors influencing female higher education attendance rates in Arab countries between 1970 and 2014 with the assistance of Kernel Regression. Different variables were included in the regression model, but were later excluded from the analysis due to multiple linear links. In this context, the rate of enrolment in women, the GDP and inflation were found to have an effect on the continuation of the higher education of women.

According to the results of this model, the schooling rate (KO) variable in women has a 62.9% influence in the rate of continuation of Higher Education (YODE), which is dependent variable. GDP has a 75.1% influence in the rate of continuing higher education (YODE), as the most influential factor. The ENF variable has a 68.5% mitigation effect as the second significant variable. As we can see, income is identified as an important factor. Increase in inflation has a negative impact on female enrolment in higher education. In this case, in addition to traditional factors, it has been determined that the increase in income and the increase in purchasing power are important factors for higher attendance. It is important for both women and societal well-being that decision-makers create an environment that facilitates higher enrolment of women at higher educational institutions.

No development program that ignores women's concerns or disregards their interests and problems can hope to succeed in practice.

What is realistic is to focus on the methods and solutions that will enable women and men to actively integrate into the development process, and to produce interdisciplinary projects in which women and men will be trained and guided together. The educational process and environment in schools should also support this situation as a virtuous circle. The world's leading institutions, such as the United Nations, are on the frontline in efforts to ensure women gain equal educational opportunities, especially in countries where women education is low, in order to facilitate and guide government policies and administrators.

In the first stage, the aim should be to increase the literacy rate among women, before focusing on basic education, and finally on higher education.

1. Giriş

Kazanılan bilgi ve beceriler ülkenin gelişmesi açısından katma değer niteliğindedir. Bunun için, sosyoekonomik gelişmenin en önemli itici gücü toplumun eğitim düzeyi ve insan kaynaklarının

niteliğidir. Eğitim düzeyini ileri noktalara taşıyan ülkeler her alanda bunun olumlu sonuçlarını görmüşlerdir. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri çok yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu da eğitim konusunu her zamankinden daha önemli bir hale getirmiştir.

Eğitim ve öğrenim alanında tüm dünyada yaşanan hızlı ilerleme ve gelişmelere rağmen, dünyanın pek çok bölgesinde kadınların eğitimi hâlâ bir sorun teşkil etmektedir. Kadınlar ve kız çocukları eğitim fırsatlarından erkeklere oranla daha az yararlanmakta, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler devam etmektedir. Oysa kadınların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamakla mümkün olacaktır. Kadınların eğitime olan erişimlerinin iyileştirilmesi, sadece kadınların kendi gelişimine ve refahına katkı sağlamakla kalmayıp ülkenin ekonomik potansiyelini de arttıracaktır.

Eğitim yatırımlarının artması, bireyler ve toplum açısından önemli etkiler yaratmıştır. Bu etkiler, eğitim kademelerine göre değişen miktarlarda olmak üzere faydalar (getiriler) şeklinde yansımaktadır. Genel olarak, ilk ve ortaöğretim kademelerinde sosyal, yükseköğretim kademesinde özel getirilerin ağır bastığına dair sonuçlar elde edilmiştir (Rozada and Menendez, 2002, s. 350). Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan The Global Gender Gap Report'e (2017) göre, cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olduğu (144 ülke içinde; Kuveyt 129., Katar 130., Mısır 134., Suriye 142., Yemen 144. sırada) bazı Arap ülkelerinde kadınların yükseköğrenime devamını, etkilerini ve sonuçlarını inceleyen ekonometrik çalışmaların sayısının az olması, literatürdeki ampirik çalışmaların yetersizliği nedeniyle, bölgesel temelli kadın ve eğitim çalışmalarının önemi ve gereği bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmuştur. Çalışmada, Dünya Bankası tanımlamasına göre, Arap Dünyası olarak kabul edilen ülkelerde kadınlarda yükseköğrenime devamı etkileyen faktörlerin ekonometrik olarak analiz edilmesi hedeflenmiştir. Analiz sonucunda, kadınlarda okullaşma oranı, GSYİH ve enflasyon kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörler olarak belirlenmiştir.

2. Yükseköğrenim Kadınlara Katkısı ve Cinsiyet EŞitsizliğinin Etkileri

Kişilerin toplum içerisinde hak ettiği konumu bulabilmeleri açısından oldukça önemli bir unsur olan eğitim, tüm ũlkeler açısından gerek ekonomik gerekse sosyal ve kũltũrel açıdan gelişmenin vazgeçilmezidir. Gelişmiş ũlkeler incelendiğinde, eğitim alanında kadına yapılan yatırımın çok önemli bir yer tuttuğu gŕrũlmektedir. Fakat, gũnũmũzde hâla kadının ikinci sınıf bir vatandaŐ olarak gŕrũldũđu, eğitim alanında erkeklere kıyasla eşit Şartlara sahip olmadığı ũlkelerin sayısı oldukça fazladır.

Kadının eğitimden yoksun bırakılması aynı zamanda bir ũlkede gelir dağılımında meydana gelecek adaletsizliğe de neden olmaktadır. Eğitimi bireylerin daha fazla gelir elde ettiği dũŐũnũldũğünde, kadının eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanması sonrasında iş gũcũne katılımı ũlke ekonomisi açısından da etkili olmaktadır. Özellikle, ũlke içerisinde bŕlgeler arasındaki farklılıklar nedeniyle kırsal kesimde yaşayan kadınların eğitimden mahrum kalması, bunun aksine kentsel kesimde hayatını sũrdũren kadınların diğer kadınlara nazaran daha eğitimi olması, bŕlgeler arasında gelir dağılımı ve ekonomik kalkınma açısından oluşan farkların sebeplerinden biri olarak dikkat çekmektedir (Duflo, 2012, s. 1030).

Eğitimin cinsiyetçi içeriği sorunu, çalışma yaşamındaki eŐitsizlikle de yakından ilişkilidir. Çalışma yaşamında cinsiyete dayalı ayrımcılığın varlığı genel olarak mesleklere yŕnlendirmede, işe eleman almada, iş yerlerindeki tutum ve değerlendirmeler belirgin hale gelmektedir. Mesleğe yŕnlendirmenin, cinsiyetlere ilişkin tutum ve ŕnyargıların esas olarak okulda Őekillendiđi gŕz ŕnũnde tutulduğunda cinsiyetçi toplumsallaŐtırmanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Klasen, 2002, s. 350).

Kadınların, toplumun her alanında erkeklerle aynı ŕlde yer alamadığı bir gerçektir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, kadınların eğitimi alanındaki sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Kadının eğitimi ile ilgili sorunlar, birçok ũlkede uzun yıllar boyunca ilk sıralarda yer almıŐ, ancak son dŕnemde daha çok gũndeme gelen bir

durum olmuştur. Küreselleşmenin yaşandığı günümüzde, eşitsizlik durumunun kadınlar için çok farklılaşmadığı söylenebilir. Kadınların eğitim alanında erkekleri geriden izlemeleri sağlıklı bir toplum, dengeli ve tutarlı bir aile yapısı açısından da değerlendirilmelidir. Dünyanın bir çok ülkesinde bütün çabalara rağmen, başta eğitim olmak üzere birçok alanda kadın ile ilgili eşitsizlikler söz konusudur. Bu eşitsizlikler, her eğitim kademesinde açık bir şekilde göze çarpmaktadır (Van Staveren vd., 2014, s.22).

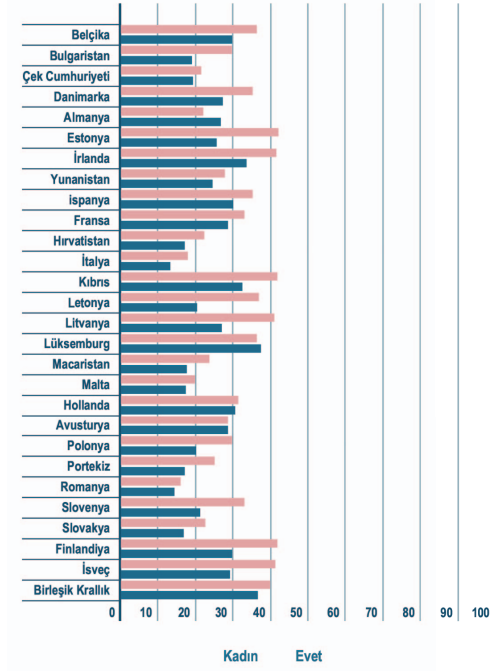
Dünya geneline bakıldığında, yükseköğretimde meslek tercihlerinde, bazı meslek gruplarında kadınların yer almaması ve bu meslekleri tercih etmeyişi söz konusudur. Dünya Bankası Kalkınma Raporu'na (2012) göre, kadınların meslek seçimi ile ilgili verilere bakıldığında; Dış Hekimliği, Eczacılık, Edebiyat, Dil, Tarih ve Coğrafya, Fen, Eğitim, Güzel Sanatlar, İlahiyat ve Mimarlık fakültelerinde eğitim gören kadın oranının erkeklerden fazla olması, buna karşılık; Tıp, Mühendislik, Ziraat, Veterinerlik, İktisadi ve İdari Bilimler fakültelerinde erkek öğrencilerin kadınlara göre çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Teknik bilimlerde okuyanların %70'inden fazlasını erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Toplumda kadınların seçeceği ya da edineceği mesleklerde de toplumsal cinsiyet rollerinin baskın etkisi olduğu bu rapordaki veriler doğrultusunda net biçimde görülmektedir.

The World's Women (2015) raporunda, 46 ülkede yapılan bir araştırmada, ülkede kadınların okur-yazarlık oranının %1 oranında arttırılmasının, çocuk ölümlerini önlemede o ülkedeki doktor sayısının %1 arttırılmasına göre 3 kat daha fazla etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, statüsü yükselen kadın toplumdaki görevlerinin bilinci ile yaşamın birçok alanında toplumun her birimi için âdeta bir asansör görevi üstlenebilmektedir. Kadının bir işte çalışması, onu çalışma hayatında bir şeyler üreten ve üretmenin hazzını duyan bir birey yapması yanında, ulaştığı yerlerde erkekle birlikte saygın bir konuma getirmektedir. Kendi ayakları üzerinde durmasının yanı sıra, ekonomik açıdan bağımsız olması ona başlıca kendi sağlığı, gelişimi ve gerektiğinde çocukları ile ilgili kararlarda özgür olma yetkisini kazandırmaktadır. İyi bir

öğrenimle bir araya geldiğinde bu güven unsuru kadının statüsünde yükselmeyi de beraberinde getirmektedir (Çiftçi, 2010, s.1356-1357).

Dünya genelinde, tüm çabalara rağmen, hâlâ erkeklerin yarısına yakın kadın okur-yazar değildir; Ortadoğu'da, Asya ve Afrika'da çok büyük eğitim eşitsizlikleri bulunmaktadır. Genel olarak bu bölgelerde, kız çocukları annelerinden çok daha fazla okula gitme şansına sahip bulunuyorlarsa da, eğitime erişme, eğitim düzeyini arttırma ve elde edilebilir eğitimin niteliği bakımından cinsler arasındaki farklılık hâlâ sürmektedir (Özgüç, 1998, s. 89). UNESCO (2016) raporuna göre; okuryazarlık oranı açısından: Tanzanya'da erkeklerin %23'ü okuryazar değilken, kadınlarda bu oran iki mislinden fazla, yüzde 48'dir; Malawi'de bu oranlar %26 ve %56, Uganda'da %25 ve %49, Zambiya'da %14 ve %29, Kongo'da %17 ve %33, Lesotho'da %19 ve %38, Botswana'da %20 ve %40, Tunus'ta %21 ve %45, Suudi Arabistan'da %29 ve %50'dir. Okuryazarlık oranının daha yüksek olduğu Endonezya'da %10 ve %22, Bolivya'da %10 ve %24 ve Malezya'da oranlar %11 ve %22 ile yarı yarıyadır. Fas'ta okuryazarlık oranı her iki cins için de düşük fakat kadınlar için daha da düşüktür. Bu ülkede erkek %43, kadın %69 oranında okuryazar değildir. Aynı şekilde, Mısır'da erkeklerin %36'sı ve kadınların %61'i; Nepal'de erkeklerin %59'u kadınların %86'sı; Burkina Faso'da erkeklerin %71'i, kadınların %91'i okuryazar değilken, en kötü durum Nijer'de gibi görünmektedir. Bu ülkede de erkeklerin %79'u ve kadınların da %93'ü okuma-yazmadan mahrumdurlar. Eğitime katılmada eşitsizlik, kuşkusuz, kültürel ve ekonomik durumdaki farklılıkları yansıtır. Örneğin; Avustralya'da kızların %88'i ortaokula devam ederlerken, Afganistan'da ancak %4'ü eğitime ilkokuldan sonra devam edebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kadın ve erkeklerin eğitim düzeyleri bakımından büyük bir eşitsizlik söz konusudur.

Şekil 1: Bazı ülkeler için 15- 64 yaş arası Kadın ve Erkek Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması (ISCED) yüzdeler (lisans+ yüksek lisans)

Kaynak: Eurostat, 2016 verileri (Kadın: ■; Erkek: ■)

Şekil 1’den görüleceği üzere, lisans ve yüksek lisans için eğitime devam eden kadın oranı Almanya ve Lüksemburg dışında erkeklere göre daha fazladır. Bu grafikte yer alan ülkeler Birleşik Krallık dışında Ortadoğu ve Afrika bölgesini içermemektedir. Bu iki bölge için veriler kadın aleyhine dönüş göstermektedir.

Yükseköğrenim bireylere evrensel bilginin verildiği, bilimsel ve analitik düşünme ve sorgulama kapasitesinin kazandırıldığı bir kurumdur. Yükseköğrenim gören bireyler sadece mesleki bilgi birikimleri açısından değil, aynı zamanda kişisel gelişimleri açısından da önemli gelişme gösterirler. Bu kişisel ve mesleki kazanımlar bireyin kendi dünyasını şekillendirirken önemli işlevlere sahip olacaktır. Bu bağlamda kadının yükseköğrenimle evrensel bilgi kapasitesinin ve daha da önemlisi bilimsel analitik düşünme ve akıl yürütme

kapasitesinde gelişmeye bağlı olarak toplumsal olarak kendisine çizilen yaşam alanını kendisi ve diğerleri açısından daha iyi tanımlayıp, koruyup yönetme kapasitesini arttıracığı kabul edilebilir. Yükseköğrenim, kadınların sadece bilgi ve beceriye bağlı yetkinliklerinin gelişmesine katkı sağlamayıp, aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik olarak da özsaygı ve özgüven kazanarak toplumsal hayatta kendi özel alanlarını daha bilinçli yönetmelerine katkı sağlayabilmektedir (Bk. Gündoğdu, 2017; Çelikoğlu, 2008; Arat & Rigel, 2006; Wang & Yu, 2015 ; Zharova & Elin 2017; Colombo & Ferrari, 2015; Salleh & Janczewski, 2016; Korkmaz, 2014 ; Yüksel, 2009; Yüksel, 2014; Dedeoğlu, 2014).

Yükseköğrenimin birey ve topluma kısa, orta ve uzun vadede yapacağı ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasal kazanımlar oldukça yüksektir. Günümüzde, ülkelerin rekabet gücü ve refahını sahip oldukları beşeri sermayenin nitelik ve yetenekleri belirlemektedir. Bu bağlamda, yükseköğrenimin arz ve talebinin güçlendirilmesine yönelik bireysel ve kamusal çaba ve politikalar artış göstermektedir (Radner, 1975, s.89). Ancak, yükseköğrenim için yükümlü olunan ekonomik ve sosyal bedel veya maliyet çoğu ülkede gözlemlenmektedir (Hossler, vd., 1989, s. 250). Özellikle kadınlar için, yükseköğrenime devam ekonomik ve sosyal olarak hâlâ önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir. Böylece, cinsiyet eşitsizliği endeksinin yüksek olduğu Arap ülkelerinde kadınların yükseköğrenimine yönelik taleplerini etkileyen faktörlerin ortaya konulması genelde sosyal, ekonomik ve politik dönüşüm için son derece büyük önem arz etmektedir. Yükseköğrenime talebi etkileyen ekonomik faktörler arasında, yükseköğrenim ücretleri, yükseköğrenimi satın alma gücü, yükseköğrenim kurumlarının kapasitesi, coğrafi dağılım, istihdam ve işsizlik oranları, milli gelir, kredi maliyetleri gibi değişkenler (Soo & Elliott, 2010 ; Elliott & Soo, 2013; Hübner, 2012; Dwenger vd., 2012; Neill, 2009; Savoca, 1990; Eppel vd., 2017; Gürler, 2007; De Donder & Martinez-Mora, 2017; Smith vd., 2017; Schultz, 1960 ; Tansel, 1997 ; Tansel, 1997) önem arz etmektedir. Diğer yandan toplumsal kültür, değerler ve kadına yönelik bakış açısı yükseköğrenime devamı önemli derecede etkileyen sosyal-psikolojik etmenler arasındadır.

3. Ekonometrik Analiz

Regresyon analizi bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ortalama ilişkinin matematiksel bir modelle ifade edilmesinde, bağımlı ve bağımsız değişkenin doğrusal bir ilişki içinde olduğunu varsaymaktadır. Aradaki ilişkinin doğrusal olmadığı durumlarda, bu varsayım geçersiz hale gelmekte ve regresyonu oluşturan parametrelerin güvenilirliği düşerek modelin tahminleme gücü azalmaktadır. Değişkenler arasında herhangi bir fonksiyonel bir ilişki var ise, etkin ve öngörü gücü yüksek modeller oluşturulabilir. Aksi halde, parametrik regresyon modelleri yerine parametrik olmayan regresyon modelleri kullanılabilir (Takezawa, 2006, s.20).

Parametrik olmayan regresyon modelleri değişkenler arasındaki ilişkinin türünü fazla dikkate almamakla beraber, regresyon fonksiyonuna odaklanır. Regresyon fonksiyonunun türevlenebilir olması ve sürekli olması modelin tek varsayımı olarak kabul edilebilir (Eubank, 1990, s.4). Parametrik olmayan regresyon yöntemi, regresyonu oluşturan parametrelerin katsayıların anlamlılığı yerine fonksiyonun istatistiksel özellikleri ile ilgilenmektedir (Fox, 2008, s.476). Çalışmada, ele alınan bağımlı ve bağımsız değişkenler normal dağılım varsayımını sağlamamakta ve kalın kuyruk özellikleri göstermektedir. Bu nedenle parametrik olmayan regresyon Kernel tahmincisi yardımıyla ilişkiler belirlenmeye çalışılacaktır.

3.1. Kernel Regresyon

Parametrik olmayan regresyon kestiricileri, parametrik modellerdeki varsayım ihlallerinin yanı sıra dağılım hakkında hiçbir bilgi olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. Ayrıca parametrik model kurmaya yardımcı oluşu ve başta Kernel regresyon olmak üzere diğer tüm kestiricilerinin tutarlı kestirimler sunmasından dolayı parametrik regresyon analizine alternatif olarak tercih edilmektedir (Li ve Racine, 2007, s.45). Parametrik olmayan regresyon kestiricilerinin temel amaçları; iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklamada çok yönlü bir yöntem sağlamak, kayıp gözlemleri temsil etmede veya yakın X değerleri arasında bir değer bulmada esnek bir metot

kurmak ve aykırı noktaların etkisini inceleyerek sahte gözlemleri ortaya çıkarmaktır (Hardle vd., 2004, s.89).

En basit ve en yaygın kullanılan parametrik olmayan regresyon kestiricileri Kernel metoduna dayanır. Kernel odaklı kestiriciler basit ve sezgisel olarak iyi anlaşıldığı için tercih edilmektedir. Diğer önemli parametrik olmayan eğri kestiricileri ise k-en yakın komşuluk, spline modelleri ve ortogonal serilerdir. Kernel regresyonda bağımlı değişkenin yerel ağırlıklı ortalaması alınır. Ağırlıklar Kernel olarak adlandırılan bir fonksiyona dayanır. Kernel adı da buradan gelmektedir (Chu ve Marron, 1991, s.412). Kernel regresyona ilişkin geliştirilen yaklaşımlar arasında yerel sabit (Nadaraya-Watson), yerel doğrusal ve yerel polinomial Kernel kestiricileri ile diğer alternatif kestiriciler (Priestley-Chao, Gasser-Müller) yer almaktadır.

Yerel sabit Kernel kestirim tekniği Nadaraya (1964) ve Watson (1964) tarafından önerilmiş olup, Nadaraya-Watson Kernel kestiricisi olarak da adlandırılır. Buradaki mantık, bağımlı değişkenin değerlerini yerel olarak ortalayarak koşullu ortalama fonksiyonunu kestirmektir.

(X,Y) gözlem çiftleri için $f(x,y)$ yoğunluk fonksiyonu kullanılarak elde edilen yerel sabit Kernel kestiricisi:

$$\hat{m}(x) = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{x - X_i}{h}}{\sum_{i=1}^n \frac{x - X_i}{h}} \quad (1)$$

şeklindedir, buradan hareketle;

$$\min_a \sum_{i=1}^n (Y_i - a)^2 K\left(\frac{x - X_i}{h}\right) \quad (2)$$

ifadesinin minimizasyon problemine odaklıdır. Burada K Kernel ya da ağırlık fonksiyonu olup, sıfır etrafında simetriktir ve $\lim_{x \rightarrow \infty} |x| K(x) = 0$ özelliğini sağlamaktadır. h, pencere genişliği ya da düzleştirme parametresi adı verilen, kestirim düzgünlüğünü kontrol eden ve genellikle pozitif değer alan parametredir. Bir X_1 gözlem noktasında

$h \rightarrow 0$ olduğunda $\hat{m}_h(X_i) \rightarrow Y_i$ keyfi bir x noktasında ise $h \rightarrow \infty$ olduğunda $\hat{m}_h(X_i) \rightarrow \bar{Y}$ olacaktır. Bu iki limit durumundan anlaşılacağı gibi, örnek büyüklüğü n ile ilişkili olan düzgünleştirme parametresi h , sıfıra ne çok hızlı ne de çok yavaş yakınsamalıdır (Li ve Racine, 2007, s.78). $n \rightarrow \infty$ iken ve $h \rightarrow 0$ ve $nh \rightarrow \infty$ olması şartıyla (1) deki formülde pay ve payda

$$E \left[\sum_{i=1}^n Y_i K\left(\frac{x - X_i}{h}\right) \right] \rightarrow m(x)f(x) \quad (3)$$

$$E \left[\sum_{i=1}^n K\left(\frac{x - X_i}{h}\right) \right] \rightarrow f(x) \quad (4)$$

olacağından $\hat{m}(x) \rightarrow m(x)$ olacaktır. Dolayısıyla bu kestirici ile elde edilen regresyon fonksiyonunun, $m(x)$ 'in tutarlı bir kestirici olduğu söylenebilir (Schimek, 2000, s.34). Schuster (1972) tarafından gösterildiği gibi,

$$\sqrt{nh} [\hat{m}_h(x) - m(x) - h^2 \text{Yan}(x)] \rightarrow N(0, \text{Var}(x)) \quad (5)$$

$$\text{Yan}(x) = \frac{1}{2} u_2 K \left[m''(x) + 2m'(x) \frac{f'(x)}{f(x)} \right] \quad (6)$$

$$\text{Var}(x) = \frac{v_2(K) \sigma^2(x)}{f(x)} \quad (7)$$

yerel sabit kestirici asimptotik olarak normaldir .

3.2. Kernel Fonksiyonu ve Pencere Genişliğinin Belirlenmesi

Her gözlem orta nokta olmak üzere her gözleme yerleştirilen tümseklerin toplamı olarak düşünülen Kernel kestiricilerinde, hangi yaklaşım kullanılırsa kullanılsın, belirleyici iki etmen bulunmaktadır. Bunlardan biri tümseklerin biçimini ifade eden Kernel fonksiyonu, diğeri ise tümseklerin yayılımını ifade eden pencere genişliğidir. Pencere genişliği seçimiyle karşılaştırıldığında Kernel fonksiyonu seçimi daha az önem arz eden bir husustur. Kernel fonksiyonunun şeklindeki değişikliğin kestirime etkisi, pencere genişliğindeki

değişikliğin neden olacağı etkiden çok daha azdır. Pencere genişliği seçimi ise tüm parametrik olmayan eğri kestiricilerinin uygulamasında ana sorundur (Toktamış, 1995, s.156).

Olasılık fonksiyonu özelliklerini taşıyan herhangi bir fonksiyon olarak alınabilen Kernel fonksiyonu, en iyi olduğu için değil, kolay uygulanırlığı ve diğer yöntemleri anlamada bir araç olması nedeni ile tercih edilmektedir. Yaygın olarak kullanılan Kernel fonksiyonları Hardle vd. (2004) çalışmasından özetlenerek Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Kernel Fonksiyonları

Kernel	$K_{(u)}$
Tekbiçimli	$\frac{1}{2}I(u \leq 1)$
Üçgensel	$(1 - u)I(u \leq 1)$
Epanechnikov	$\frac{3}{4}(1 - u^2)I(u \leq 1)$
İki Ağırlıklı	$\frac{15}{16}(1 - u^2)^2 I(u \leq 1)$
Üç Ağırlıklı	$\frac{35}{32}(1 - u^2)^3 I(u \leq 1)$
Gaussian	$\frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp(-\frac{1}{2}u^2)$
Kosinüs	$\frac{\pi}{4} \cos(\frac{\pi}{2}u)I(u \leq 1)$

K ile gösterilen Kernel fonksiyonu, Her u değeri için: $K(u) \geq 0$, $K(u)=K(-u)$,
 $\int_{-\infty}^{\infty} K(u)du = 1$ ve $\int_{-\infty}^{\infty} K^2(u)du < \infty$ özelliklerine sahiptir.

Kernel kestirimlerinin elde edilmesinde önemli bir etken olan pencere genişliğinin çok küçük seçilmesi, yani çekirdeğin dar olması durumunda her noktadaki ortalama alma süreci daha az sayıda gözleme dayanacağından regresyon fonksiyonunun kestirimi kaba bir kestirim olacaktır. Başka bir deyişle, kestirim sonuçları örnek değişkenliğine fazlaca bağımlı olacaktır (Marron, 1988, s.189).

Düzeltilme teriminin optimum şekilde belirlenmesi ve parametrik olmayan regresyon fonksiyonunun tahmin gücünün artması; h pencere genişliği seçimine bağlıdır. Literatürde genellikle pencere genişliği seçicileri arasında çapraz geçerlilik ve plug-in yöntemi ile cezalandırma fonksiyonları yer alır. En çok kullanılan Çapraz geçerlilik fonksiyonu, gözlem değerlerinden herhangi birinin seçilmesiyle, diğer $(n-1)$ gözlem değerlerini baz alarak; seçilen noktanın (x_i) pürüzsüzlüğünün tahmin edilmesidir. Bu tahmin; düzgün ve ikinci dereceden türevlendirilebilir bir fonksiyon için kareli artıkları tahmin edilerek, artıkların toplamını minimum yapan düzeltme parametresi olarak tanımlanır (Fox, 2008, s. 490). Çapraz geçerlilik fonksiyonu,

$$CV(y) = \frac{1}{2} \sum_{j=1}^n (y_j - f_{y(y)}(x_i))^2 \text{ şeklinde ifade edilmektedir.}$$

3.3. Veri ve Model Tahmin Sonuçları

Çalışmada kullanılan ekonometrik modelin amacı kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörlerin etkisini Arap dünyası için ortaya koymaktır. Veriler 1970-2014 dönemini içeren yıllık verilerdir, www.worldbank.org adresinden elde edilmiştir.

Tablo 2: Analizde kullanılan değişkenler

Değişkenler	Tanım
Kadınlarda yükseköğrenim devam oranı (%)	YODE (bağımlı değişken)
Kadınlarda okullaşma oranı (%)	KO (bağımsız değişken)
Gayri safi yurt içi hasıla (cari fiyatlarla)	GSYİH (bağımsız değişken)
Enflasyon (tüketici fiyatları, %)	ENF (bağımsız değişken)

Çalışmada tahminlerin üretilmesinde R paket programı ve <http://cran.r-project.org/web/packages/np/> internet adresindeki kodlar kullanılmıştır.

Arap baharı ve yaşanan yapısal krizler nedeniyle aykırı (outlier) değerlerin olduğu belirlenmiştir. Aykırı gözlemlerden dolayı parametreler bozulduğu için, varolan güçlü parametrik yöntemlerin uygun çözümler üretmediği ve verinin gerçek yapısı modelle yansıtamadığı birçok uygulamacı tarafından ortaya konmuştur. Bu durumda parametrik olmayan regresyon, X doğrultusunda belirli bir parametrik model olmaksızın ön bilgi sağladığı için uygun olmaktadır.

Tablo 3: Nadaraya-Watson Tahmincisi için Kernel Regresyon Model Sonuçları

Kullanılan Tahminci Tipi	Variables	Katsayı	R ²	Hata Kareler Toplamı	DW
Triangular	KO	0.537*	0.45	1.853	1.88
	GSYİH	0.783*			
	ENF	-0.561*			
Uniform	KO	0.508*	0.47	1.902	1.87
	GSYİH	0.693*			
	ENF	-0.621			
Normal	KO	0.573*	0.43	1.742	1.88
	GSYİH	0.755*			
	ENF	-0.674*			
Biweight	KO	0.603*	0.41	1.655	1.91
	GSYİH	0.695*			
	ENF	-0.664*			
Cosinus	KO	0.617*	0.44	1.880	1.93
	GSYİH	0.726*			
	ENF	-0.703*			
Epanechnikov	KO	0.629*	0.48	1.103	2.16
	GSYİH	0.751*			
	ENF	-0.685*			

* 0.05 için istatistik anlamlı parametre

Kernel regresyon yönteminde pencere genişliği çapraz geçerlilik yöntemi ile belirlenmiştir. Çapraz geçerlilik yöntemi güçlü (robust) ve asimptotik olarak optimal bir yöntemdir. Buna göre değer 0.08 olarak elde edilmiştir. Kernel fonksiyonları Nadaraya-Watson tahmincisine göre elde edilmiştir. Modelde farklı etkileyici değişkenler denenmiş, çoklu doğrusal bağlantı problemi nedeniyle analiz dışında bırakılmıştır. Etkileyici olduğu düşünülen bazı değişkenler ise eksik veri nedeniyle analizde yer almamıştır.

Tahmin sonuçlarından görüleceği üzere, her tahminci tipi için elde edilen sonuçlarda bağımsız değişkenler istatistik anlamlı ve önemli çıkmıştır. Farklı tahminci tiplerinden R^2 değerinin yüksek olduğu ve otokorelasyon probleminin olmadığı alternatif seçilecektir. Buna göre Epanechnikov tercih edilmiştir. Nadaraya-Watson tahmincisi kullanılarak oluşturulan fonksiyonlarının en uygun olanının seçimi için Theil testi, ortalama hata karenin kökü (RMSE), ortalama mutlak hata (MAE) değerleri karşılaştırılmıştır. Bu ölçütlerin değerlerinin sıfıra yaklaşması istenen bir durumdur. Buna göre de en düşük değer olan Epanechnikov uygun olarak belirlenmiştir. Bu model sonuçlarına göre kadınlarda okullaşma oranı (KO) değişkeni, bağımlı değişken olan yükseköğrenim devam oranı (YODE) üzerinde %62.9 arttırıcı etkiye sahiptir. GSYİH en yüksek etkileyici katsayı olarak yükseköğrenim devam oranı (YODE) üzerinde %75.1 arttırıcı etkiye sahiptir. ENF değişkeni ikinci önemli değişken olarak %68.5 azaltıcı etkiye sahiptir. Tablo 4'te öngörü kriterleri değerleri verilmiştir. Görüleceği üzere Epanechnikov uygun olarak elde edilmiştir.

Tablo 4: Nadaraya-Watson Tahmincisi için Regresyon Modelleri İçin Öngörü Kriterleri

Kullanılan Tahminci Tipi	Triangular	Uniform	Normal	Biweight	Cosinus	Epanechnikov
Ortalama Hata Karenin Kökü	0.0234	0.0287	0.0238	0.0192	0.0260	0.0127
Ortalama Mutlak Hata	0.0321	0.0239	0.0365	0.0251	0.0325	0.0153
Theil Test İstatistiği	0.1236	0.1866	0.2288	0.1842	0.2163	0.1094

4. Sonuç

Bireylerin toplumda etkin bir rol alması, toplumla uyum içinde yaşayabilmesi, haklarını bilmesi ve kullanabilmesi ile yakından ilişkilidir. Bu haklardan biri olan eğitim, diğer haklarını bilmesi ve kullanması açısından son derece önemlidir. Eğitim hakkını toplumun diğer üyeleriyle eşit ve etkili kullanan birey toplumun gelişiminde de etkin rol oynar. Kız çocuklarının eğitime katılımı, sağlayacağı bireysel kazanımların yanı sıra hem ülkenin refah düzeyi hem de hayat standardı açısından önem taşımaktadır. Kadınların eğitim düzeyini erkeklerle eşit duruma gelecek biçimde yükseltmekte başarısız olan ülkelerin, daha yavaş büyüme ve azalan gelir düzeyi ile karşı karşıya oldukları bilinmektedir. Kız çocuklarının eğitimi bölgesel dengesizlikleri de azaltabilir. Okuma-yazma oranı arttıkça kadın; töre cinayetleri, kuma vb. uygulamalar karşısında daha bilinçli bir tavır sergileyerek toplumun çağdaşlaşmasına katkıda bulunacaktır.

Bu çalışmada Arap ülkelerinde 1970-2014 dönemi için kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörler Kernel regresyon yardımıyla analiz edilmiştir. Farklı etkileyici değişkenler modele dahil edilmiş, fakat çoklu doğrusal bağlantı nedeniyle analiz dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda, kadınlarda okullaşma oranı, GSYİH ve enflasyon kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörler tespit edilmiştir. Bu model sonuçlarına göre; kadınlarda okullaşma oranı (KO) değişkeni, bağımlı değişken olan yükseköğrenime devam oranı (YODE) üzerinde %62.9 arttırıcı etkiye sahiptir. GSYİH en yüksek etkileyici katsayı olarak yükseköğrenime devam oranı (YODE) üzerinde %75.1 arttırıcı etkiye sahiptir. ENF değişkeni ikinci önemli değişken olarak %68.5 azaltıcı etkiye sahiptir. Görüleceği üzere gelir önemli bir faktör olarak belirlenmiştir. Satın alma gücünün göstergesi enflasyonun artışı yükseköğrenime devam üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu durumda geleneksel faktörlerin yanı sıra, günümüzde gelir artışının ve alım gücünün artışının yükseköğrenime devam için önemli unsurlar olduğu belirlenmiştir.

Arap ülkeleri içinde petrol geliri olmayanlarda, üniversiteye kadar geçen eğitim sürecinde hane halkları gelirlerinden önemli bir pay ayırmak zorunda kalmaktadırlar. Ailelerin çocukların eğitimi için ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklara ulaşma olanakları ağırlıklı

olarak ülke ekonomik koşullarına bağlıdır. Farklı sosyo-ekonomik düzeylerde olan aileler arasındaki gelir eşitsizliklerinin azaltılması çalışmaları, bu finansal kısıt sorununun çözümünde önemlidir. Dolayısıyla, bu süreçte özellikle düşük sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan ailelerin kız çocuklarının eğitim hayatındaki akademik başarılarının artırılmasında ve finansal kısıtlardan kaynaklanan olumsuzlukların giderilmesinde devlete ve politika yapıcılarına çok önemli roller düşmektedir. Eğitimdeki eşitsizliklerin makro düzeyde ülkenin sosyo-ekonomik yapısından, mikro düzeyde ise, ailesel ve gelenekçi yapıya ilişkin faktörlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Ailelerin eğitim için yapacağı harcamalar genel olarak; kişisel, kültürel, kurumsal, sosyodemografik ve ekonomik değişkenlerle doğrudan ilişkilidir. Aile geliri ile çocuğun eğitime katılımı arasındaki ilişki biçimi ve düzeyi, ülkelerin eğitimi finansman biçimi ve eğitimin düzeyine göre farklılık göstermektedir. Gelirin yanı sıra ülke ekonomik yapısından kaynaklı enflasyon problemi kadınların yükseköğrenime devamında etkili olmuştur. Enflasyonist ortamda paranın satın alma gücü azalacağından, özellikle dar gelirli kesimler eldeki paranın daha fazla değer kaybetmesi ile dolaylı yoldan gelir kaybına uğrarlar ve yoksullaşma artışa geçer. Tasarruflar azalacağından gelir dağılımı giderek bozulacaktır. Böylece, kadınların yükseköğrenime katılım oranında olumsuz etkiler çarpan katsayısı ile artacaktır. Karar vericilerin, kadınların yükseköğrenime devamını sağlamaya yönelik iklimi iyileştirmeleri ve kolaylaştırmaları hem kadınların güçlenmeleri hem de toplumsal refah için büyük önem arz etmektedir. Dünyada önde gelen yardım kurumlarının, kadının eğitimi konusunda karşılıksız yardımlarının hızlanması, özellikle kadın eğitim düzeyinin düşük olduğu geri kalmış ülkelerde hükümetlere ve yöneticilere iyileştirici politikalar üretmeleri doğrultusunda girişimlerde bulunulması birinci aşama çözümlerdir. Kadının okuryazarlık oranının artışı, daha sonra temel eğitime kazandırılması ve son olarak yükseköğrenimde yer alması ana hedefler olarak görülmelidir. Kadının eğitimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine farklı bölgeler bazında ve kadın eğitiminin farklı seviyeleri için ampirik çalışmalara, durum analizlerine ihtiyaç vardır. Özellikle, cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde dönemsel karşılaştırmalar ve etkinlik analizleri literatüre katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arat, Ü. & Rigel N. (2006). Mahrem Alana İtilen Kadın, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 67-76.
- Chu, C. K. & Marron, J. S. (1991). Choosing a Kernel Regression Estimator, *Statistical Science*, 6(4), 404-419.
- Colombo, P. & Ferrari, E. (2015). Privacy Aware Access Control For Big Data: A Research Roadmap, *Big Data Research*, 2(4), 145-154.
- Çelikoğlu, N. (2008). *Mahremiyet, Kişiyeye Ait Özel Alan Tartışmaları*, İstanbul:İskenderiye Yayınları.
- Çiftçi, M. (2010). AB-15 Ülkelerinde Kadın Emeginin Gelir Elastikiyeti ve Türkiye: Değerlendirmeler Ekonometrik Uygulamalar, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1350-1365.
- De Donder, P. & Martinez-Mora, F. (2017). The Political Economy of Higher Education Admission Standards and Participation Gap, *Journal of Public Economics*, 154(1), 1-9.
- Dedeoğlu, S. G. (2014). Özgürlük, Mahremiyet, Demokrasinin Değeri ve Bilişim Toplumunda Maruz Kaldığı Tehditler, *Journal Of Yaşar University*, 9(34), 5887-5897.
- Duflo, E. (2012). Women Empowerment and Economic Development, *Journal of Economic Literature*, 50(4): 1015- 1079.
- Dünya Kalkınma Raporu (2012). <http://www.undp.org.tr/gozlem2.aspx?websayfano=3312> (12.04.2018).
- Dwenger, N., Storck, J. & Wrohlich, K. (2012). Do Tuition Fees Affect The Mobility of University Applicants? Evidence From a Natural Experiment, *Economics of Education Review*, 31(1), 155-167.
- Elliott, C. & Soo, K. T. (2013). The International Market For MBA Qualifications: The Relationship Between Tuition Fees and Applications, *Economics of Education Review*, 34(1), 162-174.
- Epple, D. Romano, R., Sarpça, S., & Sieg, H. (2017). A General Equilibrium Analysis of State and Private Colleges and Access to Higher Education in The US, *Journal of Public Economics*, 155(1), 164-178.
- Eubank, R. L. (1990). *Nonparametric Regression and Spline Smoothing Statistics: A Series of Textbooks and Monographs*, Second Edition., New York: Marcel Dekker Inc.
- Fox, J. (2008). *Applied Regression Analysis And Generalized Linear Models*, London: Sage Publications Inc.
- Gündoğdu, Y. B. (2017). Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri 1, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 387-394.
- Gürler, Ö. K., Turgutlu, T., Kırıcı, N. & Üçdoğruk, Ş. (2007). Türkiye’de Eğitim Talebi Belirleyicileri, *Finans, Politik&Ekonomik Yorumlar*, 44(512), 89-101.

- Hardle, W., Müller, M., Sperlich, S. & Werwatz, A. (2004). *Nonparametric and Semiparametric Models*, New York: Springer-Verlag Pbc.
- Hossler, D., Braxton, J. & Coopersmith, G. (1989). *Understanding Student College Choice*, Higher Education: Handbook Of Theory And Research, 5(1), 231-288.
- Hübner, M. (2012). Do Tuition Fees Affect Enrollment Behavior? Evidence From A 'Natural Experiment' in Germany, *Economics of Education Review*, 31(6), 949-960.
- Klasen, S. (2002). Low Schooling for Girls, Slower Growth for All? Cross-country Evidence on the Effect of Gender Inequality in Education on Economic Development, *World Bank Economic Review*, 16(3), 345-373.
- Korkmaz, A. (2014). İnsan Hakları Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı I), 99-103.
- Kökciyan, N. (2017). *Privacy Management In Online Social Networks* (Doctoral Dissertation, Bogaziçi University).
- Li, O. & Racine, J. S. (2007). *Nonparametric Econometrics: Theory and Practice*, Princeton University Press.
- Marron, J. S. (1988). Automatic Smoothing Parameter Selection: A Survey, *Empirical Economics*, 13 (3/4), 187-208.
- Nadaraya, E. A. (1964). On Estimating Regression. *Theory of Probability and its Applications*, 9(1), 186-190.
- Neill, C. (2009). Tuition Fees and The Demand For University Places. *Economics of Education Review*, 28(5), 561-570.
- Özgüç, N. (1998). *Kadınların Coğrafyası*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Radner, R. (1975). *Demand And Supply in US Higher Education*, New York: McGraw Hill Book Company Pbc.
- Rozada, M. G. & Menendez, A. (2002). Public University in Arjantina: Subsidizing The Rich?, *Economics of Education Review*, 21(1), 341-351.
- Salleh, K. A. & Janczewski, L. (2016). Technological, Organizational And Environmental Security And Privacy Issues Of Big Data: A Literature Review, *Procedia Computer Science*, 100(1), 19-28.
- Savoca, E. (1990). Another Look At The Demand For Higher Education: Measuring The Price Sensitivity Of The Decision To Apply To College, *Economics of Education Review*, 9(2), 123-134.
- Schultz, T. W. (1960). Capital Formation by Education, *Journal of Political Economy*, 68(12), 571-583.
- Schimek, M. G. (2000). *Smoothing and Regression*, Canada: A Wiley-Interscience Publication.
- Schuster, E. F. (1972). Joint Asymptotic Distribution of the Estimated Regression Function at a Finite Number of Distinct Points, *Annals of Mathematical Statistics*, 43(1), 84-88.

- Smith, M. R., Waite, S. & Durand, C. (2017). Gender Differences in The Earnings Produced By A Middle Range Education: The Case Of Canadian 'Colleges', *Social Science Research*, 66(1), 140-153.
- Soo, K. T. & Elliott, C. (2010). Does Price Matter? Overseas Students in UK Higher Education, *Economics of Education Review*, 29(4), 553-565.
- The Global Gender Gap Report (2017).
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf (Erişim Tarihi: 12.09.2018). The World's Women (2015).
https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/worldswomen2015_report.pdf (Erişim Tarihi: 12.09.2018).
- Tansel, A. (1997). Schooling Attainment, Parental Education, and Gender in Cote d'Ivoire and Ghana, *Economic Development And Cultural Change*, 45(4):825-856.
- Tansel, A. (1998). *Determinants of Schooling Attainment of Boys and Girls in Turkey*, Economic Growth Center Yale University, Center Discussion Paper No:789, 1-35.
- Takezawa, K. (2006). *Introduction to Nonparametric Regression*. Wiley Series in Probability and Statistics, London: John Wiley and Sons Inc.
- Toktamış, Ö. (1995). Olasılık Yoğunluk Fonksiyonunun Çekirdek Kestirimi Üzerine Bir Çalışma, *Hacettepe Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 16(1), 145-163.
- UNESCO (2017). Global education monitoring report 2017/8 - Accountability in education: Meeting our commitments. Paris: UNESCO Publishing, <http://unesdoc.unesco.org/images/0025/002593/259338e.pdf> (23.05.2018).
- Wang, Z. & Yu, Q. (2015). Privacy Trust Crisis of Personal Data in China in The Era of Big Data: The Survey And Countermeasures, *Computer Law & Security Review*, 31(6), 782-792.
- Watson, G. S. (1964). Smooth Regression Analysis, *Sankhya: The Indian Journal of Statistics, Series A*, 26(4), 359-372.
- Van Staveren, I., Webbink, E., De Haan, A. & Foa, R. (2014). The Last Mile in Analyzing Wellbeing and Poverty: Indices of Social Development, *Forum for Social Economics*, 43(1) 8-26.
- Yüksel, M. (2009). Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 64(01), 275-298.
- Yüksel, M. (2014). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 181-213.
- Zharova, A. K. & Elin, V. M. (2017). The Use of Big Data: A Russian Perspective of Personal Data Security, *Computer Law & Security Review*, 33(4), 482-501.

Cinsiyet Rolü ve Denetim Odağının Kadınların Kariyer Geleceği Algısına Etkisi*

Effects of Gender Role and Locus of Control on the Perception of Women's Future Career

Ayşe Kütükcü**

Faruk Kerem Şentürk***

Öz

Bu araştırmanın amacı; kadınların kariyer geleceği algısı üzerinde cinsiyet rolü ve denetim odağının etkilerinin belirlenmesidir. Araştırmanın evreni Düzce Üniversitesi'nde akademik ve idari personel pozisyonunda görev alan kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler yüz yüze anket tekniği ile elde edilmiştir. Değerlendirmeye alınan ve veri analizinde kullanılan toplam anket sayısı 236'dır. Araştırmada kullanılan başlıca analizler; betimleyici istatistikler, faktör analizleri ve regresyon analizleri şeklindedir.

Araştırma sonuçlarına göre cinsiyet rolü boyutlarının olumlu kariyer geleceği algısı üzerinde pozitif etkisi bulunurken, olumsuz kariyer geleceği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Denetim odağı boyutlarından iç denetim odağının olumlu kariyer geleceği algısı üzerinde etkisi dış denetim odağına kıyasla daha fazla iken, olumsuz kariyer geleceği üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bunun

* Bu çalışma Ayşe Kütükcü'nün "Cinsiyet Rolü, Denetim Odağı Ve Örgütsel Kısıtların Kadınların Kariyer Geleceği Algısına Etkisi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

** Öğr. Gör., İstanbul Gedik Üniversitesi, Gedik Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Bölümü. İstanbul, Türkiye. ayse.kutukcu@gedik.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7677-5556.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü. Düzce, Türkiye. keremsenturk@duzce.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3055-0797.

■ **Başvuru:** 14 Eylül 2018

■ **Kabul:** 4 Aralık 2018

■ **DOI:** 10.21798/kadem.2019249087

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Cite this article as: Kütükcü, A. & Şentürk, F. K. (2018). Cinsiyet Rolü ve Denetim Odağının Kadınların Kariyer Geleceği Algısına Etkisi, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2, 229-259.

yanı sıra dış denetim odağının olumsuz kariyer geleceği algısı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca akademik personelin olumlu kariyer geleceği algısının idari personele kıyasla daha yksek dzyeyde olduğu tespit edilmiştir.

Abstract

The purpose of this research is to determine the effects of gender role, locus of control and organizational constraints on the perception of women's career future. The population of the research consists of women employed as academics and administrators at the Düzce University. The quantitative research method has been used and data obtained through the face-to-face survey technique. The number of questionnaires taken into consideration and used in the data analysis totalled 236. The main statistical analyses used in the study are descriptive statistics, factor analysis and regression analysis.

According to the results of the study, there is no significant effect of gender role dimensions on the perception of the negative career future, while gender role dimensions have a positive effect on positive career future perceptions. While the effect of the internal locus of control on positive career future perception is higher than the external locus of control, there appears no significant effect on the negative career future perception. In addition, it has been found that the external locus of control has a positive effect on negative career perception. Furthermore, it has been found that the positive career future perception of academic staff is higher than that of administrative staff.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Rolü, Denetim Odağı, Kariyer Geleceği Algısı.

Keywords: Gender Role, Locus of Control, Career Future Perception.

Extended Abstract

One of the most important factors in the advancement of a nation's development is the active contribution of the whole population in production. In this context, women's participation is of importance, both for social and economic reasons.

Different cultures can give different responses to the position of women in business life. Furthermore, the issue of how women perceive their career prospects and opportunities gives important clues in terms of their persistence and promotion in their chosen field of occupation. This study focuses on the kind of gender roles women carry in the business

world, how they define themselves in terms of personality traits and how these variables affect their perceptions about their career future.

Gender roles refer to the rules, or rather, culturally determined expectations that prescribe how individuals of the same sex should behave (Sarıbay, 2001). The perspective that assigns women to the background, prevents them from entering professional life and restricts career opportunities by dissuading the taking on of perceived masculine roles. On the other hand, males can engage in careers perceived as women's domain as a result of the sharing of such roles in the modern business world (Eisler and Skidmore, 1987; O' Neil et al., 1986).

The concept of locus of control, which examines personality from a different perspective and discussed by Rotter (1966), is defined as the perception of the individual's behaviors and fate as to what and by whom they are determined (Barker, 2002). Therefore, it is a personality approach that deals with both the inner world and the external environment of the individual, including subjects related to the future of the individual, such as activities, environment and career opportunities.

The individual, who has a career expectancy for the future, is responsible for developing her own career. The individual who wants to develop herself and be promoted should first identify her personal characteristics, values, goals, and activate mental defense mechanisms for the difficulties or obstacles she may face. The effects of gender roles and locus of control perception on the career future perception of women employees are examined from this perspective.

In this study, the quantitative research method was elected and the survey technique was used as a data collection tool. The universe of the research is composed of 775 women who work at the Düzce University as academics and administrators. Sampling was carried out within the scope of the research and 199 samples were taken from the 236 questionnaires submitted.

The study makes use of the gender role scale developed by Bem (1974), adapted to Turkish by Kavuncu (1987) and simplified by Özkan and Lajunen (2005). The study similarly calls to its aid the locus of control scale developed by Rotter (1966), adapted to Turkish by Dağ (1991) and simplified by Karabulut (2015). Plus, the career future scale, developed by Rottinghaus et al. (2005) and adapted to Turkish by Kalafat (2014), was also used. The reliability level of the scales used in the study was calculated as adequate. Additionally, factor analyses determined the structural properties of the scales.

As a result of analyses conducted to determine the effect of gender role on women's perception of career future, it is determined that both masculine and feminine roles have a positive effect on the perception of

positive career future. Compared to the feminine role, the masculine role has a relatively greater impact on the perception of positive career future. Other studies also support the findings obtained (Keys, 1985; Rand, 1986; Wong et al., 1985).

As a result of the analyses conducted to determine the effect of locus of control on women's perceptions of career future, it has been discovered that both the internal and external locus of control have a positive effect on the perception of positive career future. Compared to the external locus of control, the internal locus of control has a relatively greater impact on the perception of positive career future. Other studies also support the findings obtained (Işık, 2013; Lease, 2004; Ng, Sorensen and Eby, 2006; Taylor and Popma, 1990).

The place of women in business life and the conditions required to raise the prospect of promotion have seen much interest over the years. However, the speed of the technological transformation brought on by the internet changes the perspective of society on the skills and characteristics required by working life in the current time. Gender-oriented focus is shifting to gender roles, and individuals with high self-esteem, self-awareness and teamwork skills are more and more needed in the field of business. In this context, it is necessary for female employees to adopt the temperament characteristics that they have and to evaluate these characteristics in new business lines that are emerging every day.

Giriş

Ülkelerin kalkınmasındaki en önemli konulardan biri de tüm nüfusun aktif bir şekilde üretime katkı sağlaması ve ekonomiye değer katacak faaliyetlerde bulunmasıdır. Bu bağlamda kadınların gerek sosyal gerek ekonomik perspektiflerle bu kalkınma hareketine destek vermesi önem arz etmektedir. Farklı kültürlerde kadının iş yaşamındaki konumuna farklı tepkiler verilebilmektedir. Bunun da ötesinde kadınların öncelikle bireysel olarak kariyer geleceklerini ve fırsatlarını nasıl algıladığı konusu çalıştıkları alanda kalıcı olmaları ve yükselmeleri açısından mühim ipuçları vermektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında kadınların iş dünyasında ne tür cinsiyet rollerine girdikleri, kişilik özellikleri açısından kendilerini nasıl tanımladıklarının kariyer geleceklerine yönelik algılarını nasıl etkiledikleri soruları üzerine odaklanılmıştır.

Cinsiyet kavramı, bireyin kadın veya erkek olarak göstermiş olduğu genetik, biyolojik ve fizyolojik özelliklerini kapsamaktadır (Torgrimson ve Minson, 2005). Cinsiyet rolü, aynı cinsiyetten bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini açıklayan birtakım kurallar ya da kültürel olarak saptanan beklentilerden oluşmaktadır (Sarıbay, 2001). Kadını ikinci plana atan, iş hayatına girmesini engelleyen, kariyer olanaklarını kısıtlayan bakış açısı kadınları erkeksi rollere girmeye zorlayabilmektedir. Diğer taraftan modern iş dünyasında rollerin paylaşımı sonucu erkek bireyler de kadınsı rollere girebilmektedir (Eisler ve Skidmore, 1987; O’neil vd., 1986).

Kişiliği farklı bir yönüyle inceleyen ve Rotter (1966) tarafından ele alınan denetim odağı kavramı, bireyin davranışları ve kaderinin ne ve kim tarafından belirlendiğine ilişkin algısı olarak tanımlanmaktadır (Barker, 2002). Dolayısıyla bireyin kendisini, faaliyetlerini, çevresini ve kariyer fırsatları gibi geleceğini ilgilendiren konuları da içeren, bireyin hem iç dünyasını hem de dış çevresini ele alan bir kişilik yaklaşımıdır.

İlgili literatür incelendiğinde kariyer geleceği algısı araştırmaları genellikle üniversite öğrencileri (Büyükyılmaz, Ercan ve Gökerik, 2016; Çetin ve Karalar, 2016; Douglass ve Duffy, 2015; Duffy, 2010; Kalafat, 2016; Karakaya, Karataş, Özdenk ve Karataş, 2013; Korkut ve Keskin, 2016; Siyez ve Belkıs, 2016; Tolentino vd., 2014) üzerinde yapılmıştır. Geleceğe ilişkin kariyer beklentisi içinde olan birey, kendi kariyerini geliştirmekten sorumludur. Kendini geliştirmek ve iyi yerlere gelmek isteyen birey öncelikle kişisel özelliklerini, değerlerini, hedeflerini tespit etmeli, karşılaştığı zorluklar veya engellere yönelik zihinsel savunma mekanizmalarını aktif hale getirmelidir. Bu noktadan hareketle kadın çalışanların cinsiyet rolü ve denetim odağı algılarının kariyer geleceği algısına etkileri incelenmiştir.

Kariyer Geleceği Algısı ve Cinsiyet Rolü

Kariyer, bir kişinin çalışabileceği yıllar boyunca herhangi bir iş alanında adım adım ve sürekli olarak ilerlemesi, tecrübe ve beceri kazanması şeklinde ifade edilmektedir (Aytaç, 2005). Kariyer hem

bireylerin meslekte yükselmesine olanak ve fırsat tanıyarak hem de kişisel gelişimi sağlayarak ve buna bağılı olarak da kariyer planlamada önemli rol üstlenmektedir. Bu yüzden hem örgütler hem de bireyler için birçok yaşamsal amacı gerçekleştirecek büyük bir öneme sahiptir (Taşlıyan, Arı ve Duzman, 2011). Bireyin hayatı boyunca sahip olduğı bilgi becerileri geliştirerek ihtiyaçlarını karşılaması, statü kazanması, kariyer basamaklarında adım adım ilerlemesi, kariyerin gelecek beklentisi ile olan ilişkisine işaret etmektedir (Üzüm ve Uçkun, 2015).

Kişiler, iş hayatlarında nerede olduklarını, ne yapabildiklerini ve gelecekte ne yapabileceklerini ne kadar iyi bilirlerse, nereye gitmek istediklerini, oraya ulaşmak için ne yapmaları gerektiğini daha iyi anlayacaklar ve hedeflerine ulaşmak için çalışmalarına devam edeceklerdir (Özen, 2011). Kariyer planlaması gerek birey gerekse örgüt açısından oldukça önemlidir. Kariyer başarısı veya başarısızlığı neticesinde her birey kendi kariyer yaşamıyla ilgili tahminlerde bulunmakta ve kimliğini oluşturarak kişiliğini tamamlamaktadır. Bütün bunların ötesinde her birey kendini tanımaya ve motivasyonunu buna bağılı olarak arttırmaya çalışmaktadır. Bu bireysel yönetim, davranış bilimlerinde “kendini gerçekleştirme güdüsü” olarak nitelendirilmektedir. Sağlıklı bir birey gelişme gösterdikçe kendini geliştirme güdüsü ile bağlantılı olarak kariyerini geliştirmek veya ilerlemek ihtiyacı duyacaktır (Tunç ve Uygur, 2001).

Kariyer geleceğı algısı, kariyer yönelimleri için genel bir çerçeve oluşturması açısından önemlidir (Vinken, 2007). Rottinghaus, Day ve Borgen (2005) kariyer geleceğini; kariyer uyumluluğı, kariyer iyimserliğı ve iş piyasasına ilişkin algılanan bilgi alt boyutları şeklinde ele almışlardır. Kariyer uyumluluğı; gelecekteki değışimle başa çıkma ve bunlardan yararlanma kapasitesi, yeni iş sorumlulukları ile öngörülemeyen olaylar kariyer planlarını değıştirdiğinde kurtarma becerisi olarak tanımlanmıştır (Rottinghaus, Day ve Borgen, 2005). Kariyer iyimserliğı, kişinin gelecekteki kariyer gelişimiyle ilgili sürekli olumlu sonuçlar elde edeceğı beklentisi içinde olması veya olayların en olumlu yönlerine vurgu yapması ve kariyer planlama sürecinde kendini rahat hissetmesi şeklinde ifade edilmektedir

(Kalafat, 2014). İş piyasasına ilişkin algılanan bilgi ise bir kişinin iş piyasası ve istihdam eğilimlerini ne kadar iyi anladığı konusundaki algıları değerlendirir (Rottinghaus vd., 2005).

Hall ve Gordon (1973) kadınların kariyer tercihlerine yönelik çalışmasında gönüllülük esaslı aktiviteler ve ev işlerinde çalışan kadınların tam zamanlı çalışan kadınlara kıyasla yaptığı işten memnuniyet düzeyinin daha yüksek olduğunu, rol çatışmasının ise çalışan kadınlara göre daha düşük olduğunu belirtmektedir. Dick ve Rallis (1991) mühendislik ve fen bilimleri alanında kariyer tercihinde aile ve öğretmen etkisinin önemli olduğunu, erkeklerin tercihinde ödeme önemliyken kadınların tercih etmeme nedeni olarak ise ilgilerinin olmamasını öne sürmektedir. Francis (2002) seksenli yıllarda yapılan çalışmalarda kadınların evlenmeyi ve sonrasında bir işte çalışmayı ve evin geçimine fayda sağlamayı düşündüğünü belirtirken, yaptığı çalışmaya göre artık kadınlar seçtiği mesleği kimliklerinin bir yansıması olarak görmekte ve yüksek nitelikli profesyonel mesleklere yönelmektedir. Morgan, Isaac ve Sansone (2001) kadınların geleceğe dair iş planlarında insan odaklılığı ön plana koyduklarını, başkalarına yardım etme ve aileyle zaman geçirme hususlarına daha fazla önem verdiklerini belirtirken, erkeklerde ise yüksek maaş, tanınma ve ödüllendirme gibi amaçların ön plana çıktığını belirtmektedir. Dolayısıyla cinsiyet bireylerin kariyer tercihlerinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam bu noktada cinsiyet rolü kavramı karşımıza çıkmakta ve kadınların erkeksi ya da erkeklerin kadınsı olarak nitelenen işlerde çalışma, başarılı olma ve kariyer geleceğini kurma olasılığı üzerinde durmamıza neden olmaktadır.

Cinsiyet rolü kavramı, toplumun, kültürün kadın veya erkeğe yüklemiş olduğu anlamları yani cinsiyetle ilişkilendirilen beklentileri içermektedir (Lips, 2001). Kadınlar ve erkekler bazı rolleri yerine getirirken her zaman kendi tercihlerine ve arzularına göre hareket etmezler, bazen geleneksel cinsiyet kalıp yargılarına uygun olması adına toplumun beklentilerini karşılamak için bu rolleri yerine getirirler (Choi ve Hon, 2002). Örneğin; bir erkekten ailesini geçindirmesi ve güçlü olması beklenirken, bir kadından iyi bir eş, iyi bir anne olması beklenmektedir (Ercan, 2011).

Her ne kadar cinsiyet rolü ile ilgili daha önceki çalışmalar erkeklik ve kadınsılığı tek bir düzlemdeki iki zıt uç gibi ele alsa da sonraki kavramsallaştırma çalışmaları sonucunda birbirinden bağımsız boyutlar olarak ele alınmaya başlanmış, yani bir kişinin aynı zamanda hem erkeksi hem de kadınsı özelliklere sahip olabileceği düşüncesi hâkim olmuştur (Cook, 1987; Esen, Siyez, Soylu, Demirgürz, 2017; Liu ve Ngo, 2017). Yapılan çalışmalar erkeksi ve kadınsı özelliklerin bireyin iş, sosyal davranış, psikolojik işlevselliği ve iyi olma hali gibi bireysel yönelimleri üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Ngo, Foley, Ji ve Loi, 2014; Powell ve Greenhaus, 2010; Sharpe ve Heppner, 1991). Bununla birlikte Auster ve Ohm (2000) ile Harris (1994) evli ve çocuklu kadınların iş yaşamında daha etkin hale gelmesi, erkeklerin kadınsı veya kadınların erkeksi olarak nitelenen işlerde çalışması gibi nedenlerden dolayı zaman içinde Bem'in cinsiyet rollerinin de farklılıklar gösterdiğini belirtmektedir.

Erkeksi özellikler kişinin hırs, saldırganlık, baskınlık ve bağımsızlık gibi özelliklere sahip olduğu yönündeki inançlara gönderme yaparken kadınsı özellikler başkalarının ihtiyaçlarına duyarlılık, anlayış, merhamet, sıcakkanlılık gibi özelliklere yoğunlaşmaktadır (Bem, 1974).

Yapılan farklı çalışmalarda cinsiyet rolünün iş dünyasındaki yansımalarına dair çeşitli bulgular elde edilmiştir. Erkeksi özellikler bireyin kariyer rolü ile pozitif yönde ilişkiliyken kadınsı özelliklerin aile rolü ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirtilmektedir (Liu ve Ngo, 2017).

Gianakos (2002) stresle başa çıkmada cinsiyet rolünün önemli bir değişken olduğunu belirtmektedir. Erkeksi rol özelliklerine sahip bireylerin içsel denetim, olumlu düşünme ve yardım arayışı gibi, kadınsı rol özelliklerine sahip bireylerin ise olumlu düşünme ve direkt müdahale etme gibi tutumlarla pozitif yönde ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Keys (1985) erkeksi ve androjen roldekilerin kariyer başarısına yönelik beklentilerinin kadınsı roldekilere kıyasla daha yüksek olduğunu, liderlik etme ve güç sahibi olma gibi iş hedeflerini kadınsı roldekilerin diğer roldekilere kıyasla daha az arzuladığını

belirtmektedir. Rand (1968) ise kariyer odaklı kadınların ev işleri odaklı kadınlara göre daha erkeksi rol özellikleri gösterdiğini belirtmektedir. Wong, Kettlewell ve Sproule (1985) eğitim seviyesi ve erkeksi rol özelliklerinin kadınların kariyer başarılarında önemli bir belirleyici olduğunu belirtmektedirler.

Kadınların dışa vurdukları ya da vurmamak zorunda kaldıkları cinsiyet rollerinin, kariyer geleceği algılarını etkileyebileceği düşünülerek aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

H1a: Erkeksi özellikler, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler.

H1b: Erkeksi özellikler, kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler.

H2a: Kadınsı özellikler, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler.

H2b: Kadınsı özellikler, kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler.

Kariyer Geleceği Algısı ve Denetim Odağı

Kişilik, bir insanı diğerlerinden ayıran zaman ve mekân olarak süreklilik arz eden duygu ve davranış kalıpları olarak ifade edilmektedir (Phares, 1991). Bir diğer ifadeyle kişilik, bireyin bütün özelliklerini yansıtan bir kavram olmakla birlikte, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir (Cüceloğlu, 1991). Farklı kuramlar altında incelenen kişilik konusu araştırma kapsamında sosyal öğrenme yaklaşımının altında ele alınan denetim odağı kapsamında değerlendirilecektir.

Bireyler, sosyal gelişim sürecinde çocukluktan itibaren hangi davranışların ne gibi sorunlar doğuracağı ve ne tür sonuçların kendi davranışlarından kaynaklandığı, ne tür sonuçların kendisi dışında kaynaklandığı konusunda tutarlı beklentiler geliştirmektedir. Bu beklentileri “iç veya dış kontrol kaynağına inanç” olarak değerlendirerek, bireyin hayatındaki olumlu veya olumsuz sonuçları (ödül ve cezaları) belirleyen güçlerin yoğunlaştığı noktaya “denetim odağı” adı verilmiştir (Yeşilyaprak, 1993).

Sosyal öğrenme teorisine göre, bireylerin iç ve dış kontrol merkezleri olabilir (Ozolins ve Stenstrom, 2003). Denetim odağı, bireyin iyi veya kötü biçimde kendisini etkileyen durumları kendi özelliğı, kaderi, yeteneğı veya güçlü olarak nitelendirdiğı başka insanlar gibi değışkenlere bağlama eğilimi olarak ifade edilmektedir. Etkilendikleri olayların, kendi kontrolü dahilinde olduğuna inanan kişiler iç denetim odaklı; etkilendikleri olayların ve yaşamlarının kendilerinden ziyade başka güçlerin denetiminde olduğuna inanan kişiler ise dış denetim odaklı olarak adlandırılmaktadır (Rotter, 1966).

İç ve dış denetim odağı inancını kişilik özelliğı olarak ele alıp inceleyen birçok araştırma, iç denetim odağı yöneliminin kişilik üzerindeki etkisinin, dış denetim odağı yönelimli olmaya oranla daha olumlu sonuçları olduğunu göstermektedir (Küçükkaragöz, Akay ve Canbulat, 2013). İç denetim odağına sahip kişiler kendi davranışlarını daha iyi biçimde kontrol eder ve bunun yanı sıra dış denetim odağına sahip kişilerden daha aktif olarak durumları hakkındaki bilgileri araştırırlar. Dış denetim odağına sahip kişilere göre içsel denetimli kişilerin, diğer insanları etkilemeleri ve ikna etme olasılıkları daha fazla iken, dışsal denetimli kişilere göre ikna edilmeleri ve etkilenme olasılıkları ise daha azdır (Yıldırım, 2015). Dışsal denetim odağına sahip bireylere kıyasla içsel denetim odağına sahip bireyler, işlerinden daha fazla tatmin hissetmekte, yönetim kademelerine gelme olasılıkları daha yüksek olmaktadır. Bunun yanı sıra, iç denetim odağına sahip bireyler daha iyi performans göstermekte, astlarına daha anlayışlı davranmakta ve daha uzun dönemli terfileri dikkate alarak davranışlarını iyileştirmektedirler (Tutar, 2013).

Dış denetim odağına sahip kişiler çevresinde olup bitenleri etkilemekten aciz olduğuna ve hayatının yönünü kaderin belirlediğine, kendi elinden hiçbir şey gelmediğine inanmaktadır (Yıldırım, 2015). Kendileri de dahil olmak üzere diğer insanlara daha az güvenen, kendini tanımada yetersiz ve saldırgan tutumla savunma mekanizmalarını daha çok kullanma eğilimindedirler (Yeşilyaprak, 1993). Dış denetim odağı ile normal ötesi inanışlara (duyum ötesi algılama, batıl inanç vb.) sahip olma da araştırmalara göre ilişkili bulunmaktadır (Dağ, 2002). Dış denetim odağına sahip bireyler, davranışlarının sonuçlarının kendi kontrolleri dışında olduğunu, şans

veya görev güçlüğü gibi dışsal güçlerin davranışlarının sonuçlarını denetlediğini düşünmektedirler. Yapılan araştırmalarda dış denetim odağına sahip bireylerin iç denetim odağına sahip bireylere göre daha başarısız oldukları ileri sürülmektedir (Tutar, 2013).

Bireylerin sahip oldukları iç ya da dış denetim odağının kariyer geleceği algısına etki edebileceği düşünülerek aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

H3a: İç denetim odağı, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler.

H3b: İç denetim odağı, kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler.

H4a: Dış denetim odağı, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler.

H4b: Dış denetim odağı kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmada nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Düzce Üniversitesi'nde akademik ve idari personel pozisyonunda görev alan kadınlardan oluşmaktadır. Düzce Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı'ndan alınan 27.10.2017 tarihli bilgiye göre Düzce Üniversitesi bünyesinde 420 akademik ve 355 idari kadın personel çalışmaktadır. Araştırma kapsamında örneklem yoluna gidilmiştir. Örneklem hesaplamak için, ana kütledeki birim sayısı (N) bilindiği için " $n = N \cdot t^2 \cdot p \cdot q / d^2 \cdot (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q$ " (Karagöz, 2014) formülü kullanılmıştır. Çalışmadaki ana kütle birim sayısı (N) 775, $p=0.5$, $q=0.5$, $\alpha=0.05$ için t değeri 1.96 ve örnekleme hatası 0.06 olarak alınmıştır. Belirlenen değerler formüle uygulandığında örneklem sayısı (n) 199 olarak çıkmaktadır. Ulaşılan 236 anketin, örneklem sayısını temsil edebilecek nitelikte olduğu görülmektedir.

Katılımcılar

Katılımcıların %64'ünü akademik kadın personel oluştururken, geri kalan kısmı idari kadın personel oluşturmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasının (%51,3) 26-35 yaş aralığında olduğu, yarısından fazlasının (%63,6) lisansüstü eğitime sahip olduğu, tecrübelerine bakıldığında çoğunluğun 10 yıldan fazla (%38,6) ve 6-10 yıl arası (%34,3) tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların unvanlarına bakıldığında %22,9'unun memur, %18,6'sının Dr.Öğr. Üyesi, %16,5'inin Ar.Gör., %15,7'sinin Öğr.Gör.'den oluştuğu, %8,5'inin unvan hakkında bilgi vermediği ve kalanların Doç.Dr., sekreter, teknisyen, okutman, uzman, şube müdürü ve şeflerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında ise %57,2'sinin evli ve %42,8'inin bekâr olduğu görülmektedir. Katılımcıların sahip olduğu çocuk sayısına bakıldığında yarısından fazlasının (55,9) çocuk sahibi olmadığı, %25,4'ünün ise tek çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %15,3'ünün idari görevi olduğu görülmektedir. Katılımcıların sahip olduğu idari göreve bakıldığında %5,5'inin bölüm başkanı olduğu görülmektedir. Son olarak katılımcıların gelir düzeylerine bakıldığında %40,3'ünün 4001-5000 TL, %24,6'sının 2000-3000 TL, %14,8'inin 5001-6000 TL arasında gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları öncelikle pilot uygulama ile yapısal olarak değerlendirilmiştir. Pilot uygulama sonrası binişik yük ve güvenilirlik katsayısı açısından problem teşkil edici ifadeler ölçeklerden çıkarılmıştır ve veri toplama sürecine devam edilmiştir. Aşağıda kullanılan ölçeklerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Cinsiyet Rolü: Araştırmada Bem (1974) tarafından geliştirilen, Kavuncu (1987) tarafından Türkçeye uyarlanan, Özkan ve Lajunen (2005) tarafından sadeleştirilen cinsiyet rolü ölçeği kullanılmıştır. İfadeler katılımcıları 10 eril 10 dişil özelliği açısından

değerlendirmektedir. Erkek verilerinde erkeklik ve kadınlık alt ölçekleri için güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0.80 ve 0.73'tür. Kadın verisinde, erkeklik ve kadınlık alt ölçekleri için güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0.80 ve 0.66'dır. Pilot uygulama sonrası ölçekten bir ifade çıkarılarak süreç 19 ifade ile yürütülmüştür.

Denetim Odağı: Araştırmada Rotter (1966) tarafından geliştirilen, Dağ (1991) tarafından Türkçeye uyarlanan ve Karabulut (2015) tarafından sadeleştirilen kontrol odağı ölçeği kullanılmıştır. Beş boyut altında toplanan ölçekte güvenilirlik katsayıları 0.90 ile 0.61 arasında değişmektedir. Pilot uygulama sonrası 47 ifade 35 ifade olarak sadeleştirilmiş ve tüm verilerin toplanması sonrası tekrar faktör analizine tabi tutulmuştur.

Kariyer Geleceği: Araştırmada Rottinghaus ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen ve Kalafat (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan kariyer geleceği ölçeği (KARGEL) kullanılmıştır. Üç boyut altında toplanan ölçekte güvenilirlik katsayıları 0.83 ile 0.62 arasında değişmektedir. Pilot uygulama sonrası 25 ifadeden bir tanesi yapılan faktör analizi sonrası çıkarılarak çalışma 24 ifade üzerinden yürütülmüş ve tüm verilerin toplanması sonrası tekrar faktör analizine tabi tutulmuştur.

Veri Analizi

Gerçekleştirilen pilot uygulama sonrası faktör analizleri sonucunda ölçekler bazı ifadeler binişik yük ve güvenilirlik sebebiyle çıkarılmıştır. Veri toplama süreci sonunda ölçekler analize yapısal uygunluğu açısından tekrar faktör analizlerine tabi tutulmuştur. Aşağıda gerçekleştirilen son analizler sonucu elde edilen bulgular paylaşılmaktadır.

Tablo 1. Denetim Odağı Ölçeğine Yönelik Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

Faktörler	Değişkenler	Faktör Ortak Varyansı	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Özdeğer
İç Denetim Odağı	DO23	.510	.710	23.433	5.390
	DO22	.503	.708		
	DO20	.464	.678		
	DO27	.429	.635		
	DO24	.390	.621		
	DO13	.374	.605		
	DO26	.345	.586		
	DO31	.337	.576		
	DO29	.330	.573		
	DO33	.303	.536		
	DO32	.323	.521		
	DO15	.266	.516		
	DO19	.266	.512		
	DO35	.271	.457		
DO18	.216	.448			
Dış Denetim Odağı	DO5	.590	.767	14.638	3.367
	DO10	.537	.731		
	DO4	.468	.674		
	DO1	.459	.656		
	DO34	.430	.656		
	DO11	.353	.584		
	DO7	.332	.576		
DO6	.260	.509			
Değerlendirme Kriterleri	Kaise-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: ,822 Approx. Chi-Square: 1520,978 Bartlett's Test of Sphericity: ,000 Extraction Method: Principal Component Analysis. Açıklanan Varyans: Toplam: 38,071				

Araştırma süreci içinde 5 boyut altında toplanması planlanan denetim odağı ölçeği yapılan faktör analizleri sonucunda iki boyut altında toplanmıştır. Bu aşamada elde edilen iki faktörlü yapının geçerliliği için tekrar faktör analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde elde edilen bileşen matrisinde bulunan faktör yükleri incelendiğinde bazı faktör yüklerinin düşük değere sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna

ek olarak iki faktörün toplam varyansı açıklama oranı %33 olarak tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda yük değeri 0.40'tan düşük olan 28., binişik yüke sahip olan 16., 17., 30. ve ortak faktör varyansı 0.20'nin altında olan 3. ifadeler çıkarılarak tekrar analiz gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların denetim odağı algılarına yönelik ortaya konulan 23 önermenin KMO değerinin 0,822 gibi bir değerle faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. Bartlett testi sonucuna göre ise (Sig.=0,000; p<0,001) değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Açıklanan varyans oranına bakıldığında iki faktörün toplam varyansı açıklama oranı artarak %38'e yükselmiştir.

Tablo 2. Kariyer Geleceği Algısı Ölçeğine Yönelik Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Faktörler	Değişkenler	Faktör Ortak Varyansı	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Özdeğerler
Olumlu Kariyer Geleceği Algısı	KG5	.693	.831	31.674	6.335
	KG6	.651	.804		
	KG7	.580	.758		
	KG2	.554	.744		
	KG1	.554	.741		
	KG3	.514	.665		
	KG4	.439	.661		
	KG13	.433	.605		
	KG22	.457	.581		
	KG18	.450	.558		
	KG23	.282	.531		
	KG12	.297	.501		
Olumsuz Kariyer Geleceği Algısı	KG9	.262	.471	15.521	3.104
	KG25	.227	.432		
	KG11	.551	.740		
	KG10	.514	.716		
	KG14	.524	.707		
Değerlendirme Kriterleri	KG19	.492	.695		
	KG16	.475	.689		
	KG15	.490	.674		
Kaise-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: ,841 Approx. Chi-Square: 2044,415 Bartlett's Test of Sphericity: ,000 Extraction Method: Principal Component Analysis. Açıklanan Varyans: Toplam: 47,195					

Kariyer geleceği ölçeğinde 24 ifadeli ölçeğe yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 6 boyuttan oluştuğu görülmüştür. 6 faktörün önceki öz değerleri sırasıyla Şu Şekildedir; 7.270, 3.297, 1.638, 1.393, 1.162, 1.053. Yapılan faktör analizine göre birinci faktör toplam varyansın %30,2'sini, ikinci faktör ise %13,7'sini açıklamaktadır. Diğer sıralanan faktörlerde, varyansa sağlanan katkı giderek azalmaktadır. Faktör analizi neticesinde iki faktör toplam varyansın (%65,7), yaklaşık olarak %44'ünü açıklamakta ve bu da toplam varyansın yarısından fazla bir orandır. Bu bilgiler ölçeğin iki faktörlü (boyutlu) olma ihtimalini güçlendirmektedir. Araştırma süreci içinde 3 boyut altında toplanması planlanan kariyer geleceği algısı ölçeği yapılan faktör analizi sonucunda iki boyut altında toplanmıŐ ve bu iki boyutun olumlu düşünceler ve olumsuz düşünceler çerçevesinde oluştuğu göz önünde bulundurularak bu boyutlar, olumlu kariyer geleceği algısı ve olumsuz kariyer geleceği algısı olarak adlandırılmıŐtır. Faktör analizi sonucunda yük değeri 0.40'tan düşük olan 24. ve binişik yüke sahip olan 8., 17. ve 21. ifadeler çıkarılarak tekrar analiz gerçekteŐirilmıŐtir. Katılımcıların kariyer geleceği algılarına yönelik ortaya konulan 20 önermenin KMO değerinin 0,841 gibi bir değerle faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. Bartlett testi sonucuna göre ise (Sig.=0,000; $p<0,001$) değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Açıklanan varyans oranına bakıldığında iki faktörün toplam varyansı açıklama oranı artarak %47'e yükselmiştir.

Tablo 3.Cinsiyet Rolü Ölçeğine Yönelik Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

Faktörler	Değişkenler	Faktör Ortak Varyansı	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Özdeğerler
Erkeksi	CR6	.772	.790	39.683	7.540
	CR3	.656	.777		
	CR4	.670	.777		
	CR8	.744	.746		
	CR2	.605	.702		
	CR7	.679	.694		
	CR5	.557	.680		
	CR1	.686	.648		
	CR9	.459	.568		
Kadını	CR18	.814	.813	14.260	2.709
	CR17	.770	.783		
	CR15	.701	.724		
	CR13	.694	.717		
	CR16	.693	.715		
	CR20	.532	.695		
	CR14	.645	.688		
	CR19	.481	.673		
	CR12	.659	.570		
CR11	.571	.546			
Değerlendirme Kriterleri	Kaise-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: ,885 Approx. Chi-Square: 2582,148 Bartlett's Test of Sphericity: ,000 Extraction Method: Principal Component Analysis. / Açıklanan Varyans: Toplam: 53,943				

Cinsiyet rolü ölçeğinde 19 ifadeli ölçeğe yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 4 boyuttan oluştuğu görülmüştür. 4 faktörün önceki öz değerleri sırasıyla şu şekildedir; 7.540, 2.709, 1.122, 1.019. Analize göre birinci faktör toplam varyansın %39,6'sını, ikinci faktör ise %14,2'sini açıklamaktadır. Diğer sıralanan faktörlerde, varyansa sağlanan katkı giderek azalmaktadır. Bu iki faktör toplam varyansın (%65,2), yaklaşık olarak %53'ünü açıklamakta ve bu da toplam varyansın yarısından fazla bir orandır. Bu bilgiler doğrultusunda ölçeğin iki faktörlü (boyutlu) olma ihtimalini güçlendirmektedir.

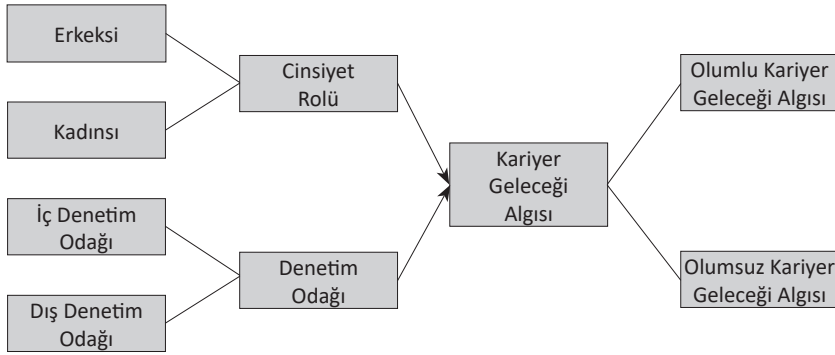
Elde edilen iki faktörlü yapının geçerliliğinin testi için tekrar faktör analizi yapılmıştır. Araştırma süreci içinde 2 boyut altında toplanması planlanan cinsiyet rolü ölçeği yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda da iki boyut altında toplanmıştır. Katılımcıların cinsiyet rolü algılarına yönelik ortaya konulan 19 önermenin KMO değerinin 0,885 gibi bir değerle faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. Bartlett testi sonucuna göre ise (Sig.=0,000; $p < 0,001$) değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Açıklanan varyans oranına bakıldığında iki faktörün toplam varyansı açıklama oranı artarak %53'e yükselmiştir.

Tablo 4. Ölçeklere Yönelik Güvenilirlik Katsayıları

Ölçekler	Alt Boyutlar	Cronbach Alfa Katsayısı	Toplam İfade Sayısı
Denetim Odağı	İç Denetim Odağı	.85	15
	Dış Denetim Odağı	.80	8
Kariyer Geleceği Algısı	Olumlu Kariyer Geleceği Algısı	.87	18
	Olumsuz Kariyer Geleceği Algısı	.81	6
Cinsiyet Rolü	Erkeksi	.88	9
	Kadını	.88	10
Örgütsel Kısıtlar	Tek Faktör	.93	11

Özdamar'ın (1999) belirttiği Cronbach Alfa katsayı aralıklarına göre ölçekte yer alan tüm boyutların yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Gerçekleştirilen faktör ve güvenilirlik analizleri sonrası ortaya çıkan araştırma modeli aşağıda paylaşılmaktadır.

Şekil 1. Faktör Analizleri Sonrası Araştırma Modeli

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde ortaya konulan model ve literatür ilişkisi kapsamında oluşturulan hipotezler test edilecektir.

Tablo 5. Cinsiyet Rolü ile Olumlu Kariyer Geleceği Algısı Arasındaki Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler	B	Standart Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
(Sabit)	,854	,240	-	3,559	,000	-	-	-	-
Erkeksi	,445	,055	,474	8,125	,000	,578	,470	,790	1,266
Kadınısı	,226	,058	,226	3,880	,000	,444	,246	,790	1,266

R=0,61, R²=0,374, F=69,645, p=0,000, Durbin-Watson=2,121

Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde, cinsiyet rolü boyutlarından erkeksi rol ile olumlu kariyer geleceği algısı arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişkinin ($r=,58$) olduğu, diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun $r=,47$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Diğer cinsiyet rolü boyutu olan kadınısı rol ile olumlu kariyer geleceği arasında pozitif ve orta düzeyde ($r=,44$) bir ilişki varken, diğer değişken kontrol edildiğinde bu korelasyonun $r=,25$ olarak

hesaplandığı görülmektedir. Yine VIF değerleri arasında 10'dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20'den düşük bir değer olmaması bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığını göstermektedir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (2,121) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Tabloda yer alan bulgulara göre bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama düzeyi istatistiksel açıdan anlamlıdır ($R^2=0,374$, $F=69,645$, $p=0,000$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, cinsiyet rolü boyutlarının olumlu kariyer geleceği algısı üzerindeki göreceli önem sırası; erkeksi ve kadınsı rol şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına dair t-testi sonuçları incelendiğinde ise, erkeksi ve kadınsı rol boyutunun olumlu kariyer geleceği algısı üzerine pozitif yönde etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda "H1a: Erkeksi özellikler, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler." hipotezi kabul edilirken, "H2a: Kadınsı özellikler, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler." hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet Rolü ile Olumsuz Kariyer Geleceği Algısı Arasındaki Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler	B	Standart Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
(Sabit)	3,142	,370	-	8,497	,000	-	-	-	-
Erkeksi	-,116	,084	-,100	-1,380	,169	-,156	-,090	,790	1,266
Kadınsı	-,152	,090	-,123	-1,694	,092	-,168	-,110	,790	1,266
R=0,190, $R^2=0,036$, $F=4,381$, $p=0,014$, Durbin-Watson=1,703									

Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde, cinsiyet rolü boyutlarından erkeksi rol ile olumsuz kariyer geleceği algısı arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişkinin ($r=-,16$) olduğu, diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun $r=-,09$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Diğer cinsiyet rolü boyutu olan kadınsı rol ile olumsuz kariyer geleceği arasında negatif ve düşük düzeyde ($r=-,17$) bir ilişki varken, diğer değişken kontrol edildiğinde bu korelasyonun

$r=-,11$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Yine VIF değerleri arasında 10'dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20'den düşük bir değer olmaması bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığını göstermektedir. Ayrıca Durbin–Watson katsayısı (1,703) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Tabloda yer alan bulgulara göre bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama düzeyi istatistiksel açıdan anlamlıdır ($R^2=0,036$, $F=4,381$, $p=0,014$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, cinsiyet rolü boyutlarının olumsuz kariyer geleceği algısı üzerindeki göreceli önem sırası; kadınsı ve erkeksi rol şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına dair t-testi sonuçları incelendiğinde ise, erkeksi ve kadınsı rol boyutunun olumsuz kariyer geleceği algısı üzerine anlamlı etkisi bulunmamaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda “H1b: Erkeksi özellikler, kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler.” ve “H2b: Kadınsı özellikler, kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler.” hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 7.Denetim Odağı ile Olumlu Kariyer Geleceği Algısı Arasındaki Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler	B	Standart Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
(Sabit)	1,795	,296	-	6,070	,000	-	-	-	-
İç Denetim Odağı	,389	,068	,351	5,708	,000	,330	,350	,983	1,018
Dış Denetim Odağı	,131	,051	,159	2,578	,011	,112	,167	,983	1,018
R=0,366 , R ² =0,134 , F=17,985 , p=0,000 , Durbin-Watson=2,024									

Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde, denetim odağı boyutlarından iç denetim odağı ile olumlu kariyer geleceği algısı arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişkinin ($r=,33$) olduğu, ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun $r=,35$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Diğer denetim odağı boyutu olan dış denetim odağı ile olumlu kariyer geleceği arasında pozitif ve düşük

düzeyde ($r=,11$) bir ilişki varken, diğer değişken kontrol edildiğinde bu korelasyonun $r=,17$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Yine VIF değerleri arasında 10'dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20'den düşük bir değer olmaması bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığını göstermektedir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (2,024) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Tabloda yer alan bulgulara göre bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama düzeyi istatistiksel açıdan anlamlıdır ($R^2=0,134$, $F=17,985$, $p=0,000$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, denetim odağı boyutlarının olumlu kariyer geleceği algısı üzerindeki göreceli önem sırası; iç denetim ve dış denetim odağı şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına dair t-testi sonuçları incelendiğinde ise, iç denetim ve dış denetim odağı boyutunun olumlu kariyer geleceği algısı üzerine pozitif yönde etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda "H3a: İç denetim odağı, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler." hipotezi kabul edilirken, "H4a: Dış denetim odağı, kadınların olumlu kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler." hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8. Denetim Odağı ile Olumsuz Kariyer Geleceği Algısı Arasındaki Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler	B	Standart Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
(Sabit)	1,236	,349	-	3,543	,000	-	-	-	-
İç Denetim Odağı	-,111	,080	-,081	-1,377	,170	-,140	-,090	,983	1,018
Dış Denetim Odağı	,461	,060	,448	7,669	,000	,459	,449	,983	1,018
R=0,466, R ² =0,217, F=32,312, p=0,000, Durbin-Watson=1,755									

Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde, denetim odağı boyutlarından iç denetim odağı ile olumsuz kariyer geleceği algısı arasında negatif ve düşük düzeyde ($r=-,14$) bir ilişki varken, diğer değişken kontrol

edildiğinde bu korelasyonun $r=-,09$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Diğer denetim odağı boyutu olan dış denetim odağı ile olumsuz kariyer geleceği arasında pozitif ve orta düzeyde ($r=,46$) bir ilişki varken, diğer değişken kontrol edildiğinde bu korelasyonun $r=,45$ olarak hesaplandığı görülmektedir. Yine VIF değerleri arasında 10'dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20'den düşük bir değer olmaması bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığını göstermektedir. Ayrıca Durbin–Watson katsayısı (1,755) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Tabloda yer alan bulgulara göre bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama düzeyi istatistiksel açıdan anlamlıdır ($R^2=0,217$, $F=32,312$, $p=0,000$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, denetim odağı boyutlarının olumsuz kariyer geleceği algısı üzerindeki göreceli önem sırası; dış denetim odağı ve iç denetim odağı şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına dair t-testi sonuçları incelendiğinde ise, iç denetim odağı boyutunun olumsuz kariyer geleceği algısı üzerine anlamlı bir etkisi görülmezken, dış denetim odağı boyutunun olumsuz kariyer geleceği algısı üzerine pozitif yönde etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda “H3b: İç denetim odağı, kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını negatif yönde etkiler.” hipotezi reddedilmiş ve “H4b: Dış denetim odağı, kadınların olumsuz kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkiler.” hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İnsanlık tarihine bakıldığında genelde savaşlar, büyük devletler ve bu devletlerin ataerkil yapıları karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel gücün ön planda olduğu yüzyıllar boyunca erkekler ve erkeksi özellikler vurgulanmış, bunun aksine kadınlar veya kadınsı özellikler ikinci planda bırakılmıştır. Hatta liderlik alanındaki teoriler incelendiğinde ilk teorinin Büyük Adam (Great Man) teorisi olması cay-ı dikkattir. Ancak son yüzyılda yaşanan dikkat çekici hızdaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler ele alındığında, fiziksel özelliklerin ikinci plana atıldığı ve bunun tersine zihinsel özelliklerin ön plana

çıkmaaya başladığı söylenebilir. Böyle bir ortamda cinsiyete atfedilen özelliklerden öte cinsiyete bakılmaksızın bireyleri, işletmeleri veya toplumları geliştiren özelliklere odaklanılmıştır. Bu odaklanmanın tüm ülkeler için geçerli olmadığı gerçeğiyle birlikte özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bunun gözlemlenebildiğini belirtebiliriz. Dolayısıyla günümüz kadınının geleceğe önceki asırlara nazaran daha umutlu ve inaçlı bakabildiği söylenebilir. Bilişsel ve davranışsal bu değişimde kişilik özelliklerinin ve günümüzdeki işletmelerin sahip olduğu özelliklerin etkileri yadsınamaz düzeydedir. Bu denklemde yapılan araştırma iş hayatında kadının kariyer geleceği algısını; cinsiyet rolü ve denetim odağı değişkenleri kapsamında incelemektedir.

Cinsiyet rolünün kadınların kariyer geleceği algısı üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan analizler sonucunda hem erkeksi hem de kadınsı rolün olumlu kariyer geleceği algısını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Erkeksi rolün kadınsı role kıyasla olumlu kariyer geleceği algısı üzerindeki etkisi göreceli olarak daha fazladır. Yapılan çalışmalar da elde edilen bulguyu destekler niteliktedir (Keys, 1985; Rand, 1986; Wong vd., 1985). Siyez ve Yusupu (2015) erkeksi ve androjen cinsiyet rolüne sahip bireylerin kariyer uyumluluğu ve kariyer iyimserliğinin kadınsı cinsiyet rolüne sahip bireylerden daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Erkeksi rol özelliklerine baktığımızda bağımsız, kendine güvenen, risk alabilen, saldırgan ve baskın gibi bugünün rekabetçi iş hayatında yer edinmede ve yerini sağlamlaştırılmada önemli etkiye sahip özellikler ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte sempatik, diğerkâmlı, anlayışlı, merhametli, sevecen ve duygusal gibi kadınsı özellikler de her geçen gün değişen iş dünyasının aradığı özellikler arasında yerini almaktadır.

Konuya farklı bir noktadan baktığımızda sektördeki mesleklerin bazıları otomasyon ve dijital dönüşüm kapsamında hızlı bir şekilde silinirken yerlerini farklı özellikler isteyen yeni meslek dallarına bırakmaktadırlar. Dünya Ekonomik Forumunun (2016) hazırladığı geleceğin meslekleri adlı rapora göre kadınların ekonomik gücü ve beklentilerindeki farklılaşma önemli bir değişim faktörü olarak ele alınmakta, bu farklılaşmanın ihtiyaç duyulan yetenekleri,

iş modellerini ve üretilen ürünlerin içeriğini de şekillendireceği belirtilmektedir. Ayrıca raporda kadın istihdamının sosyal bir konu olmaktan çıkıp profesyonel meslekler, örgüt kültürünün dinamik yapısı, iş yerinde cinsiyet eşitliği gibi konular ekseninde tartışıldığı ve kadının yeni rolleri ile iş dünyasına zenginlik kattığı vurgulanmaktadır. İş dünyası ile ilgili haberleri ve araştırmaları ile ön plana çıkan Business Insider (2017) ise yol arkadaşı, etik yetkilisi, spora bağlılık rehberi, sanal dükkân Sherpa ve güvenilirlik memuru gibi kadınsı rol özellikleri gerektiren yeni mesleklerin önümüzdeki yıllarda karşımıza çıkacağını belirtmektedir. Tüm bu değişkenleri bir araya getirdiğimizde erkeksi rol özellikleri ağırlıklı iş dünyasının gelecek yıllarda kadınsı rol özelliklerine önemli düzeyde ihtiyaç duyacağı, buna bağlı olarak kadınların fitri özelliklerine dayanarak daha başarılı kariyer tercihlerinde bulunabileceği öngörülebilir. Kadının fitri özelliklerini koruması ve sahip olduğu şefkat, duygu derinliği, zarafet, duyarlılık, merhamet gibi özellikleri ile de geleceğine olumlu bakabilmesi gerek kadının iş dünyasındaki yerini koruması gerek toplumsal düzeni sağlamak adına birçok pozitif ve yapıcı kişilik özelliğinin benimsenmesi açısından önem arz etmektedir.

Denetim odağının kadınların kariyer geleceği algısı üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan analizler sonucunda hem iç hem de dış denetim odağının olumlu kariyer geleceği algısına pozitif yönde etki ettiği, iç denetim odağının dış denetim odağına kıyasla olumlu kariyer geleceği algısı üzerindeki etkisinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Işık (2013) iç denetimli bireylerin daha olumlu mesleki sonuç beklentileri geliştirebileceklerini, Taylor ve Popma (1990) ise iç denetimli bireylerin kariyer kararlarına yönelik öz yeterliliklerinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Ng, Sorensen ve Eby (2006) çalışmalarında iç denetimli bireylerin iş başarılarının, sosyal deneyimlerinin ve iş motivasyonlarının da yüksek olduğunu belirtmektedir. Lease (2004) dış denetimli bireylerin iç denetimli bireylere kıyasla kariyerlerine yönelik karar zorluklarını daha yüksek düzeyde yaşadıklarını belirtmektedir.

Rotter (1966) iç ve dış denetim odağının birbirinden bağımsız yapılar olarak ele alınmaması gerektiğini belirtmektedir. Yani tüm

bireylerde hem iç hem de dış denetim odaklılık bulunmakla birlikte biri diğere baskın gelebilmektedir. Buna göre dış denetim odaklılığın pozitif bir yönü olan tüm hata, başarısızlık ve sorumluluğu üstüne alan bir yapıdan da uzak durulması gerektiği gözler önüne serilmiştir. Dolayısıyla baskın bir iç denetim gerekmele birlikte dış denetim odağını da dengede tutmanın bireyin geleceğe bakışında önemli katkıları olduğu belirtilebilir.

Diğeryandan iç ve dış denetim odağının olumsuz kariyer algısı üzerindeki etkisi incelendiğinde iç denetim odağının olumsuz kariyer geleceği algısı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamazken, dış denetim odağının olumsuz kariyer geleceği algısı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu saptanmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde dış denetim odağına sahip kişilerin, çevre üzerinde kontrollerinin olmadığına inandıklarından dolayı daha pasif, toplumsal kabul ihtiyaçları az olan (Malki, 1998), kendi elinden hiçbir şey gelmediğine inanan (Yıldırım, 2015), kaygılı ve kuşkucu (Yeşilyaprak, 1993), iç denetimli bireylere kıyasla daha başarısız (Tutar, 2013) bireyler oldukları belirtilmektedir. Hammer ve Vardi (1981) iç denetimlilerin kendi kariyer fırsatlarını kovalamaları ve birçok olumlu kariyer deneyimleri yaşamaları nedeniyle dış denetimlilere kıyasla kariyer süreçlerinde daha aktif bir rol oynadıklarını vurgulamaktadır. Kırđök ve Harman (2018) dış denetimli bireylerin, gerekli bilgi eksikliği veya tutarsız bilgiler nedeniyle kariyerine yönelik karar alma sürecinde daha fazla zorluk yaşadığını vurgulamaktadır. Gordon ve Steele (2015) ise dış denetimli bireylerin kariyerleri konusunda kararsızlıklarının yüksek düzeyde olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla kadınların kariyer geleceklerine yönelik algılarını pozitif yöne sevk edebilmek için sahip oldukları denetim odaklarını yani kendi yetenek, çaba ve eylemlerine odaklanarak iç denetimlerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak yıllardır kadınların iş hayatındaki yeri ve yükselme koşulları popüler bir tartışma konusu olarak ele alınmıştır. Ancak özellikle internetin katalizör etkisi, meydana getirdiği teknolojik gelişmelerdeki hız, toplumların işe, işin gerektirdiği yeteneklere ve özelliklere bakış açısını değıştirmektedir. Toplumsal cinsiyete

yönelik algı yönünü cinsiyet rollerine çevirmekte, öz saygı ve öz farkındalığı yüksek bireylere iş alanında her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda kadın çalışanların sahip oldukları mizaç özelliklerini sahiplenmeleri ve her geçen gün ortaya çıkan yeni iş kollarında bu özelliklerini değerlendirmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Auster, C. J. & Ohm, S. C. (2000). Masculinity and Femininity in Contemporary American Society: A Reevaluation Using the Bem Sex-Role Inventory, *Sex Roles*, 43(7-8), 499-528.
- Aytaç, S. (2005). *Çalışma Yaşamında Kariyer*, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Barker, L. (2002). *Psychology*, New Jersey: Prentice Hall.
- Bem, S. L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), 155-162.
- Business Insider. (2017). Robots Aren't Just Taking Our Jobs, They're Creating Them – Here Are 21 Weird Jobs Humans Will Have in the Future, <https://www.businessinsider.com/21-weird-jobs-humans-will-have-when-robots-take-over-2017-11>, Erişim Tarihi: 11.12.2018.
- Büyükyılmaz, O., Ercan, S. & Gökerik, M. (2016). Öğrencilerin Kariyer Planlama Tutumlarının Demografik Faktörler Açısından Değerlendirilmesi: Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2065-2076.
- Choi, Y. & Hon, L. C. (2002). The Influence of Gender Composition in Powerful Positions on Public Relations Practitioners' Gender Related Perceptions, *Journal of Public Relations Research*, 14(3), 229-263.
- Cook, E.P. (1987). Psychological Androgyny: A Review of the Research, *The Counseling Psychologist*, 15(3), 471-513.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çetin, C. & Karalar, S. (2016). X, Y Ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 157-197.
- Dağ, İ. (1991). Rotter'ın İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeğinin (RİDKÖÖ) Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği ve Geçerliliği, *Psikoloji Dergisi*, 7(26), 10-16.
- Dağ, İ. (2002). Kontrol Odağı Ölçeği (KOÖ): Ölçek Geliştirme, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*. 17(49), 77-90.
- Dick, T. P. & Rallis, S. F. (1991). Factors and Influences on High School Students' Career Choices, *Journal for Research in Mathematics Education*, 22(4), 281-292.

- Douglass, R. P. & Duffy, R. D. (2015). Calling and Career Adaptability among Undergraduate Students. *Journal of Vocational Behavior*, 86, 58-65.
- Duffy, R. D. (2010). Sense of Control and Career Adaptability among Undergraduate Students, *Journal of Career Assessment*, 18(4), 420-430.
- Dünya Ekonomik Forumu (2016). The Future of Jobs – Employment, Skills and Workforce for the Fourth Industrial Revolution, WEF Publication, http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf.
- Eisler, R. M. & Skidmore, J. R. (1987). Masculine Gender Role Stress: Scale Development and Component Factors in the Appraisal of Stressful Situations, *Behavior Modification*, 11(2), 123-136.
- Ercan, H. (2011). İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri Ve Uyarlama Çalışması, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 37-45.
- Esen, E., Siyez, D., Soylu, Y. & Demirgürz, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet Algısının Toplumsal Cinsiyet Rolü ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi, *e-International Journal of Educational Research*, 8(1), 46-63.
- Francis, B. (2002). Is the Future Really Female? The Impact and Implications of Gender for 14-16 Year Olds' Career Choices, *Journal of Education and Work*, 15(1), 75-88.
- Gianakos, I. (2002). Predictors of Coping with Work Stress: The Influences of Sex, Gender Role, Social Desirability, and Locus of Control, *Sex Roles*, 46(5-6), 149-158.
- Gordon, V. N. & Steele, G. E. (2015). The Undecided College Student: An Academic and Career Advising Challenge, Springfield, IL: Charles C Thomas.
- Hall, D. T. & Gordon, F. E. (1973). Career Choices of Married Women: Effects on Conflict, Role Behavior, and Satisfaction, *Journal of Applied Psychology*, 58(1), 42-48.
- Hammer, T. H. & Vardi, Y. (1981). Locus of Control and Career Self-Management Among Nonsupervisory Employees in Industrial Settings, *Journal of Vocational Behavior*, 18(1), 13-29.
- Harris, A. (1994). Ethnicity as A Determinant of Sex Role Identity: A Replication Study of Item Selection for the Bem Sex Role Inventory, *Sex Roles*, 31, 241-273.
- Işık, E. (2013). Mesleki Sonuç Beklentisinin Yordayıcıları Olarak Algılanan Sosyal Destek Ve Denetim Odağı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1419-1430.
- Kalafat, T. (2014). *Kariyer Geleceği Algısını Etkileyen Kişisel Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Model Çalışması* (Doktora Tezi, Ankara

- Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kalafat, T. (2016). Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL): Türk Örnekleme İçin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi, *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 169-179.
- Karabulut, N. (2015). *Okul Yöneticilerinin Yılmazlık Düzeyleri Ve Denetim Odağı İle İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Karagöz, Y. (2014). *SPSS 21.1 Uygulamalı Biyoistatistik*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karakaya, Y. E., Karataş, Ö., Özdenk, Ç. & Karataş, F. (2013). Üniversiteli Sporcu Öğrencilerin Kariyer Değeri Algıları, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 86-94.
- Kavuncu, N. (1987). *Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Türk Toplumuna Uyarlama Çalışması* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Keys, D. E. (1985). Gender, Sex Role, and Career Decision Making of Certified Management Accountants, *Sex Roles*, 13(1-2), 33-46.
- Kırdök, O. & Harman, E. (2018). High School Students' Career Decision-making Difficulties According to Locus of Control, *Universal Journal of Educational Research*, 6(2), 242-248.
- Korkut, A. & Keskin, İ. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Algıları: Metaforik Bir Analiz Çalışması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 194-211.
- Küçükkaragöz, H., Akay, Y. & Canbulat, T. (2013). Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeğinin Öğretmen Adaylarında Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-12.
- Lease, S. H. (2004). Effect of Locus Of Control, Work Knowledge, and Mentoring on Career Decision-Making Difficulties: Testing the Role of Race and Academic Institution, *Journal of Career Assessment*, 12(3), 239-254.
- Lips, H. M. (2001). *Sex And Gender: An Introduction*. (4. Ed.), California: Mayfield Publishing Company.
- Liu, H. & Ngo, H. Y. (2017). The Effects of Gender Role Orientation and Career/Family Role Salience on Organizational Identification and Intention to Leave, *Gender in Management: An International Journal*, 32(2), 111-127.
- Malki, R. (1998). *Davranışlarda İç-Dış Kontrol Odağı İle Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi,

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Morgan, C., Isaac, J. D. & Sansone, C. (2001). The Role of Interest in Understanding the Career Choices of Female and Male College Students, *Sex Roles*, 44(5-6), 295-320.
- Ng, T. W., Sorensen, K. L. & Eby, L. T. (2006). Locus of Control at Work: A Meta-Analysis, *Journal of Organizational Behavior*, 27(8), 1057-1087.
- Ngo, H.Y., Foley, S., Ji, M.S. & Loi, R. (2014). Linking Gender Role Orientation to Subjective Career Success: The Mediating Role of Psychological Capital, *Journal of Career Assessment*, 22(2), 290-303.
- O'Neil, J. M., Helms, B. J., Gable, R. K., David, L. & Wrightsman, L. S. (1986). Gender-Role Conflict Scale: College Men's Fear of Femininity, *Sex Roles*, 14(5-6), 335-350.
- Ozolins, A.R. & Stenstrom, U. (2003). Validation of Health Locus of Control Patterns in Swedish Adolescent, *Adolescence*, 38(152), 650-658.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*, Eskişehir: Kaan Kitapevi.
- Özen, Y. (2011). Kişisel Sorumluluk Bağlamında Kariyer Seçimini Etkileyen Sosyal Psikolojik Faktörler, *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi*, 2(3), 81-96.
- Özkan, T. & Lajunen, T. (2005). Masculinity, Femininity, and the Bem Sex Role Inventory in Turkey, *Sex Roles*, 52(1), 103-110.
- Phares, J.E. (1991). *Introduction To Personality (3rd Ed.)*, New York: Harper Collins.
- Powell, G.N. & Greenhaus, J.H. (2010). Sex, Gender, and the Work-to-Family Interface: Exploring Negative and Positive Interdependencies, *Academy of Management Journal*, 53(3), 513-534.
- Rand, L. (1968). Masculinity or Femininity? Differentiating Career-Oriented and Homemaking-Oriented College Freshman Women, *Journal of Counseling Psychology*, 15(5, Pt.1), 444-450.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement, *Psychological Monographs: General And Applied*, 80(1), 1-28.
- Rottinghaus, P. J., Day, S. X. & Borgen, F. H. (2005). The Career Futures Inventory: A Measure of Career-Related Adaptability And Optimism, *Journal Of Career Assessment*, 13(1), 3-24.
- Sarıbay, A. S. (2001). Erken Yaslarda Cinsiyet Rolü Kazanımı Üzerine Ebeveynlerin Etkisi, *Psikoloji Denemeleri*, 2(3), 4-8.
- Sharpe, M.J. & Heppner, P.P. (1991). Gender Role, Gender-Role Conflict, and Psychological Well-Being in Men, *Journal of Counseling Psychology*, 38(3), 323-330.

- Siyez, D. M. & Belkıs, Ö. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Kariyer İyimserliği ve Uyumluluğu ile Toplumsal Cinsiyet Algısı Arasındaki İlişki, *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 279-285.
- Siyez, D. M. & Yusupu, R. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Kariyer Uyumluluğu ve Kariyer İyimserliğinin Cinsiyet Rolü Değişkenine Göre İncelenmesi, *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(1), 78-88.
- Taşlyan, M., Arı, N. Ü. & Duzman, B. (2011). İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama Ve Kariyer Yönetimi: İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 231-241.
- Taylor, K. M. & Popma, J. (1990). An Examination of the Relationships Among Career Decision-Making Self-Efficacy, Career Salience, Locus Of Control, and Vocational Indecision, *Journal of Vocational Behavior*, 37(1), 17-31.
- Tolentino, L. R., Garcia, P. R. J. M., Lu, V. N., Restubog, S. L. D., Bordia, P. & Plewa, C. (2014). Career Adaptation: The Relation of Adaptability to Goal Orientation, Proactive Personality, and Career Optimism, *Journal of Vocational Behavior*, 84(1), 39-48.
- Torgrimson, B.N. & Minson, C.T., (2005). Sex And Gender: What is the Difference? *Journal of Applied Physiology*, 99, 785-787.
- Tunç, A. & Uygur, A. (2001). *Kariyer Yönetimi, Planlaması Ve Geliştirme*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tutar, H. (2013). *Davranış Bilimleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Üzüm, B. ve Uçkun, S. (2015). Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Öğrencilerinin Demografik Özellikleri ile Kariyer Geleceği Beklentilerinin Ölçülmesi: Kocaeli MYO Örneği, *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 71-80.
- Vinken, H. (2007). New Life Course Dynamics? Career Orientations, Work Values And Future Perceptions Of Dutch Youth, *Young*, 15(1), 9-30.
- Wong, P. T., Kettlewell, G. & Sproule, C. F. (1985). On the Importance of Being Masculine: Sex Role, Attribution, and Women's Career Achievement, *Sex Roles*, 12(7-8), 757-769.
- Yeşilyaprak, B. (1993). Kişilik Gelişiminde Ailesel Faktörlerin Etkisine İlişkin Bir Araştırma, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(3), 3-16.
- Yıldırım, İ. (2015). *Okul Yöneticilerinin Kişilik Ve Denetim Odağı Özelliklerinin Öğretmenlerin İş Doyumu Ve Okul Etkililiği Açısından İncelenmesi* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği*

Divorce and the Divorce Process in the Context of Gender: the Elazığ Case

*Handan Karakaya***

Öz

Boşanma, aile kurumundan beklentilerini karşılayamayan çiftlerin, yasal yollara başvurarak söz konusu kurumdaki birlikteliklerini sonlandırma ve bireysel olarak hayatlarını sürdürme kararı alma durumu olarak tanımlanabilir. Bu süreçten erkekler, kadınlar ve çocuklar farklı biçimlerde etkilenmektedir. Boşanmanın etkilerini sadece kadın-erkek ve çocuklar olarak da sınırlamak mümkün değildir. Ancak kadının toplumsal konumunun algılanma biçiminden kaynaklı olarak sorunları daha farklı boyutlarda yaşadığı düşünülmektedir. Boşanma ve sonrasında süreç, kadın için bir statü kaybı, değersizleşme, sosyal ve ekonomik olarak zayıf kalma gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durumda kadınlar, boşanma sürecini sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlere bağlı olarak erteleyebilmekte veya bütün hayatlarını bu erteleme süreci içinde geçirebilmektedirler. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Çalışma grubunda yer alan kişilerden açık uçlu sorular aracılığıyla alınan yanıtlar içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma grubunda yer alan 13 kadınla yapılan görüşmeler ışığında

.....

* Bu makale 8 Mart 2018 tarihinde “IV. Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Boşanma” kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, hkarakaya@firat.edu.tr, Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Elazığ, Türkiye, orcid.org/0000-0003-2749-4277

■ **Başvuru:** 17 Eylül 2018

■ **Kabul:** 26 Kasım 2018

■ **DOI:** 10.21798/kadem.2019249088

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Cite this article as: Karakaya, H. (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 261-291.

kadınların boşanma kararı almada ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlere bağlı olarak zorluklar yaşadıkları kendi ifadeleri aracılığı ile ortaya konulmaktadır.

Abstract

Divorce, the process embarked on when a couple who cannot meet each other's expectations as a family unit apply legal means to terminate their association continue their lives individually, has been disparaged by all societies throughout history. All members of the family institution are affected by the breakup of the unit; Man, women and children in different ways.

Yet, the effect of divorce are not only limited to the individual impact felt by those directly involved. In-laws, for instance, can also affect many aspects of the process. However, it is widely thought that women, due to their perceived social position, have a particularly difficult experience of divorce. Divorce and its process may cause a woman to suffer a loss of social status, resulting in social and economic weakness. In such cases, women may choose to prolong and even postpone divorce due to social, economic and cultural constraints, even deciding to live in a perpetual process of postponement. Many women suffer the consequences of an unfulfilling or bad marriage in order to avoid the negative results of a divorce.

At this point, factors affecting the prolongation of the divorce process and the problems encountered after the divorce process are among the issues that we focus on in this study. The result of interviews conducted with 13 women of our study group showed that women face economic, social and cultural difficulties preventing them from proceeding to take the decision to divorce their spouses.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Boşanma, Boşanma Süreci, Kadın.

Keywords: Gender, Divorce, Period of Divorce, Women.

Extended Abstract

Many societies across the world constrain women through the imposition of gender perceptions. Gender perceptions are cultural constructions of the roles of femininity and masculinity in society. Therefore, gender decides not only how women and men differ from each other, but also what and how much they can do. Therefore, gender perceptions affect women's social roles and responsibilities as well

as shaping situations directly affecting the social position of women. Social life is also shaped by the position and societal perception of the woman within the family. Gender adds to the cultural differences between women and men, as well as biological difference (sex) in the context of society and history. Gender perceptions are the source of many social and cultural problems that women fight against today. Divorce is directly linked to the family institution. Depending on the social, cultural, sexual, economic, and many other reasons why couples cannot connect with each other, the weakening of the bonds within the family lead to the disintegration of the unit.

Therefore, divorce can be defined as a situation in which couples, who cannot meet the expectation of the family institution, resort to legal means to terminate their association in the institution and decide to continue their lives individually. The initiation and continuation of the divorce process is a difficult process for the entire family. As mentioned, all members of the family; men, women, children, and other relatives, are affected during this process. The purpose of this study is to understand the experiences of women who have had to take the decision to divorce their spouses. Interviewed women were asked the following questions: 1. How did you decide to divorce? 2. Were you been concerned about the reactions of your friends, associates and your family? 3. How did your children affect your decision to begin the divorce process? 4. Did your economic situation affect the process of getting a divorce?

In this study, subjects were selected through the snowball sampling method, which is a sampling technique grouped under the qualitative research method. This technique was used in Elazığ, as divorced women were not willing to participate themselves. In this study, which was designed with qualitative research design, a semi-structured interview form was used. The sample group reached through the snowball technique generally consists of women between the ages of 30 and 52. The gender approach is based on the preparation of the questions to be asked in the interviews. The personal information of the participants who were interviewed was not included in the report to protect their privacy. The women interviewed cited various reasons to show why they postponed the decision to file a divorce. The divorced women said children, economic reasons and social constraints aggravated the divorce process. It is hoped that strengthening women's access to opportunities such as education and employment will equip them with the necessary tools to overcome such issues in the future.

1. Giriş

Toplumun en temel yapı taşı olarak tanımlanan aile, evlilik bağı ile kurulmaktadır. Bu kurumun varlığı ve devamı toplumsal olarak büyük önem taşımaktadır. Bu kurumun çeşitli sebeplere bağılı olarak sürdürülemez olması durumunda boşanma, aile birliğini sona erdiren sosyal ve toplumsal bir olgu olarak gündeme gelmektedir. Sosyal ve toplumsal bir olgu olan boşanmanın, aile kurumu, aileyi oluşturan bireyler üzerinde farklı etkileri olduğu bilinmektedir. Ancak bizim araştırmamızda boşanmanın kadın üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet (gender) algısının da etkisiyle boşanma süreci ve sonrasında birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kadının özel alanın asli unsuru olarak tanımlanması ve ailenin her şart ve koşulda ayakta tutulma sorumluluğunu yüklenmesi kadınları erkeklere göre aile kurumunda daha yüksek sorumluluklarla baş başa bırakmaktadır. Bu sorumlulukların ağırlığı altında ezilen kadın, boşanma süreciyle birlikte bir sorun yumağıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bunların en başında boşanma sürecinin kadın ve erkeğin ailelerine kabul ettirilme süreci gelmektedir.

Bu noktada kadın-erkek ilişkilerinin toplumsal bir iktidar bağlamında değerlendirildiği toplumlarda iktidar erkek etrafında biçimlendirilmektedir. Bu da kadını birçok sosyal ve toplumsal olguda edilgen bir taraf olmaya doğru zorlamaktadır. Bu bağlamda erkek, bir iktidar ve kontrol unsuru olarak tanımlanarak varlığını kadını denetleme gücüne yaslı olarak derinleştirir ve bunu meşru bir durum olarak görür. Kadının bireyselliği de bu denetim altında yok sayılmaktadır (Berktay, 2014, s.14). Böylece kadın, bir birey olarak içinde yaşadığı aile kurumunun sona erdirilmesi kararını verme gücüne sahip olamamaktadır. Bu süreçte sosyal ve ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlar, karar verme sürecinde söz sahibi olamama durumunu ekonomik bağımsızlığı olan kadınlara göre daha derin bir biçimde yaşamaktadırlar.

Türkiye kadının iş gücüne katılım oranının düşük olduğu ülkelerden biridir. Bu da toplumda ekonomik özgürlükleri olmayan kadınların oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu noktada TÜİK verileri durumu daha net açıklayan istatistikler içermektedir.

TÜİK 2014 verilerine göre; 15 yaş üzeri bireylerde istihdam oranı kadınlarda % 26,7 iken erkeklerde bu oran % 64,8'dir. Yine 15 yaş üzeri bireylerde iş gücüne katılım oranı kadınlarda %30,3 iken erkeklerde ise bu oran %71,3'tür. Dolayısıyla Türkiye genelinde kadınların istihdam oranı erkeklerin yarısı kadardır (TÜİK, 2015). Dolayısıyla ekonomik yeterlilikleri olmayan kadınlar boşanma süreciyle karşı karşıya kaldıklarında bu sorunu daha farklı boyutlarıyla birlikte yaşamaktadırlar. Dünya üzerinde çalışma saatlerinin 2/3'ünü kadın işlerinin oluşturmasına rağmen kadınlar, dünya gelirinin sadece %10'unu elde etmektedir. Dünya gelirinin sadece %10'unu elde ettiği bir dünyada kadının ekonomik sorunlar yaşamadan hayatını sürdürme ihtimali oldukça düşmektedir (Esen, 2013, s.113). Dolayısıyla istihdamın dışında kalan, eğitim ve iş olanaklarından yoksun olan kadınlar birçok sorunla baş etmek durumundadırlar ancak baş edecek güce sahip değildirler. Eğitim seviyesi düşük ve ekonomik durumu iyi olmayan kadınların boşanma kararını verirken zorlandıklarını yapılan birçok çalışma ortaya koymaktadır. Ekonomik gücü olmayan kadınlar boşandıktan sonra çocuklarının masraflarını karşılamakta, evi geçindirmekte güçlük çekmektedirler ve bu da ekonomik güçlerinin zayıflığını göstermektedir (Can ve Aksu, 2016, s. 889). Söz konusu durum göz önünde bulundurulduğunda çalışan kadınların çok daha rahat bir biçimde boşanma kararı alabildikleri söylenemez. Toplumsal cinsiyet algısının etkin olduğu toplumlarda ekonomik özgürlük kadınları boşanma kararı almada bir nebze güçlü yapsa da tamamen bu faktöre bağlı bir güçten söz etmek zordur. Tüm diğer faktörlerin dışarıda bırakıldığı durumlarda önemli bir güç noktasıdır.

Boşanma konusunda önemli çalışmaları olan Amato da kadının eğitilmiş olmasını, aktif çalışma hayatı içerisinde bulunmasa bile, ekonomik bir güce sahip olduğunun altını çizmektedir. Ona göre, herhangi bir nedenle kadının eşiyile sorun yaşamaması durumunda çalışabilecek durumda olmuş olmak, kadını eşine karşı güçlü yapan önemli bir unsurdur. Bu durumda kadın ekonomik açıdan kendisini eşine karşı daha az bağımlı hissetmekte ve eğitim durumu düşük kadınlara kıyasla daha kolay boşanma kararı alabilmektedir (Amato, 2010, s. 651).

Toplumsal yapı içerisinde birçok yönden kuşatılmış ve kaynaklara ulaşma fırsatları erkeklerin gerisinde olan kadınlar, boşanma durumunda; çevrenin baskı ve tacizlerine uğramamak için ya 'görünmez' olmak gibi bir strateji seçmektedirler ya da bu kararlarını pasif bir biçimde yaşamaktadırlar. Boşanmış olma durumlarını saklayarak ve hane içinde sessizce ev içi emekleriyle hanenin yeniden üretimine katkıda bulunmaktalar ya da kamusal alanda yarı görünür halde ve her an tetikte vaziyette yaşam mücadelelerini sürdürmeye çalışmaktadırlar (Sarpkaya, 2013, s. 33). Kadın için boşanma süreci kadar boşanma sonrası dönem de sancılıdır. Bunun en temel sebepleri üç ana noktada toplanabilir. Bunlardan ilki, toplumun boşanmış kadın algısı olarak gösterilebilir, nitekim bir kadın boşandıktan sonra da genellikle çevresinden kötü tepkiler almakta, "boşanmış kadın" imajı yüzünden yalnız yaşamakta zorlanmakta ve hemcinsleri tarafından da birer tehlike olarak görülmektedir (Can ve Aksu, 2016, s. 889). İkincisi ise çocuk sahibi olmak kadın açısından boşanmayı daha zorlu bir süreç haline getirmektedir. Kadın, çocuklarını babasız büyütme ve ekonomik olarak ihtiyaçlarını karşılayamamaktan endişe duymaktadır. Son ve en önemli unsurlardan birisi de kadının ekonomik özgürlüğünün olup olmamasıdır. Kadının toplumsal statüsünün zayıf olduğu toplumlarda iki cinsiyet arasında bir güç dengesizliği söz konusudur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi toplumsal cinsiyetçi yaklaşımın etkin olduğu toplumların çoğunda bu denge erkek lehine ve kadın aleyhine kurgulanmıştır. Boşanma kararı sonrasında birçok sorunla yüzleşmek durumunda kalan kadın, şiddet başta olmak üzere ölüme kadar giden tepkilerle de karşılaşabilmektedir. Bütün bunlar kadının süreci başlatmasını ertelediği gibi aile içi birçok sorunun derinleşmesine, sosyal, ekonomik ve psikolojik yıpranmalara zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal olarak olumsuz bir anlama sahip olan "boşanma" olgusu, birçok nedene bağlı olarak meşruluk kazanmakta zorlanmaktadır. Ancak unutulmaması gereken önemli noktalardan birisi de sorunlu bir aile yapısının zararlarından aile üyelerini korumak, boşanmayı yok sayarak mümkün değildir.

Bu çalışmanın amacı, boşanma sürecinde kadınların yaşadıkları sorunları kendi ifadeleriyle keşfetmektir. Bu bağlamda Elazığ'da

boşanmış 13 katılımcı ile nitel araştırma yöntemiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, kadınların boşanmayı daha önce düşündüğü fakat çocuk ve maddi gerekçeler başta olmak üzere sosyokültürel nedenlere bağlı olarak durumu ertelediğidir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Tarihi Süreç Bağlamında Boşanma Algısı

Boşanma tarih boyunca toplumlar için olumsuz bir anlam ifade etmiştir. Ancak şartların zorlamasına bağlı olarak, bazı durumlarda boşanma meşru kabul edilmiştir. Örneğin eski Roma Hukuku, hâkimin müdahalesine lüzum olmadan, boşanmaya müsaade etmekte idi. Bunun en temel nedeni bu hukuka göre, evlilik, iki tarafın iradesine dayanan akdi bir ilişkidir; dolayısıyla bu arzu ve iradenin kaybolması halinde, evliliğin sona ermesi meşrudur. Bu nedenle gerek kadının gerekse erkeğin, tek taraflı olarak evliliğe son verme arzusu bu birliğin sona ermesi için yeterliydi. Ancak İsrail kanunlarında ise erkeğe, herhangi bir sebep göstermeden karısını boşanma hakkını tanımaktaydı (Gürsoy, 1977, s. 1). Eski Türklerde de aile kurumuna verilen önem ve kurumun devamlılığı esas olmakla birlikte, aile yaşantısının düzensizliği ve birlikteliği sürdürmenin faydasız olduğu hallerde çözüm olarak boşanma meşru kabul edilmiştir. Boşanma bir hak olarak tanımlanmış, kadın ve erkeklerin bu haktan eşit bir biçimde yararlanmalarına imkân verilmiştir. Ancak bunun yanında, aile kurumunun devamlılığına katkıda bulunma maksadıyla, boşanmanın gerçekleşmesi belli şartlara bağlanmış ve bazı toplumlarda ise bu şartlar oldukça zorlaştırılmıştır. Boşanmanın gerçekleşmesi için, erkeğin kadının çeyiz bedelini ödemesi gerekirken, kadın için de mihrinden vazgeçme zorunluluğu getirilmiştir (Özgiraz ve Baş, 2016, s.89).

Toplumların boşanmayı evlilik gibi doğal bir durum olarak kabul etmemelerinin temelinde ailenin toplumsal bütünlüğün ve sürekliliğin en temel unsuru olarak kabul edilmesi yer almaktadır. Bu noktada hukuken sağlıklı olarak kurulmuş olan bir evlilik birliğinin çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğraması ve eşlerin hayat boyu

birlikte yaşama amaçlarını kaybetmeleri ihtimali doğabilir. Bu ihtimal gerçekleşirse evlilik birliği moral olarak çöker, kişiliğin bir parçası olma niteliğini kaybeder, sosyal, iktisadi ve kültürel görevlerini artık sağlıklı bir biçimde yerine getiremez ve sona ermesi doğal ve meşru olur (Cansel, 1977, s.71). Toplumsal olarak belli bir kültür düzeyine ulaşmış ve evliliği sosyal bir kurum olarak kabul etmiş toplumlarda boşanma bir hak olarak tanımlanmakla birlikte bazı yasa ve geleneklerle kısıtlanmıştır. Ancak boşanma tüm kısıtlamalara rağmen tarih boyunca ortadan kaldırılamamıştır (Yıldırım, 2004, s. 59). Aile kurumu, sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak sağlıklı bir biçimde kurulup devam ederken, bireylerin ya da ailenin yaşadığı sorunlar kurumu sağlıklı bir işleyişe doğru sürükleyebilmektedir.

Elbette bir ailenin hukuki ve sosyal olarak varlığını sona erdirmesi normal ve doğal bir olay olarak kabul etmek zor bir durumdur. Bunun en önemli göstergelerinden biri tarih boyunca boşanmaların gerçekleşmesinin çeşitli şartlara bağlanmasıdır.

Tarihi olarak da eski Alman (Cermen) hukuku, başlangıçta erkekle kadının akrabaları arasında daha sonra da karı-koca arasında yapılan bir sözleşme ile eşlerin boşanmasını kabul ediyordu. Bunun yanında eski Alman hukukunda, kocanın, tek taraflı bir irade ile karısını boşaması mümkün değildi. Kocanın tek taraflı olarak karısını boşaması (evden kovması), ancak belli hallerde, örneğin, kadının zinası veya çocuk doğuramaz olması gibi şartlara bağlanmıştı. Bununla birlikte günümüzde birçok toplumda olduğu gibi o dönemde de, erkek, herhangi bir sebep olmadan da karısını tek taraflı bir irade ile boşayabilme yetkisine sahipti (Gürsoy, 1977, s.1).

Boşanma, geçmiş dönemlerde birçok toplumda bir sorun olarak kabul edilmiş ve yasalar aracılığı ile gerçekleştirilmesi zor şartlara bağlanmıştır. Bu bakımdan Osmanlı toplumunda da boşanma erkeğin sahip olduğu bir hak olarak kabul edilmekle birlikte, kadınların bu hakkı kullandığı durumlara da rastlanmaktadır. Osmanlı'da kadınlar boşanma hakkını kullanabilmekle birlikte, erkeklerde bu hakkı kullanma oranı daha yüksektir. Osmanlı tarihinde kadının hukuki statüsünün ve aile hukukunun düzenlendiği ilk hukuki metin olan Aile Hukuku Kararnamesi'nin yürürlüğe girmesi ise

1917'dir (Özkiraz ve Baş, 2016, s. 90-91). Osmanlı'da boşanma kadınların da kullanabildiği bir hak olmakla birlikte uygulamada bu hakkın kullanım oranının düşük olduğu söylenilebilir (Yılmaz, 2010, s. 194). Özetleyecek olursak, toplumların hukuk tarihlerine baktığımız zaman boşanma, bir hak olarak tanınmakla birlikte uygulanması oldukça zor şartlara bağlanmıştır. Ancak teknik ve ekonomik gelişmeler değerler sistemini bir anlamda revize etmeyi zorunlu hale getirmiştir.

Bu noktada Sarpkaya (2013, s. 30) tarihin farklı dönemlerinde boşanma olgusuna rastlanmakla birlikte XVIII. yüzyılda Batı Avrupa'da gittikçe yaygınlık kazandığını ve toplumun tüm kesimlerini etkilemeye başladığını ifade etmektedir. Ona göre kıta Avrupa'sında ortaya çıkan modernleşme süreci, sosyoekonomik olarak yeni bir toplumsallaşmanın da önünü açmış ve var olan sosyokültürel değerler yeniden üretilmiştir. Bu yeni toplumsallaşma yaklaşımı ile birlikte boşanmanın meşru bir hak olarak kabullenilme süreci Batı toplumları bağlamında XIX. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır.

Tarih boyunca tüm toplumlar çeşitli dönemlerde dini ve kültürel yapılarının da etkisiyle boşanmayı çok olumlu bir durum olarak karşılamamakla birlikte yasal düzenlemelerin etkisiyle dini ve kültürel yaklaşımlar, her toplumda farklı biçimlerde olmak üzere, aşılmıştır (Arıkan, 1996, s.17). Modernleşme süreci ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle toplumlarda boşanma bir açıdan yaygınlaşırken diğer açıdan toplumsal değişim süreçlerinden etkilenen bir olgu olarak ifade edilebilir (Aydın ve Baran, 2010, s. 121). Dolayısıyla tarihi süreçte boşanma, hukuki düzenlemelerin de yardımıyla toplumlarda meşruiyet alanını genişletmiştir.

2.2. Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Boşanma

Her toplumda evlilik ve boşanma birlikte var ola gelmiştir. Toplumun en küçük yapı taşı olarak tanımlanan aile, evlilik bağı ile kurulmakta ve devam etmektedir. Bilindiği gibi boşanma, nikâh akdi ile birlikteliğe başlayan evli çiftlerin; kişilikleri, inançları, sosyokültürel değerleri, alışkanlıkları ve tepkileri ile birbirine uyum sağlayamama durumunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu noktada

boşanma, nikâh akdini bozma ve ayrılma hali olarak tanımlanmaktadır (Can ve Aksu, 2016, s. 889). Ailenin birliğinin ve bütünlüğünün bozulması sonucunda gerçekleşen boşanma, birey ve aileyi ilgilendirdiği kadar toplumu da ilgilendiren bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla evlilik kurumu, din, hukuk ve ahlak kuralları tarafından da desteklenerek, boşanma olgusunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak çiftler arasında ortaya çıkan sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik uyumsuzluk boşanmayı gerekli kılabilmektedir. Bu uyumsuzluk sürecinin devam ettirilmesi aileyi oluşturan her bir birey üzerinde farklı olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Can ve Aksu, 2016, s. 889). Bir ailenin biçimsel varlığı aileyi oluşturan hiçbir üyenin mağdur edilmeme gerekliliği esasına dayanmaktadır. Buradan hareketle bireyler için sağlıklı bir yaşam imkânı açısından, bazen boşanma gerekli bir durum olarak da ortaya çıkabilmektedir. Ailenin varlığı ve devamı toplumsal yapının sosyal ve kültürel devamı açısından elbette çok önemli bir işleve sahiptir. Ancak bu işlevin biçimsel olarak yerine gelmesi bakımından “boşanma” kavramını sadece olumsuz yönüyle değerlendirmek sağlıklı bir toplumsallaşma süreci bakımından sorun oluşturabilir. Bu süreçten en fazla zarar gören birey olarak kadın, mağdur edilmemeli ve boşanma sonrası hayatına devam edebilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Türkiye’de boşanma sürecini ve bu süreçte kadının yaşadığı sorunları toplumsal cinsiyet (gender) algısından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet algısı, kadın ve erkek arasında biyolojik (sex) farklılıklar kullanılarak toplumsal rol ve sorumlulukların sınırlarının iki cins açısından belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Toplumda kadın ve erkekte beklenen roller ve bu rollere uygun davranış kalıpları her iki cinsi kuşatmaktadır. Bu algının merkezinde kadın, kamusal hayatın dışında tanımlandığı gibi sosyal, ekonomik ve eğitimle ilgili birçok kaynağa erişim noktasında da erkeklerle arasında fırsat eşitsizlikleri söz konusudur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısı kadınları özel alanın aktörleri olarak tanımlarken, erkekleri de kamusal alanın etkin gücü olarak tanımlamakta ve erkeği kadın karşısında güçlendirmektedir. Bu tanım kadını özel alandan sorumlu tutarken, ailenin varlığı, bütünlüğü

ve sürdürülebilirliği sorumluluğunu da kadına yüklemektedir. Toplumsal cinsiyet algısının beslediği “yuvayı dışı kuş yapar” yaklaşımı kadını aile ile ilgili sorunlarda da baş aktör yapmaktadır. Ailenin sürdürülme sorumluluğunu da büyük oranda kadına yüklemektedir. Bu bağlamda toplumsal hayat içerisinde insanların kadın ve erkek olarak farklı şekilde konumlandırılmaları, toplumsal cinsiyet algısına karşı sorgulayıcı bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Toplumsal cinsiyet algısı, kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığı biyolojik varlığımız üzerinden meşrulaştırmakta ve topluma dayatmaktadır. Oysa sadece biyolojik farklılıkların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir dayanağı olmadığı bilinmektedir (Güdekli, 2016, s. 48). Toplum tarafından hazırlanan kalıplar etrafında tanımlanan kadın ve erkek imajları, birçok noktada bireyi tek başına sorumlu olamayacağı alanlardan sorumlu kılmakta ve diğeri karşısında dezavantajlı konuma getirmektedir. Ergil (1980, s. 79) yaptığı çalışmada “erkek kişi” kültürel beklentilere göre, cesaret ve gücüyle diğerlerini yenilgiye uğratan kişidir. Bu da cemaat tipi toplumlarda sosyal ilişkiler ağı içinde tüm bireylerin (kadın-erkek, yaşlı-genç) hareket tarzlarının sıkıca belirlenmesine neden olmaktadır. Belirlenen sınırların dışına çıkılmaması için diğer üyelerden sıkı bir baskı ve yoğun bir kontrol vardır. Bu sınırları aşmak, topluluğun dışına itilmeyi ve aşağılanmayı getirir. Bu da sosyal kişiliğin yok sayılması ya da Ergil’in (1980, s. 79) ifadesiyle “sosyal ölüm” olarak nitelendirilmektedir.

Erkeğin avcılık ve toplayıcılıkla başlayan kamusal alan deneyimi (Zastrow, 2016, s. 597) modernleşme sürecinde profesyonel iş ve meslekler üzerinden kurumlaşırken, kadınlar dünyanın büyük bir kısmında kamusal alanda söz sahibi olmada hâlâ erkeklerin gerisindedir. Kadının aile ve ev içi sorumlulukları aşarak kamusal alanda var olamaması, birçok sosyal ve ekonomik nedene bağlı olarak açıklanabilir. Ancak bunların hepsini besleyen unsurun toplumun bilinçaltındaki toplumsal cinsiyet algısı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısı, kadını ev içi yani özel alana, erkeği ise kamusal alana ait bireyler olarak kabul ederken, kadını bağımlı bir bireye dönüştürmektedir. Bu bağımlılık mirası içerisinde kadının bir birey olarak karar alma süreçlerine katılması zorlaşmaktadır.

Kadın ve erkek toplumsal yapı içerisinde nasıl davranacaklarını, hangi rolleri gerçekleştireceklerini aile ve eğitim gibi toplumsal kurumlardan öğrenirler ve bu eğitim içerisinde kadın hep edilgen, itaatkâr, sabreden, hoş gören bir konumda tanımlanır. Bu öğrenme süreci kadını ev içi alana uyumlu bir hale getirirken, erkeği kamusal alanda söz sahibi birey yapar (Sarpkaya, 2013, s. 34). Dolayısıyla sosyal alanda erkeklerin etkinliği kadınların etkinliğinin önüne geçmektedir. Bu öğrenilmiş roller, kadınları kamusal alanda güçsüz yaptığı gibi sağlık, eğitim, istihdam gibi imkânlarla erişim fırsatları konusunda da erkeklerin gerisinde bırakmaktadır. Kadınların eğitim ve istihdam olanaklarından yeterince faydalanamamaları onları sosyal hayatta güçsüz yaptığı gibi aile içerisinde de güçsüz yapmaktadır. Bu güçsüzlük içerisinde kadınlar aile içi sorunlar yaşasalar da çoğunlukla boşanma sürecini ertelemektedirler. Kreager (2013, s. 580) araştırmalarında kadının eğitim fırsatları elde etmesiyle aile içi şiddetin azalacağını ve evliliğin sürekliliğinin artacağını ileri sürmüştür. Çalışmaları sonrasında eğitilmiş ve yüksek gelire sahip kadınların iyi evlilikleri daha çok devam ettirmeye ve kötü evliliği ise daha çabuk bitirmeye meyilli oldukları saptanmış, bu noktada eğitimin kadının güçlendirilmesi noktasındaki önemini altını çizmişlerdir. Eğitim, istihdam, meslek gibi unsurlar kadını aile içerisinde daha güçlü yapmakla birlikte, toplumsal cinsiyet algısının etkisini uzun vadede kırarak bir unsur olarak değerlendirilebilir. Kadının toplumda ve aile içerisinde güçlendirilmesi, sorunlu evliliklerin de sürdürme mecburiyetini de ortadan kaldıracaktır.

3. Araştırmanın Modeli

3.1. Çalışma Grubu Profili

Bu çalışmada örneklemin seçildiği sahayı Elazığ ili oluşturmaktadır. Elazığ, 1834 yılından itibaren Harput'un eteklerine kurulmuş bir Doğu Anadolu ilidir. Sosyokültürel yapısı geleneksel toplumsallaşma biçiminin etkisinde olmakla birlikte son yıllarda nüfusun artışı, göç, kentleşme ve ulaşım imkânlarının da etkisiyle daha modern sosyokültürel toplumsallaşma biçimlerine doğru

bir dönüşüm geçirdiğini söyleyebiliriz. Ancak toplumsal cinsiyet yaklaşımının etkilerinin tümüyle ortadan kalktığı bir il olduğunu söylemek mümkün değildir. Çalışmamız bağlamında Elazığ'da son dört yılda evlenme ve boşanma sayılarını karşılaştırdığımızda boşanmanın çok yüksek rakamlara ulaşmadığı görülmektedir. TÜİK (2017) verilerine göre Elazığ'da 2014 yılında 4724 kişi evlenmiş ve 682 kişi boşanmıştır. Bu rakamlar arasındaki ilişkiye bakıldığında 2014 yılında evlenen sayısının %14,43'ü kadar boşanma oranı söz konusudur. 2015 yılında boşananlar 600 kişi iken evlenenler 4437 kişidir. Dolayısıyla evlenenlerin %13,52'si kadar kişi 2015 yılında boşanmıştır. 2016'da 511 kişi ve 2017 yılında 539 kişi boşanmıştır. 2016 yılında 4274 kişi evlenmiş aynı yıl boşananlar ise bu rakamın %11,95'ini oluşturmuştur. 2017 yılında 4178 kişi evlenirken, boşananların bu rakama oranı %12,90'dır. Evlenme rakamlarıyla oranlandığında boşanmanın Elazığ ilinde çok yüksek olmadığını söyleyebiliriz.

Elazığ'da evlenme yaşı da daha doğuda bulunan illere göre çok düşük değildir. Bu oran erkeklerde 28,4 iken kadınlarda 25,5'tir. Yine Elazığ'da boşanmanın yoğunlaştığı yaş aralığı ise 30-34 olarak tespit edilmiştir.

Nitel araştırma deseni ile tasarlanan bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Kartopu tekniği ile ulaşılan çalışma grubu, genel olarak 30 ile 52 yaş aralığındaki 13 katılımcıdan oluşmaktadır. Görüşmelerde sorulacak soruların hazırlanmasında toplumsal cinsiyet yaklaşımı temel alınmıştır. Özel hayatın gizliliği ilkesi ve olabilecek her türden risk nedeniyle görüşme yapılan katılımcıların kişisel bilgilerine raporda yer verilmemiştir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Boşanma ve boşanma süreci ile ilgili yapılan araştırmalar, genel olarak kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası yaşadıkları sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Bunun yanında "boşanma" kavramının tarihi ve toplumsal süreçte algılanma biçimi ve bu algının kadınların boşanma kararını alma sürecine

etkileri daha ayrıntılı araştırmaları gerekli kılmaktadır. Boşanma ve boşanma sürecini toplumsal cinsiyet algısından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu bağlamda kadınlar yaşadıkları aile içi sorunlardan kurtulmak amacıyla boşanmaya karar verirken, kendilerine karşı oluşacak algıyı da dikkate almak durumunda kalmaktadırlar. Bu da boşanmada karar alma ve sonrası dönemi etkileyen faktörleri daha dikkatli bir biçimde ele almayı gerekli kılmaktadır.

Bu araştırma “boşanma” kavramının toplumsal cinsiyet bağlamında algılanma biçiminin kadınların boşanmaya karar verme süreçleri üzerindeki etkisini ayrıntılı olarak ele almaya çalışmaktadır. Kadınlar sosyal ve ekonomik birçok nedene bağlı olarak boşanma kararı almada ve bu kararı uygulamada sorunlar yaşamaktadırlar. Dolayısıyla kadınların “boşanma” sürecinde karar alma deneyimlerini etkileyen faktörler önemlidir. Kadınların karar alma sürecini etkileyen faktörler hem kadınların bu noktada yaşadıkları sorunlara ışık tutmak hem de toplumsal cinsiyet algısı bağlamında yaşadıkları eşitsizliklere dikkat çekmek açısından önemlidir.

Boşanma süreci, aileyi oluşturan tüm bireyleri farklı derecelerde etkilemektedir. Aile içindeki çatışmalar, sorunların algılanma biçimi evliliği bir mağduriyet alanı haline getirebilmektedir. Bunun yanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden dolayı kaynaklara ulaşmada sıkıntı yaşayan kadınlar, boşanma durumunda bu sorunları daha derin biçimde yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda değerlendirildiğinde boşanma süreci ve sonrasında kadınların deneyimlerinin ve bakış açılarının erkekten bağımsız bir inceleme alanına konu olması zorunlu hale gelmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk bölümü yaş, eğitim, meslek, çocuk sayısı gibi demografik verilerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise katılımcıların boşanmadan önce karar alma süreci ve sonrasındaki deneyimlerine dayanan sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde sorulan açık uçlu sorular özellikle “boşanma sürecinde

karar alma” deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sorular temel olarak şunlardır: a) Evlenmeye nasıl karar verdiniz? b) Evli olduğunuz sürede nasıl bir evlilik deneyiminiz oldu? c) Boşanmaya nasıl karar verdiniz? d) Boşanmaya karar verirken çevrenizin ve ailenizin tepkilerinden endişe duydunuz mu? e) Çocuğunuz (varsa) boşanma kararı alma sürecinizi nasıl etkiledi? f) Ekonomik durumunuz boşanma kararı alma sürecinizi nasıl etkiledi? Bunlar temel sorular olmak kaydıyla görüşmelerin gidişatına göre de alt sorular sorulmuştur.

Nitel görüşme esnasında görüşmelerin güvenilirliğini arttırmak amacıyla görüşülen kişilerin yanıtları, detaylı bir şekilde not alınmış ve cevapların içerik analizi yapılmıştır. Bunun yanında katılımcıların geçerli yanıtları, doğrudan alıntı şeklinde de kullanılmıştır.

3.4. Sınırlamalar

Bu çalışma, sınırlı örneklem büyüklüğü ile sınırlandırılmıştır. Çalışma grubunun tamamı, Elazığ’da yaşayan boşanmış kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların “boşanma sürecinde karar alma deneyimleri” hem kadınların bu noktada yaşadıkları sorunlara ışık tutma hem de toplumsal cinsiyet algısı bağlamında yaşadıkları eşitsizliklere dikkat çekme noktasında önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kadınların bu süreç içinde yaşadıklarını anlamak için Türkiye’nin farklı illerini de içine alacak biçimde -kadınların kendi bakış açısından- daha ayrıntılı çalışmaların tasarlanması gerekmektedir.

Ayrıca çalışma sadece kadınları çalışma grubuna dahil ettiği için erkek bakış açısına yer verilmemiştir. Bu bağlamda kadınların deneyimleri ile sınırlıdır. Diğer taraftan araştırmanın katılımcıların verdiği cevapları doğru olarak varsayması çalışmayı sınırlandırmaktadır.

3.5. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları, nitel araştırma yönteminin örneklem seçme tekniklerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Kadınların konuyla ilgili konuşma isteksizliği böyle bir

örnekleme yönteminin seçilmesini zorunlu kılmıştır. Tablo 1’de ise katılımcılara dair sosyodemografik özellikler verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı

Katılımcılar	Yaş	Çalışma Durumu	Eğitim	Çocuk Sayısı	Boşanmaya Nasıl Karar Verdiği
G1	32	Çalışıyor/Özel bir okulda öğretmen	Yüksek Lisans Mezunu	0	Güven duygusu bittiğinde
G2	38	Çalışıyor/Gişe Memuru	Lisans Mezunu	1	Sevgi tükendiğinde
G3	49	Çalışıyor/Bir kurumda temizlik işlerine bakıyor	İlkokul Mezunu	4	Her iki tarafın anlaşmasıyla
G4	45	Çalışmıyor	İlkokul Mezunu	1	Bir anlık öfkeyle
G5	38	Çalışıyor/Temizlik İşinde	İlkokul Mezunu	1	Duygusal ve fiziksel şiddete dayanmadığı durumlarda
G6	52	Çalışmıyor	Yüksek Lisans Mezunu	3	Çocukların büyüdüğünü düşündüğü zamanlarda
G7	40	Çalışmıyor	Lise Mezunu	1	Hiçbir paylaşımlarının olmadığını düşündüğünde
G8	38	Çalışıyor/Bir Kamu Kurumunda öğretmen	Yüksek Lisans Mezunu	1	Her iki tarafın anlaşmasıyla
G9	25	Çalışmıyor	Lise Mezunu	2	Güven duygusu bittiğinde
G10	34	Çalışmıyor	Lise Mezunu	1	Fiziksel şiddetle baş edemediğinde
G11	40	Çalışıyor/Bir kamu hastanesinde	Lisans Mezunu	1	Eşinin bir başkasıyla evlenme talebiyle
G12	44	Çalışıyor/Özel kurumda	Ortaokul Mezunu	2	Sürekli aşağılandığına karar verdiğiğinde
G13	32	Çalışmıyor	Lise Mezunu	1	Fiziksel ve psikolojik şiddete dayanmadığında

Demografik tablomuz incelendiğinde, çalışmaya katılan boşanmış kadınların %53,84’ü çalışmaktadır. Çalışmaya katılanların

%46,15'i ise gelir getirici herhangi bir işte çalışmamaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde bu çalışmaya katılan kadınların % 23,07'si ilkokul mezunu, %38,46'sı lise mezunu, %15,38'i lisans mezunu ve %23,07'si yüksek lisans mezunudur. Çalışmaya katılanlardan sadece bir görüşmeci 25 yaşındadır. Diğer görüşmeciler 30-52 yaş aralığında yer almaktadırlar. Katılımcıların çocuk sahibi olma durumlarına bakıldığında %92,30'u çocuk sahibidir. %7,69'u ise çocuk sahibi değildir.

3.6. Analiz

Boşanma kararı, kadınlar için verilmesi oldukça zor bir karardır. Görüşme yaptığımız kadınların büyük bir çoğunluğu boşanmaya karar vermekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde karar alma sürecini zorlaştıran unsurlar üç noktada yoğunlaşmaktadır: Bunlar, çocuklarını babasız büyütme korkusu, ekonomik olarak kendine yetememe durumu, toplumun “boşanmış kadın” imgesinden çekinme olarak sıralanabilir. Bunun yanında yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kadınlar aile kurumunun varlığından ve sürdürülebilirliğinden birinci derecede sorumlu tutulmalarından dolayı aile içi sorunların çözümünde yalnız bırakıldıklarının altını çizmişlerdir. Çalışmamızda öne çıkan noktalardan biri de, aile içerisinde sorunların çözümünde “yalnızlaşma” sürecidir. Çözmek için muhatap bulamadıkları aile içi sorunları ile toplumun “boşanmış kadın algısı” arasına sıkışan kadınlar, çözümü, çoğunlukla kendilerini yeterince güçlü hissedene kadar boşanmayı ertelemekte bulmuşlardır. Bu kararın alınma sürecinde yaşanan zorluklar kadar sonrası da oldukça zordur. Toplumun boşanmış bir kadına bakış açısı, kadınları bu kararı almakta zorladığı gibi sonrasında da birçok sorunla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Boşanma kararının alınması çoğu zaman kadınlar açısından sessiz bir süreçtir. Bunu ancak sosyal, ekonomik, psikolojik şartlar olgunlaştığında ya da içinde yaşanan şartlar çok ağırlaştığında yüksek sesle dillendirebilmektedirler. Görüşme yapılan kadınlardan, karar alma sürecini ifade etmeleri istendiğinde bir süre sessiz kalmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Kadınların bir kısmı ise (4 kişi) süreci zihinlerinde toparlayabilmek için düşünme süresi talep etmişlerdir.

Veri analizi, görüşmelerin yazıya dökülerek içerik analizinin yapılmasını içermektedir. Buna ek olarak, mülakatların her birinde, vücut dili ile ilgili her türlü görüş ve görüşme ortamı ile ilgili genel yorumlar yapılmıştır. Ayrıca her görüşme, kolay tanımlama ve sınıflandırma için G1, G2 biçiminde kodlanmıştır. Araştırmada katılımcılarının gizliliğini ve kimliğini korumak için etik kodları takip etmede büyük özen göstermek açısından katılımcıların isimleri ya da katılımcıları tanıtıcı farklı özelliklere yer verilmemiştir.

Bu bağlamda araştırma bulguları, boşanma kararı alma deneyimleri, boşanma sürecinde çocuk faktörü, boşanma sürecinde ekonomik faktörler boşanma kararı alma süreci ve sonrasında yaşanan sorunlar noktasında “yalnız” olma kategorileri aracılığıyla yorumlanmış ve analiz edilmiştir.

3.6.1. Boşanma Kararı Alma Deneyimleri

Kadınlar boşanma sürecini toplumsal cinsiyet algısı, çocuk faktörü ve ekonomik nedenlere bağlı olarak oluşan baskı unsurları altında yaşamaktadırlar. TÜİK (2016) verilerine göre 2016 yılında evlenen çiftlerin sayısı 594.493'tür. 2016 yılında 126.164 kişi boşandı. İstatistiklere göre evliliğinin 1 ile 5. yılı arasında boşanma %35,5 ile en yüksek oranı taşımaktadır. Evliliğin 6. yılından sonra boşanma oranları giderek azalmaktadır. Verilen istatistiklere bakıldığında evliliğin ilk yılları, boşanma fikrinin kabullenilmesi bağlamında daha güçlü yıllar olarak kabul edilebilir. Ancak yıllar ilerledikçe kadın içinde yaşadığı yapının dışına çıkma konusunda daha az cesaret gösterebilmektedir. Evlilik 20 yılı aştıktan sonra bu oran %7'lere kadar gerilemektedir.

Tablo-2. 2016 Yılında Evlilik Süresine Göre Boşanma Oranları

Evlilik Süresi 2016	Sayı	Yüzde(%)
Toplam	126.164	100,0
1 yıldan az	4550	3,6
1-5	44.816	35,5
6-10	26.532	21,0
11-15	17.833	14,2
16-20	13.994	11,1
21-25	8779	7,0

(Tablo TÜİK verileri kullanılarak hazırlanmıştır)

Tabloda izlenen verilere bakarak, kadınların evliliğin ilk yıllarında sorunlarını aşma noktasında ümitli olmadıklarını ve boşanma kararı almada hızlı davrandıklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda ilk beş yıl içerisinde yüksek boşanma oranları görülmektedir. Ancak evliliğin ilerleyen yıllarında bu oran sürekli aşağıya doğru düşmektedir. Yaptığımız çalışmada görüştüğümüz kadınlar boşanmada karar alma sürecinin çocuk, ekonomik nedenler ve toplumun bakış açısı bağlamında ertelediklerini çok defa ifade etmişlerdir. Çalışmamıza katılan kadınların ifadeleri ve istatistikî veriler ışığında kadınların evliliğin ilk yıllarında boşanma konusunda daha cesur oldukları görülmektedir. Bu durum sosyal ve kültürel olarak evlilik kurumunun tüm yönleriyle kabullenilmiş olunmamasına bağlanabilir. Bu aşamada evlilik kurumu vazgeçilebilir bir kurum olarak öne çıkmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarla birlikte çocuk, sosyal çevre ve ekonomik gerekçeler evlilik kurumunu daha vazgeçilmez bir duruma getirmektedir. Bizim çalışmamızda evliliğinin ilk yılında boşanma kararı alıp bu kararları çevreleri tarafından ertelenen iki kişi bulunmaktadır. Bu rakam çalışmaya katılan kadınların %15,38'ini oluşturmaktadır.

G11 “Aslında evliliğimin ilk yılında boşanmak istedim. Bunu annemle de paylaştım. Ancak ailem evliliğime zaman vermem konusunda beni ikna etti.”

Ancak yıllar ilerledikçe evlilik kurumuyla birçok yönden bütünleşen kadın, boşanma kararı almada zorlanmaktadır. İçinde bulunduğu sosyal kurum kendisini sarmalamıştır ve söz konusu kurumun dışına çıktığı zaman nasıl bir hayatı olacağı konusunda endişelidir. Katılımcıların ifadeleri bu sarmalın dışına çıkma düşüncesinin verdiği endişenin boyutlarını göstermektedir.

G10 *“Ayrılmak düşüncesi beni korkutuyordu. Baba evine geri dönmek düşüncesi beni korkutuyordu. İnsanlara yaşadıklarını anlatmak, aslında çok zor ve kötü şeyler yaşadığına onları ikna etmek. Bir evliliği sürdürmede başarısız olduğunu kabul etmek bile çok zordur.”*

3.6.2. “Evlilikte Yalnızlık” ve Kadınlar

Yapılan görüşmeler esnasında kadınların yaşadıkları sorunların en öne çıkanlarından biri de “evlilikte yalnızlık” yaklaşımıdır. Çalışmaya katılan kadınlar, yaşadıkları sorunları eşleriyle paylaştıklarında bir muhatap bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Sorunların çözümü ve paylaşımı noktasında yalnız olmaları ve geleceğin belirsizliği, evlilikleri daha büyük çıkmazlara sokmuştur. Bizim çalışmamıza katılan kadınların %61,53’ü (8 kişi) evliliklerinde yaşanan sorunların tek taraflı olarak farkında olduklarını ve eşlerinin bu sorunları dikkate almadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada Demirkıran ve arkadaşlarının (2009, s.102) yaptıkları araştırmada da katılımcıların %69’u eşlerinin sorunlara duyarsız kalması sonucunda sorunun çözümünü tek başlarına üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Kadınlar sorunların aşılması noktasında aile içinde eşlerini muhatap olarak göremediklerinde çözüm için çabalarından da vazgeçmektedirler. Bu noktada bizim çalışmamıza katılan katılımcımızın ifadeleri önemlidir:

G8 *“Aslında 15 yıl boyunca eşimle ilişkimizi değiştirmeye çalıştım. Hep gerçekten evli bir çift olmak için çabaladım. Yaşadığım yalnızlığı, paylaşımımızın çok az olduğunu farklı yollardan onunla konuştum. Ama her konuşmamız tartışma ve kavgayla bitti. Uzun yıllar sonra şunu anladım ki, ben konuşuyorum ama benim muhatabım yok. Eşim kendi çevresiyle kurduğu hayatı yaşıyor. Ben ev-iş ve çocuğumla*

birlikte yaşıyorum. Aslında evliyim ama 'evlilikte yalnızım' ve bu yalnızlık bitmeyecek."

Bir diğer katılımcı, benzer noktalara dikkat çekmiştir:

G11"*Biz eşimle farklı kültürlere sahiptik. Yani onun ahlak değerleri ile benimkiler çok farklıydı. Bana karşı çok saygısızdı. Ona göre kadın çok kıymetli bir şey değildi. Erkek ne yaparsa yapsın kadın susmalıydı. Bu bir ahlak ve terbiye göstergesiydi. Benim bunları kabullenmem mümkün değildi. Konuşmak sorunu çözmeye yetmiyordu. Çünkü biz aynı dili konuşmuyorduk. Türk filmlerindeki klasik cümle ile söylersem 'biz ayrı dünyaların insanlarıydık', anlaşmamız mümkün değildi."*

Bu bağlamda erkeklerin kadınları algılama biçiminin toplumsal cinsiyet algısının gölgesinde kaldığını söyleyebiliriz. Kadının evi çekip çeviren ve tüm sorunların üstesinden gelen bir birey olarak tanımlanması, kadınlar tarafından dile getirilen sorunların aile içerisinde ciddiye alınmaması ya da üzerinde durulmaya değmez konular olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu da kadınları sorunlarıyla baş başa bırakmaktadır.

3.6.3. Boşanma Kararı Alma Sürecinde Çocuk Faktörü

Görüşme yapılan kadınların yarıya yakın kısmı %46,15'i (6 kişi) boşanma kararı almanın kendileri için çok zor olmadığını ancak çocukları düşündükleri zaman bu karardan geri durduklarını ifade etmişlerdir.

Yıldırım (2004, s.70), yaptığı çalışmada Türkiye'de boşanmaları engelleyen önemli faktörlerden biri olarak ailedeki çocuk sayısını göstermiştir. Söz konusu araştırmaya göre çocuklu ailelerdeki boşanma oranı, çocuksuz ailelere göre daha düşüktür. Bu çalışmada verilen istatistikî bilgilere göre 2000 yılında çocuksuz ailelerdeki boşanma oranı %43,85, bir çocuklu ailelerde %25,14, iki çocuklu ailelerde %18,61 iken, üç ve daha fazla çocuklu ailelerde boşanma oranının giderek azaldığı ifade edilmektedir. Bizim çalışmamızda da çocuk sahibi olan kadınların yarıya yakın kısmı çocuklarının boşanma

kararlarını ertelemelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında Demirkıran ve arkadaşlarının (2009, s.94) yaptığı araştırmaya göre boşanan çiftlerden kadınların %58'i, erkeklerin ise %57'si boşanmaya karar verdikten sonra ertelemelerinde çocuk faktörünün önemli bir etken olduğunu ifade etmişlerdir. Yıldırım (2004, s.77) aynı çalışmasında Türkiye'de, boşanmanın yaklaşık yarısının çocuk-suz aileler tarafından yapıldığını tespit etmiştir.

Bu yüzden çocuk, evliliği sürdürmede önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Bizim yaptığımız çalışmada da kadınlar çocuklarını gerekçe göstererek boşanmayı ertelediklerini çok defa ifade etmişlerdir:

G11 *"Evliliğimde çok büyük sorunlar yaşıyordum. Bunların en başında da şiddet geliyor. Buna rağmen çocuğum parçalanmış bir ailede büyümesin diye uzun yıllar dayandım. Bir de eşim ayrılmam durumunda çocuğumu benden almakla tehdit ediyordu. Boşanmada ısrarcı olmam durumunda da çocuğumu gözlerimin önünde öldürmekle tehdit ediyordu. Ben de çaresiz evliliği sürdürdüm. Evliliğim eşim başka bir kadına âşık olup benden ayrılmaya karar verinceye kadar sürdü."*

Bir başka katılımcı boşanma sürecinde ve sonrasında çocukları ile ilgili yaşadığı sorunları şöyle ifade etmiştir:

G6 *"İlkokul çağlarında ayrılığı kabul etseler de, biri hariç diğer iki çocuğumun 'babamızı özleriz diye ağlamaları' elbette beni çok etkiledi. Sonra yaşadıkları, alıştıkları çevreden ayrılacaklardı. Dört kişilik düşünmek de boşanma kararını almamı geciktirdi. Çalışmıyordum ve aileme de yük olmak istemiyordum. Şimdi yine söylüyorum aslında hepsi güçsüzlüğümün bir sığınmasıydı. Ben akıllı olup anlatsam anlardı. Daha güçlü olsam bana güvenirlerdi. Toparlardım onları."*

Ekonomik özgürlükleri olmayan kadınlar, çocuklarının masraflarını yüklenmekten çekindikleri için boşanma sürecini erteleyebilmektedirler. Bu erteleme süreci çocuklarının iş sahibi olmasına kadar uzayabilmektedir. Bu süreçte kadınlar, içinde buldukları koşullardan dolayı evliliğe kendilerini mecbur hissetmektedirler (Can ve Aksu, 2016, s.889).

G12 *“Eşimle her tartıştığımızda ablamın evine gittim. Ablam bekârdı ve bir fabrikada çalışıyordu. Çocuklarıma gelirim olmadığı için bakamama endişem çok yüksekti. Ablama yük olmak istemiyordum. Ailem asla boşanmamı istemiyordu. Çocuklarım olunca işten ayrılmıştım. Uzun zaman olmuştu. Tekrar iş bulma konusunda da ümidim yoktu.”*

3.6.4. Boşanma Kararı Alma Sürecinde Ekonomik Faktör

Çalışmamızda kadınlar gelirlerinin düşük olması ya da hiç çalışmıyor olmalarının boşanma kararlarını çok defa gözden geçirmelerine ve ertelemelerine neden olduğunu ifade etmektedirler. Çalışmaya katılan kadınların %46,15'i gelir getirici herhangi bir işte çalışmamaktadırlar. Dolayısıyla çalışan kadınlara göre boşanmaya karar alma güçlükleri çalışan kadınlara göre bir kat daha artmaktadır. Arıkan (1992, s.222) yaptığı araştırmada boşanma sonrasında kadınların hızla yoksullaştıklarını tespit etmiştir. Sarpkaya (2013, s.32) da yaptığı araştırmada boşanma sonrası kadınların yaşadığı ekonomik sorunların sadece gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere özgü olmadığını ifade etmektedir. Araştırmaya göre Amerika'da eşinden ayrılmış kadınların yoksulluğa düşme olasılıklarının evli kadınlara oranla çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Can ve Aksu (2016, s. 893), yaptıkları çalışmada ülkemizde erkeklere göre ikinci planda tutulan kadınların, kötü giden evliliklerini boşanmayla sonuçlandırmak istediklerinde hem eşleri hem kendi aileleri hem de çevreleri tarafından bir kez daha düşünmeye itildiklerini ifade etmektedir. Böylece eğitim seviyesi düşük, çalışmayan kadınların boşanma kararı almaları ve uygulamaları uzun süren ertelemeler sonucunda gerçekleşebilmektedir. Kadınların Türkiye'de istihdam oranlarının düşüklüğü, herhangi bir meslek eğitimine sahip olmamaları gibi nedenler düşünüldüğünde boşanma kararı almanın zorluğu daha net anlaşılabilir. Bu noktada kadınların ekonomik güçsüzlüğü, boşanma süreçlerinde ayrı bir sorun alanı oluşturmakla birlikte karar almayı güçleştiren önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda G10'un söyledikleri önemlidir:

G10 “Ayrılmayı tam 16 kez denedim. Bu 16 denememin başarısız olmasının nedeni güçsüzlüğümdü. Ayrılmak düşüncesi beni korkutuyordu. Baba evine geri dönmek düşüncesi beni korkutuyordu. İnsanlara yaşadıklarını anlatmak, aslında çok zor ve kötü şeyler yaşadığına onları ikna etmek. Bir evliliği sürdürmede başarısız olduğunu kabul etmek bile çok zordur. Bunların hepsini düşündüğümde karar vermek çok zordu. Tahsilim yok. Yaşadığım travmalardan sonra kendimden olağanüstü bir çalışkanlık beklemiyordum. Hayatımı yeniden kuracak gücüm yoktu. Muhtaç olma korkusu kararımı yıllarca erteletti.”

Kadınların boşanma kararını vermede yaşadığı zorluklar ve güçlükler, katılımcının ifadelerinde kendini göstermektedir. Karar verme sürecinde benzer zorluklarla karşı karşıya kalan bir diğer katılımcı ise şöyle ifade etmiştir:

G5 “Tabi etkisi oldu. İyi bir yaşam için daha çok çocuğumun geleceği için ekonomik desteğe ihtiyacım vardı. Ekonomik durumum iyi olsaydı daha erken ayrılırdım. Kendi ayaklarımın üzerinde dururdum.”

Boşanma kararını vermesini geciktiren önemli bir etken olan maddi güçlükler bir diğer katılımcı tarafından şöyle ifade edilmiştir:

G6 “Evet benim için ekonomik özgürlüğümün olmaması büyük etkendi. Çocuklarımla yeni bir düzen kurup onlara yeterli rahatı sağlayamama endişesi sıkıştığım çemberden çıkmamı güçleştirdi. Fakat iyi bir statüde olan bir arkadaşımın da boşanmayı geciktirdiğini ve zor kabullendiğini gördüm. Bu da benim için sığınabileceğim bir sebep gibi geldi.”

Toplumumuzda gerek toplumsal cinsiyet algısına bağlı olarak gerekse sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak kadınlar birçok olumsuzlukla mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Ekonomik sorunlar bunlar arasında önemli bir yere sahiptir. Kadın istihdamının artırılması, kadının bir birey olarak kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunacağı gibi yaşadığı sorunlarla baş etme gücünü de arttıracaktır. Kadınların toplumsal cinsiyet algısının çemberinden çıkarılması daha sağlıklı evliliklerin yapılmasına ve aile kurumunun güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Nitekim ailesi

tarafından bağımsız, kendine yetebilen ve yaşamdaki birçok tehlikeye karşı donanımlı bir şekilde yetiştirilen bir kadın aynı zorluklarla çok daha kolay bir biçimde mücadele edebilecektir. Bunun yanında herhangi bir meslek eğitiminden geçmeyen, bütün becerisi ev içi işlere yönelik olarak yetiştirilen bir kadın için boşanma sonrası yaşam oldukça zor bir süreçtir. Bu süreçte kadının bir yoksulluk sarmalına düşmekten kendini kurtarabilmesi oldukça zor görünmektedir (Sarpkaya, 2013, s. 43).

3.6.5. Boşanma Kararı Alma Sürecinde “Boşanmış Kadın” Algısının Etkisi

Her ne kadar çalışmamıza katılan kadınların %53,84’ü (7 kişi) boşanma kararı alırken toplumun “boşanmış kadın” algısından ürk-mediklerini ifade etmiş olsalar da, boşanma sonrasında giyim tarzı, tutum ve davranışlarında yaptıkları değişiklikleri ifade etmeleri, bunu içten içe yaşadıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Yapılan araştırmaların büyük bir kısmında kadınlar boşanma sonrası yaşayacakları sorunları tanımlarken “dul kadın” imajının kendilerini ürküttüğünü ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Sarpkaya (2013, s. 33) yaptığı araştırmada boşanmış kadınların, çevrenin baskı ve tacizlerine uğramamak için geliştirdikleri stratejileri ‘görünmez’ olma kavramıyla somutlaştırmıştır. Ona göre kadınlar, boşanmış olduklarını saklayarak ve hane içinde sessizce ev içi emekleriyle hanenin yeniden üretimine katkıda bulunarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bizim çalışmamızda da G9 boşandıktan sonra uzun süre boşanmış olma durumunu arkadaşlarıyla ve çevresiyle paylaşmadığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Çevremde boşandığımı kimsenin bilmesini istemiyordum. Bundan utanıyordum. İnsanların bana ‘dul kadın’ olarak bakmalarını istemiyordum. Küçük yerde ve çocuğumla yalnız yaşadığım için korkuyordum. Hatta ilk zamanlar komşulardan bile sakladım. Kapıyı kaldıklarında eşim evde yok diyordum. Ayrıldığımızı söyleyemiyordum.”

Boşanma ile ilgili olarak yapılan farklı çalışmaların birçoğunda kadınların çevrenin tepkisini göz önünde bulundurarak boşanmayı

geciktirdikleri ortaya konulmuştur. Demirkıran ve arkadaşlarının (2009, s. 94) yaptığı çalışmada kadınların %27'si boşanmanın gecikmesini sağlayan nedenler arasında *dul yaşama kaygısını* dile getirmişlerdir. Bunun yanında erkeklerin sadece %5'inin dul yaşama kaygısını dile getirmesi, toplumsal cinsiyet algısının kadın ve erkekler açısından ortaya koyduğu farklılığı netleştiren bir nokta olarak tanımlanabilir. Aynı çalışmada çevrenin tepkisi ve dul yaşama kaygısı ile boşanma kararını geciktirmiş olanların toplamının %53 olması da, toplumun boşanmaya yönelik olumsuz bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Sarpkaya'nın (2013, s. 38) yaptığı çalışmada çalışan boşanmış kadınlar ile çalışmayan boşanmış kadınlar arasındaki maddi refah ve toplumsal baskı arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Çalışmayan ve evde aile üyelerinin bakımını üstlenen ücretsiz ev içi işçisi olan kadınlar, dışarıya önemli sağlık durumları ve alışveriş gibi durumlar hariç çıkmamakta ve çıkmaları toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bunun yanında çalışan boşanmış kadınlar içinse durum daha farklıdır. Çalışan kadınlar, iş yaşamında ve sosyal çevrelerinde dikkatli davranmak ve hata yapmadan yaşamak durumundadır. Bu süreçte giyim tarzları ve davranışları alabildiğine kadınsılıktan uzak olmalıdır. Bu noktada G11'in ve G8'in söyledikleri önemlidir:

G11 *“Boşanmadan önce daha canlı renkler giyinirdim. Etek boylarım çok kısa değildi ancak kısa etek ya da elbise giymekten çekinmezdim. Boşandıktan sonra neredeyse hiç etek giymedim. İnsanların bana farklı bakmasından korkuyorum. Ya da iş yerinde birini etkilemeye çalıştığımı düşünmelerinden korkuyorum. Hakkımda asılsız dedikodular yapmalarından çekindiğim için çok sade giyinmeye çalışıyorum. İnanın makyaj bile yapmıyorum.”*

Boşanmış kadın olma imajının kadının gündelik yaşantısını eklediğine dair ifadeleri bulunan katılımcı ile benzer ifadeleri bir diğer katılımcımız da kullanmıştır:

G8 *“Çevrenin bana ‘dul’ diye bakma düşüncesi beni çok rahatsız ediyordu. Küçük bir yerde yaşıyorum. İlk zamanlar çok korkuyordum.*

Acaba dulum diye başıma bir şey gelir mi? Evli arkadaşlarımla görüşmem onlar için sorun olur mu? Alışverişe rahatça gidebilir miyim? Birçok korkum vardı. Ama zamanla alıştım. Şimdi korkmuyorum. Tabi gene çevre şartlarına göre giyinmeye dikkat ediyorum”

Boşanmaya karar verme sürecinde yaşadığı korkuların yaşam süreçlerini etkilediğine dair ifadeleri olan katılımcı, sorunun kadın gözüyle görülmesine ışık tutmaktadır. Bir diğer katılımcının ifadeleri ise şöyledir:

G6 “Öyle üzerinde toplumsal bir baskıyı yoğun yaşayan biri değilim. Beni endişelendiren tek şey iş ararken ‘dul’ olduğumun bilinmesiydi. Çünkü toplumda dul kadından faydalanma isteği çok fazla gördüğümüz bir şey. Ruh yoksunu bir toplumda yaşadığımız için bedensel açıklıkla dolaşan bir dişi gibi görüleceksin. Bu da iştah kabartacak, iğrenç bir duyguydu. Hatta geçen yanımda şaka yapıldı: ‘Genç birini yaşlı bir komşu yardım için evine çağırmış. Adam karısına dönüp bunu benimle yalnız bırakma sen de gel demiş. Kadın dul ya üstüne atlayacak’. Bu kadar kötü bir espri olamaz. Böyle bir toplumda yaşıyoruz. Hiç etkilenmedim, umursamadım, desem de bu imajın yakıştırılması az da olsa bir endişe yaratmıştır.”

Kadınların buraya kadarki ifadeleri değerlendirildiğinde “boşanmış kadın” algısının boşanma kararı alma sürecinde kadınları etkilediğini söyleyebiliriz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çalışmamıza katılan kadınların %53,84’ü bu algıyı çok önemsemediklerini ifade etmiş olsalar da boşanma sonrası yaşamlarında dikkat etmek durumunda kaldıkları noktalar göz önünde bulundurulduğunda, bu algının tutumlarını çok da fark ettirmeden biçimlendirdiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

4. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, kadının boşanma sürecinde ve sonrasında yaşadığı sorunlara kulak vermek ve deneyimlerini keşfetmektir. Bu saik ile nitel araştırma deseni kullanılarak Elazığ’da yaşayan 13 boşanmış kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler, iki bölümde değerlendirilmiştir. Katılımcıların

öncelikle sosyodemografik özellikleri, ikinci olarak da deneyimleri üzerine sorular sorulmuştur. Nitel araştırma deseni ile kurgulanan çalışmanın analizi boşanma kararı alma deneyimleri, evlilikte “yalnızlık” ve kadınlar, boşanma kararı alma sürecinde çocuk faktörü, boşanma kararı alma sürecinde ekonomik faktör, boşanma kararı alma sürecinde “boşanmış kadın” algısının etkisi kategorileri bağlamında gerçekleştirilmiştir.

Boşanma kararı alma deneyimleri bölümünde çalışmaya katılan kadınların boşanma kararını alma süreçleri ve yaşadıkları deneyimler üzerine odaklanılmıştır. Bu süreçte kadınların iki temel tutum etrafında yoğunlaştıkları görülmektedir. Bunlardan ilki, kadınlar evliliklerinin ilk yıllarında boşanmayı düşünmekle beraber çevredekilerin de etkisiyle bu düşüncelerinden vazgeçebildikleridir. Yoğun olarak benimsenen tutumlardan ikincisi ise, evliliğin ilerleyen aşamalarında farklı nedenler (çocuk, ekonomi, aile, çevre) gerekçe gösterilerek boşanma sürecinin ertelenmesi tutumudur. Kadınların büyük bir kısmı boşanma kararı almada ikinci tutumu benimsemiş görünmektedirler.

Evlilikte “yalnızlık” ve kadınlar kategorisinde ise, kadınlar evliliklerinde yaşadıkları sorunların farkında olduklarını ancak bunu eşleriyle paylaşmalarının bir çözüm getirmediğini ifade etmişlerdir. Evlilik içi sorunları tek başlarına üslendiklerini ve bu sorunların tartışılması ve bir çözüme bağlanması konusunda eşlerinden herhangi bir destek göremediklerini ifade etmeleri kadınların evlilik içinde olayları tek taraflı değerlendirmek durumunda kaldıklarının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı önemli noktalardan birisi de, kadınların evlilik kurumu içinde yaşadıkları yalnızlıktır. Bu noktada kadınlar hem sorunlarının dikkate alınmamasından hem de eşleriyle özel paylaşımlarının yetersizliğinden ya da yokluğundan şikâyet etmişlerdir. Bu da kadınların evlilik kurumu içerisinde “yalnız” bir süreç yaşadıklarının göstergesidir.

Boşanma kararı alma sürecinde çocuk faktörü ise, kadınların içinde yaşadıkları tüm olumsuzlukları görmezden gelmelerine neden olan unsurların başında gelmektedir. Çalışmada yer alan katılımcıların büyük bir kısmı çocukları nedeniyle evliliğinde boşanma kararı

alma sürecini ertelediklerini ifade etmiştir. Çocuğunun parçalanmış bir ailede büyüme endişesi veya ekonomik olarak çocuğa yetememe gibi durumlar kadınları boşanma kararı alma noktasında baskılamaktadır. Bu da çocukların boşanma kararının alınmasında, kadınlar açısından, caydırıcı unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

Boşanma kararının alınması sürecinde öne çıkan faktörlerden biri de ekonomik şartlardır. Çalışmada çok defa ifade edildiği gibi kadınların eğitim seviyelerinin düşüklüğü, herhangi bir meslek eğitiminden geçmemiş olmaları ve gelir getirici bir işte çalışma olanaklarının düşüklüğü, ekonomik olarak onları eşlerine bağımlı hale getirmektedir. Kadınların eğitim ve istihdam gibi olanaklara erişim fırsatlarının erkeklerin gerisinde kalması, kadınları ekonomik olarak bağımlı bireyler haline getirmektedir. Dolayısıyla boşanma kararı alma sürecinde de gelir getiren bir işte çalışmayan kadınlar bu kararı çok daha zor almaktadırlar. Yoksulluğa düşme endişesi kadınların boşanma kararını ertelemelerine neden olmaktadır.

Çalışmamızda son kategori ise boşanma kararı alma sürecinde “boşanmış kadın” algısının etkisi hususudur. Boşanma kararı alırken, kadınların endişe duydukları unsurlardan biri de toplumun “boşanmış kadın” algısıdır. Görüşmeye katılan kadınların %53,84’ü boşanma kararı alırken bu algıyı çok önemsemediklerini ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan kadınların %46,15’i, bu algıyla nasıl baş edecekleri konusunda bir stratejiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak çalışma esnasında kullanılan “giyimime dikkat ettim”, “makyaj yapmadım”, “elbise ya da etek giymekten kaçındım” gibi cümleler bize “boşanmış kadın” algısının bir baskı unsuru olarak kadınların boşanma kararı almalarında etkili olduğu gibi sonrasında da bu algıyla baş etme stratejileri geliştirdiklerini de ortaya koymaktadır. Yapılan çalışma bağlamında Elazığ ilinde yaşayan kadınların boşanma kararı alırken boşanmış kadın algısından etkilendikleri söylenebilir. Genel olarak çalışma, kadının birçok faktöre bağlı olarak boşanma kararı almayı ertelediğini göstermektedir.

5. Kaynaklar

- Amato, P.R. (2010). Research On Divorce: Continuing Trends And New Developments. *Journal of Marriage and Family*: 650-666.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*, Aile Sosyal Politikaları Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aydın, O. & Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 2(21):117-126.
- Berktaş, F. (2014). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, İstanbul: Metis Yayınları.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye’de Terör ve Şiddet*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Esen, E. (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Kırsal Kadının Durumu ve Almanya’dan Proje Uygulama Örnekleri, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12, 1:105-127.
- Can, Y. ve Aksu. N. B. (2016). Boşanma Süreci ve Sonrasında Kadın, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (15), 58:888-902.
- Cansel, E. v.d. (1977). Boşanmanın Dayandığı Esaslar, Boşanma Hukuku Haftası, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, No. 407, Cilt: II:67-112.
- Demirkıran Y.S vd. (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Güdekli, A. (2016). *Küresel Erkek(lik) ve Medya*, Literatürk.
- Gürsoy, K. vd. (1977). Boşanma Hukukunun Tarihî Gelişimine Bir Bakış ve Boşanma Sebeplerinde En Yeni Gelişmeler, Boşanma Hukuku Haftası, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, No. 407, Cilt: II:1-46.
- Özkiraz, A. & Baş, G. İ. (2016). Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (30): 87 – 95.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Araştırma Raporu, 2009.
- Keskin, Y. (2017). Lâle Devri’nde Eyüp Kazası’nda Sosyal Hayattaki Değişim Göstergesi Olarak: Boşanmalar, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(1):102-118.
- Kreager, D. A., Richard B. F., Cody W. & Marin, R. W. (2013). Women’s education, marital violence, and divorce: A social exchange perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 75:565–81.
- Sarpkaya, O. A. (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskılara Direnme Stratejileri: Van Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (26):29-50.

- TÜİK. (2015). İş Gücüne Katılım Anketi Sonuçları.2014, www.tuik.gov.tr/veribilgi. Erişim Tarihi:25.01.2018.
- TÜİK. (2016). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, [http://www.tuik.gov.tr/PreHaber Bültenleri](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri). Erişim Tarihi:16.02.2018.
- TÜİK. (2017). İllere Göre Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, www.tuik.gov.tr., Erişim Tarihi:28.11.2018
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri, *Bilig Dergisi*, 28: 59-81.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlıdan Cumhuriyete: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi, *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, IX (20-21):191-212.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal Hizmete Giriş*, Nika: Ankara

Doğu ile Batı'nın Şuh Kadınları Üzerinden “Öteki”nin Cinselliğinin Edebî Temsili

Sexuality of the ‘Other’ as Represented in the ‘Vivacious Women’ of the East and West

Tuğba Kara*

Öz

Batı “Doğu” diye tahayyül edilen hayali coğrafyayı, kadın üzerinden tanımlarken, Doğu da “Batı” imgeleminde beden politikalarından yararlanıp bunu edebî üretimlerle beraber söylemsel boyuta taşır. Bu çalışma ile *Şarkiyatçı* ve *Garbiyatçı* iki ayrı söylemle konuşan; Pierre Loti'nin *Aziyâde* romanı ile Halid Ziya'nın *Bir Şi'ri Hayâl* adlı kitabında yer alan “Şadan'ın Gevezelikleri” adlı hikâyesi merkeze alınarak, politik söylemlerin metinselleştirilmesi bağlamında “Doğu” ve “Batı” diye tahayyül edilen hayali coğrafyaların “öteki”sini yaratırken “öteki”nin cinsellik ve cinsiyeti üzerinden kendi kimliğini nasıl inşa ettiği tartışılacaktır. Bu minvalde, bu çalışmada başta Edward Said'in Şarkiyatçılık üzerine geliştirdiği teoriler olmak üzere Jale Parla, Meltem Ahıska, Bernard Lewis, Mohamad Tavakoli-Targhi gibi araştırmacıların başkalıkçı söylemlere dair ürettikleri teorilerden yararlanılacaktır.

Abstract

While it is held that the West ascribed the distinguishing characteristics of the East through its body politics, it can be argued that the East's

.....

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü. Ankara, Türkiye. tugba.kara@bilkent.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8838-5176

■ **Başvuru:** 15 Ekim 2018

■ **Kabul:** 14 Aralık 2018

■ **DOI:** 10.21798/kadem.2019249089

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Cite this article as: Kara, T. (2018). Doğu ile Batı'nın Şuh Kadınları Üzerinden “Öteki”nin Cinselliğinin Edebî Temsili, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 293-310.

own imaginings of the West also flourished through the promulgation of literary signifiers. This study focuses on two texts – namely Pierre Loti’s novel, *Aziyâde*, and Halid Ziya’s *Bir Şi’ri Hayal* – as these works exemplify both Orientalist and Occidentalist discourses. These texts are put forth to contextualize the imaginary geographies of “East” and “West” as the “textualization” of political discourses. In this study, such discourses will be discussed through body politics and how the “other” defines its identity through sexuality and gender. With this in mind, the overview sets out to utilize theories produced by researchers such as Jale Parla, Meltem Ahiska, Bernard Lewis, and Mohamad Tavakoli-Targhi, in addition to theories developed by Edward Said on the subject.

Anahtar Kelimeler: Şarkiyatçılık, Garbiyatçılık, Beden Politikası, Pierre Loti, Halid Ziya Uşaklıgil

Keywords: Orientalism, Occidentalism, Body Politics, Pierre Loti, Halid Ziya Uşaklıgil

Extended Abstract

Edward Said’s ground-breaking work in postcolonial studies, *Orientalism*, has received both praise and criticism since its publication in 1978. Roughly speaking, its success has been ascribed to, first, its bold manifestation of the power structures in the orientalist discourse and, second, its concluding remarks on the role of the intellectual as being able to acquire an “outsider’s” perspective. As a consequence of the spread of Orientalist ideas, many in the East began to engage in new ways of considering the West, calling to their aid the concept of *Occidentalism*, which can be defined as a collection of ideas about the West. This study attempts to analyze both discourses of the East and the West in terms of the similarities they hold in their regard for the “other”. When it comes to homogeneous compliments towards *otherness*, the divergences between the two discourses has become more varied, not least regarding a long list of problems about the modern theories of gender and sexuality.

First, the emphasis on the ‘textuality’ of the actual socio-political conditions plays a significant role in literary fiction, and thus this must be subject to analysis as part of the study.

In this context, elaborating on the concept of Orientalism developed by Edward Said and other scholars such as Jale Parla and Tavakoli-Targhi, to account for the Western process of Othering, this study identifies a similar process engaged in by intellectuals from the Ottoman-Muslim world, especially in the late 19th century.

The paper also sets out to explore the reactions of fellow authoers, ones belonging to the Orientalist, the other the Occidentalism camp, through their selected literary texts; namely, *Aziyâde* and *Bir Şi'ri Hayal*.

This study will demonstrate how both of these political ensembles mobilize the principle of respect toward women to argue for their own cultural superiority in literary form. In both configurations, the real objectives of the rhetoric are elsewhere: to convince their own women of the advantages of staying within the patriarchal system in which they are situated. In this game, the West benefits from a supplement of credit accorded to it by virtue of its positional superiority, reinforced by the ideology of progress through development in which it is presupposed that women's situations cannot but improve with techno-economic advance. However, similarly, one can see that the East also promotes theories about the Western women's gender and sexuality for the sake of textualization. By the textualization of both the East and West, the West identifies the East as a female character in its literary fiction, in the way the East itself, does. Therefore, some literary texts contain many ideas about the "Other." Those ideas are generally related to the women of the other, because women are generally regarded as an exotic subject for the patriarchal authors of these literary works. In this context, it appears that both writers employ similar methods in order to identify themselves and their Other – both linked to gender and sexuality. Via a close reading of the selected works, one can assert that certain products of literary fiction consciously aim to strengthen the patriarchal discourses of Orientalism and Occidentalism.

Both *Aziyade* and *Bir Şi'ri Hayal* show the women of the Other's as seductive, demonic and dangerous for one's own the society.

To better make the case for these arguments, the study harnesses a number of elaborate theories from numerous scholars, including Meltem Ahıska, Bernard Lewis, Michel Foucault, and Irvin Cemil Schick. Thus, this paper aims to demonstrate how certain patriarchal approaches to women's sexuality through literary fiction help existing discourses regarding constructed geographical areas.

Both selected texts' narrators are travellers, visiting the land of the Other. Therefore, both narrators have first-hand experience of the Other, and try to present them to the reader through interesting use of language and semantics. Although part of the analysis in this study relies heavily upon a reiteration of the main points of criticism the literary books received, which has by now become almost a field of study by itself, I hope to revitalize the debate by drawing attention to the relevance of the intricate relationship between Orientalism's main tenets and Occidentalism's concerns about the Other in terms of gender and sexuality.

1. Giriş

Uzanıp yatıvermiş, sere serpe;
 Entarisi sıyrılmış hafiften;
 Kolunu kaldırmış, koltuğu görünüyor;
 Bir eliyle de göğsünü tutmuş.
 İçinde kötülüğü yok, biliyorum;
 Yok, benim de yok ama...
 Olmaz ki!
 Böyle de yatılmaz ki!¹

Foucault, “cinsellik iktidar ilişkilerinde en izi sürülemeyecek olan unsur değil, kendisine en büyük araçsallık bağışlanmış olanıdır: Cinsellik çok sayıda manevra için kullanışlıdır ve en çeşitli stratejiler için bir destek noktası yahut mihver işlevi görmektedir” der (Foucault, 2006, s.103). Bu bağlamda düşünüldüğünde, kendi kimlik inşası için ötekiyi oluşturan söylemlerde ötekilik mekânları, cinsellik söyleminin ardına gizlenerek inşa edilmektedir. Bu konu için İrvin Cemil, başkalkıç söylemlerde “bir yandan yabancı mekânlar cinselleştirilirken bir yandan da cinsel ilişki egzotikleştirilmekte yani yabancılaştırılmaktadır” diye bahsetmektedir (Schick, 2002, s.16).

Nitekim cinsellik, etrafında kimliğin ve ötekiliğin kurulabileceği eksenlerden birisi, belki de en önemlisidir. Bir başka ifadeyle, başkalkıç söylemleri güçlendiren edebî üretimlerdeki erotizm ve cinsellik, hayalî mekânları kendi suretinde yeniden inşa etmektedir. Gerek şatolar gerekse de haremler, okurun ilgisini çekme noktasında Şarkiyatçı ve Garbiyatçı zeminlerde bir mekândan çok daha fazlası olarak kadınların zindanlara hapsedildiği, kırbaçlandığı ve cinsel köleler olarak eğitildiği bir yer hâline gelmektedir. Çünkü “hayalî mekân” dediğimiz “öteki”yi okura sunmanın en pratik yolu,

1 Orhan Veli Kanık, “Sere serpe” şiirini Bella isimli bir genç kadın için yazmıştır. Şiirin hikâyesi ise şöyledir: Bella, odasında yatağına uzanmış ders çalışmaktadır. Orhan Veli, kapı aralığından uzun uzun bu genç kadını seyrettikten sonra salonun köşesindeki küçük masaya oturur ve cebinden çıkardığı kâğıda bir şeyler karalayıp yeniden odaya yönelir. Kâğıdı Bella’ya uzatır ve “Bu şiiri sana yazdım” der (Bkz: Oral, 2008).

anlatılardaki cinselliğin egzotik bir şekilde metni süslemesiyle sağlanmaktadır. Metinlerde kullanılan bu cinsellik metaforu, genel olarak her iki söylem içinde, ötekinin ötekisi konumundaki “kadın” üzerinden işlenilmektedir. Bu çalışmada “ben” ve “öteki”yi belirleyen kimlik arayışlarında hem Şarkiyatçı hem de Garbiyatçı yönelimler gösterebilen metinlerden örnekler incelenerek cinselliğin metinsel düzlemdeki konumu irdelenecektir.

2. Başkalıkçı Söylemde Doğu'nun Dişil İmgesi ve Cinselliği

Edward Said'in *Şarkiyatçılık* adlı kitabı, ününü bilgiyle iktidar arasında bir suç ortaklığı olduğunu gösterebilmesine borçludur. Kendini “Batı” olarak ayrıştıran yerin dünyanın geri kalanı hakkında oluşturduğu öğretisi, inanç ve klişeler toplamı olan Şarkiyatçılık; emperyalizm ve ekonomik sömürüyle yakından ilişkilidir. Batı “Batı” olabilmek için üzerinde hüküm sürdürebileceği bir Doğu kurmuş; tarihsel, siyasal, ekonomik koşullarca belirlenmiş bu Doğu temsilini dünyanın geri kalanına öğretmeyi denemiştir. Said, ünlü çalışmasıyla Şarkiyatçılığın Doğu tahayyülünü açıklamaya çalışırken, Şarkiyatçılığın Doğu'yla cinsellik arasında kurduğu bağa değinerek teorisini cinsellik üzerinden yorumlamaktadır. Bu bağlamda, Said'e göre; Şarkiyatçılığın Doğu imgesi eril bir hayal gücünü teşvik etmektedir (Said, 1978).

Anlaşılacağı üzere, Şarkiyatçılık hem ideolojiyle hem de bilgi-iktidar ilişkisiyle iç içedir. Dolayısıyla Şarkiyatçılık tek başına bir araştırma alanından ziyade, Doğu üzerine düşünsel bir söylem de içermektedir. Benim bu çalışmada değinmek istediğim mevzu, Şarkiyatçı söylemin “Şark”ı metinselleştirmesi ve Şark'la haşır neşir olmuş metinler üzerinden Batı'nın kendi söylemini yeniden üretmesi hakkındadır. Özne olan Avrupalılar, nesne olan “öteki”sini; yani Doğuluları çeşitli yönlerden metinlerine dahil ederek yeni bir söylem üretmektedir. Bir başka deyişle, birçok Batılı edebiyat yazarı bir öteki imgelemi yaratırken, edebî metinlerin gücünden yararlanarak söylemlerini kuvvetlendirmişlerdir. Çünkü her ne kadar üretilen edebî metinler gerçek dünyanın temsili olma kaygısı taşımasa

da, bir şekilde döngüsel olarak mevcut söylemi kuvvetlendirmekte ve onu yeniden üretmektedir. Dolayısıyla kendini belirlemek için “bizden olmayan”ı araŐtıran Batılı özneler, metinlerindeki Doğu tasvirlerinde cinsel imalara yer vererek Doğu imgesini cinsellik üzerinden inşa etmeyi denemiŐlerdir. Konuya kültür eksenli bakan Parla’nın da belirttiği üzere, bütün egemen kültürler kendilerine uygun bir hâkimiyet söylemi yaratır ve bu söylem içerisinde kendilerinden başka kültürleri istedikleri gibi yansıtırlar (Parla, 1985, s.11). İŞte tam da bu “hâkimiyet” yaratma noktasında, edebî metinlerde kurgulanan tahayyüller, başkalıkçı söylemi güçlendirmekte ve metinlerin kurgusal düzlemi bir şekilde bu amaç çerçevesinde araçsallaŐtırılmaktadır.

Harem, hamam, köle pazarı, cariyeler, harem ağaları, çok eŐlilik ve eŐcinsellik gibi kurgusallaŐtırılmıŐ aygıtlardan oluşan bütün bir cephaneliği kullanan Batılı özne, Avrupa’nın görsel ve sözlü sanat üretiminde Doğu’yu önemli bir nesne haline getirmiştir. Said, *Şarkiyatçılık* adlı çalışmasında, Batılı öznenin bu çalışmalarına sık sık deđinmiŐ ve bu metinlerin söylemdeki yerini sorgulamak üzere “Doğu” denilen dünyanın metinselleŐtirilmesini ele almıştır. Bu noktada Said, edebî üretimlerden alıntılar yaparak Hugo, Goethe, Flaubert, Nerval gibi birçok tanınmıŐ ismin metinlerindeki Oryantalist tutumunu cinsiyet üzerinden nasıl konumlandırđını göstermektedir. Batılı yazarlar, bir yandan Doğu’nun giriftliğini kabul edip Doğu’ya bir gizem yüklerken bir yandan da bu müphemliğe rağmen Doğu dünyasını metinlerinde bolca nesneleŐtirmişlerdir. Bu anlamda “Şarkiyatçı” Őemsiyesi altında toplanabilen büyük bir metin külliyatı mevcuttur. Söz konusu metinlerin hemen hemen hepsi Doğu’yu metinselleŐtirerek yeni bir Doğu tahayyülü üretmektedir. Böylece Doğu denilen alan, sınırları tam olmamakla birlikte bu metinler vasıtasıyla da var olmaktadır.

Batılı yazarların birçogu, metinlerinde Doğu’yu tanımlarken daha çok Doğulu kadının ne yapıp ne yapmadığıyla veyahut da Doğulu kadın ve erkeğin cinselliğini nasıl yaŐadıđıyla ilgilenmiş ve metinlerini bu konular üzerine yoğunlaŐtırmışlardır. Başka bir ifadeyle, ötekinin cinsiyeti ve özellikle cinselliği nasıl yaşadığı,

toplumsal olarak kurulan hayali mekânın temel niteliklerindedir. Bu sebepten "kadınların ve bazen de erkeklerin cinselleştirilmiş imgeleri, Avrupa'nın ötekisine dair söylemde, bu mekânın anahtar belirleyicisi olarak, böylece aslında kimlik ve başkallığın belirleyicisi olarak kullanılmıştır" (Schick, 2002, s.6). Dolayısıyla çalışmamda değineceğim üzere, birçok Şarkiyatçı metinde -*Aziyâde* romanında da olduğu gibi- Doğu üzerine yapılan tanımlamalar, Doğu'nun dişil cinsiyeti ve cinselliği nasıl yaşadığı üzerinden şekillenmektedir.

2.1. Pierre Loti'nin "Şehvet Düşkünü" Aziyâdesi

Aziyâde, Fransız yazar Pierre Loti'nin 1879 yılında yayımlanan yarı-otobiyografik romanıdır. Roman; yirmi yedi yaşındaki İngiliz subayı olan Loti'nin 1876'da Selanik ve İstanbul'da görevli olduğu dönemde Aziyâde isimli on yedi yaşında, güzel bir Çerkez kadın ile yaşadığı gizli aşkın öyküsüdür. Romanda anlatıcı sesin aynı zamanda metnin yazarı olan Loti'ye ait olması ve bir anlatı tekniği olarak Loti'nin mektuplarını okurlarla paylaşması, romanın kurgusal düzleminin gerçeklikle örtüşmesi konusunda önemli olsa da, bu çalışmamda değineceğim mevzu; bu gizli aşkın gerçekte yaşanıp yaşanılmadığı ya da anlatılan hikâyenin somut dünyada bir karşılığı olup olmamasından ziyade, Loti'nin "Doğu" denilen coğrafyayı tanımlarken bu tanımlamaları nasıl ve ne üzerinden yaptığı hakkındadır.

Ana karakter Loti, romanın kilit karakteri Aziyâde ile birlikte olabilmek uğruna Doğulu Müslüman erkek kılığına girerek roman boyunca, zengin bir konağın hanımlarından biri olan Aziyâde ile "yasak" bir cinsel birliktelik yaşamaktadır. Aslında metin boyunca okura aktarılan, bu iki coşkulu insanın binbir yalanla örülmüş bir yorgan altında nasıl bir birliktelik geçirdiklerinin hikâyesidir. İşte tam da bu noktada, bu çalışma için önemli olan şudur: Loti bu birlikteliği ve Aziyâde'ye duyduğu aşkı tuttuğu günlük ve de mektuplar sayesinde okurla paylaşırken aynı zamanda bir Batılı gözle Doğu'da neler olduğunu da "Batılı" okuruna sergilemiştir.

Öncelikle Loti, Doğu'nun cinselliği nasıl yaşadığı sorusuna cevap olabilecek nitelikteki anlatılarını kendine has, bol fantezili

üslubuyla birleştirmiş, böylece anlatı tekniğini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu noktada Loti'nin Doğu'yu kelimelerle resmederken yapmış olduğu tasvirler oldukça dikkat çekicidir. Loti Doğu için, "Burada küçük çocuk gruplarını Karagöz gösterisine götürdükleri görülür. Bebeklerle dolu bu salonlarda, İngiltere'de bir asker alayında bile utanca neden olacak bir gösteri sunulur. Doğu geleneklerinin ilgi çekici bir özelliğidir bu. Karagöz tiyatroları Ramazan'ın ilk gününde açılır ve otuz gün boyunca dolup taşar." (Loti, 2003, s.10) diyerek Doğu dünyasıyla ilgili okuru bilgilendirmeye başlar. Metin içerisinde, Loti'ye göre bu "utanç verici" Karagöz gösterilerine katılmak, son derece sapkınlık olarak resmedilir. Müslümanlarca kutsal ay kabul edilen Ramazan ayında cinsel içerikli gösterilerin halk tarafından yoğun bir rağbet görmesi, Batılı özne için âdeta tahammül edilemez bir durum hâline gelir. Nitekim eserde Loti bu durumu şu sözlerle ifade eder: "Osmanlı adaletinin bütün kaçkınları önünde şehvet uyandıran danslar yapıyorlardı. Bu yeni moda çılgınlık pek tiksindiriciydi. Sodom'un en abartılı zamanlarına yaraşır bu gösterinin sonuna kadar dayanamadım ve gün doğarken eve döndüm." (Loti, 2003, s.14). Batılı erkek özne, Doğu'nun bu "pek tiksindirici" etkinliğine katılmayı reddeder. Çünkü Doğu'nun şehvet düşkünlüğüne karşı Batılı Loti'nin zihin dünyasında "olumlanan" tavır, tam da bunu gerektirmektedir. Batılı öznenin gözünde haremleriyle, hamamlarıyla, Sodom ve Gomore'siyle ünlü Doğu âlemi, Batı'nın ahlakına uygun değildir; bu sebeple de bu tarz gösteriler Loti tarafından hoş karşılanmaz. Ancak, bu tavrına rağmen Loti, metin boyunca Aziyâde ile olan yasak aşkınını ince detaylarını okuyucuyla paylaşmaktan çekinmez. Metin boyunca cinsel içerikli farklı hikâyelerden yararlanır. Üstelik bu hikâyelerin ana karakteri, metnin üreticisi Loti'den başkası da değildir. Ancak, Loti'nin gözünde onun Aziyâde ile yaşadığı bu cinsel birliktelikler masumdur; çünkü Loti Aziyâde'yi onunla birlikte olmak için bir Müslüman kılığına girecek kadar çok sevmektedir. Üstelik Loti'ye göre onu bu cinsel birlikteliğe davet eden kendi arzuları değil, Aziyâde'nin her erkeği cezbedebilecek şeytani hal ve hareketleridir. Metne göre ortada bir suç varsa, bu Batılı özneye değil, Aziyâde'ye aittir. Loti'nin Doğu imgelemi, Doğu üzerine yapmış olduğu tasvirlerden açıkça anlaşılmaktadır.

Metinde yüzlerce kez zikredilen "Doğu" dünyası, Doğu'ya atfedilen şehirlerden evlere varıncaya kadar birçok mekân ve eşya tanımlamaları üzerinden metinselleştirilmiştir. "Çok alçak bir divan ve yerlere atılan minderler, Doğu kadınlarının şehvete olan düşkünlüğünü yansıtan odanın yegâne mobilyalarını oluşturuyor." (Loti, 2003, s.76) diyen Loti, ev betimlemesinde konuyu yine Doğulu kadınların içgüdüsel arzularına getirmeyi başarmıştır.

Oysa ana karakter Loti, Aziyâde ile birlikte olabilmek için, çevresine karşı gizli kapaklı işler çevirmeye çoktan razıdır. Çünkü ona göre, Aziyâde öyle şehvet kokuyordur ki; onun kendisine doğru uzanan kayığı bile, bir kayıktan çok daha fazlasıdır. Bu durumu anlatıcı ses Loti'nin şu ifadelerinde görebilmek mümkündür: "Aziyâde'nin kayığı Anadolu'dan gelme ipek halılar, yastıklar ve örtülerle kaplıydı. Doğuya özgü gevşekliğin bütün inceliklerini barındırıyordu. Bir kayıktan çok, suyun üzerinde salınan bir arzulu yatağa benziyordu." (Loti, 2003, s.31). Aziyâde'yi ilk gördüğünde "Aziyâde dimdik bana bakıyordu. Bir Türk karşısında olsa saklanırdı ama bir gâvur erkek sayılmazdı. Daha çok uzun uzun seyredilebilecek bir merak nesnesi gibiydi. Beni seyrederken içten içe arzuladığı belliydi." (Loti, 2003, s.11) diyen Loti, Aziyâde'yi birçok yerde şu şekilde tanımlamaktadır: "Körpe ve kadife tenli bedeni, aralık, kırmızı ve nemli dudaklarıyla muhteşem bir yaratıktı. Dik tuttuğu gururlu başını hâkim güzelliğinin bilinciyle arkaya doğru atıyordu. Ağzının gülümseyişinde, kirpikten saçaklar altında yarı kapalı duran kara gözlerinin ağır hareketlerinde yakıcı bir şehvet vardı." (Loti, 2003, s.102).

Görüldüğü üzere, metnin ana karakteri Loti'nin gözünde Aziyâde kendinden korkulması gereken, şehvet dolu bir kadındır. Ancak, Loti'nin kadın cinselliği üzerinden yaptığı değerlendirmeler sadece Aziyâde ile sınırlı kalmamıştır. Loti metnin birçok yerinde Doğulu Müslüman kadınları tanımlarken onların bir yandan hırçın, bir yandan tehlikeli, bir yandan da erkekleri büyüleyebilecek çeşitli vasıflarla bezendiğini söylemektedir. Üstelik bu tasvir, metindeki her kadın karakter için benzer nitelikler taşır. Nitekim, metne göre tıpkı Aziyâde gibi, Aziyâde'nin kocasının diğer kadınları da sıra sıra pencerelere dizilmekte ve yoldan geçen erkekleri izleyip kendi cinsel

arzularını tatmin etmektedir (Loti, 2003, s.45). Metinde Loti'nin bütün bunları mektuplar aracılığıyla Avrupalı çevresine anlatırken kullandığı dil ve anlatım tarzı, Garbiyatçı söylemin temel öğretileriyle doğrudan ilişkilidir. Bu noktada Loti, metin içi mektuplarında Doğu'nun yaşadığı cinselliği "kirli ve ahlak dışı" olarak Avrupalı çevresine sunarken; bir yandan da Doğu denilen coğrafyalarda, sırf Aziyâde ile olan cinsel birlikteliğini sürdürürebilmek adına "öteki" olarak gördüğü "Doğulu Müslüman erkek" kılığında dolaşmaya razı olmuştur.

Anlaşılabacağı üzere, *Aziyâde* adlı metinde geçen Doğu imgelemi genel olarak Doğulu olana ait ev, cami, yatak, pencere, minder gibi çeşitli nesnelere üzerinden cinselliği çağrıştıracak şekilde anlatılırken; Doğulu kadın, Avrupalı erkeğin zihninde "şehveti yüzünden her şeyi yapabilecek" fethan bir kadın olarak tasarlanmıştır. Böylece Batılı erkeğin gözündeki Doğulu kadın imgelemi şu şekilde karşımıza çıkar: "Doğulu kadınlar, özellikle de kibarlar âleminin kadınları eşlerine borçlu oldukları sadakati çok hafife almaktadır. Bu kadınlarla başa çıkabilmek için bazı erkeklerin uyguladığı ciddi denetim ve dehşetli cezalar boşuna olmayabilir. İşi gücü olmayan, sıkıntıdan kıvranan, haremelerin yalnızlığında fiziksel olarak hasta düşen kadınlar ilk gelene, elleri altında bulunan uşaklara ya da güzelse ve hoşlarına gitmişse, kendilerini gezdiren kayıkçılara teslim olurlar. Hepsi Avrupalı gençlere fazlasıyla meraklıdır. Avrupalı gençler bunu bilse cesaret edebilse ya da daha uygun koşullar yaratabilse denemekten çekinmeyeceklerdir." (Loti, 2003, s.78). İşte bu sebepten, Şarkiyatçı söyleme yaslanan bu anlatı, Doğu'yu Doğulu kadınlar üzerinden tasavvur edip, "öteki"yi kadın üzerinden inşa etmiştir. Bu bakımdan *Aziyâde* adlı metnin bu yönüyle incelenmesi, başkalıkçı söylemler üzerine çalışacak araştırmacılar için bir örnek niteliğinde olabilir.

3. Başkalıkçı Söylemde Batı'nın Dişil İmgesi ve Cinselliği

Kökenlerini neredeyse XVII.yüzyıldan öncelere dayandıran Şarkiyatçılık, asıl söylem iktidarını keşiflerden sonra sömürgecilik faaliyetleri ile elde etmiş, bir bakıma emperyalizmin kendini

meşrulaştırma aracı haline gelmiştir. Bu doğrultuda Batılı olmayan ötekileştirilmiş; Doğu, Batılı öznenin metinlerinde ezgotik bir imgeleme dönüşmüştür. “Ötekileştirildiğini”, özellikle “mahrem” kabul ettiği kadın üzerinden cinsiyetlendirilip, kendine dışılık atfedildiğini gören Doğulu özne bir “misilleme” hareketi içerisine girmiş ve bunun sonucunda bugün *Garbiyatçılık* olarak adlandırılan bir söyleme dahil olmuştur. Buna bağlı olarak, Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık dünyayı algılama, anlama, açıklama ve tanımlamada iki farklı bakış açısı olarak karşımıza çıkmıştır.

Temel olarak Şarkiyatçılık Batı'nın Doğu algısı, Garbiyatçılık da Doğu'nun Batı algısı şeklinde tanımlansa da (Metin, 2013) Garbiyatçılık bir “etki-tepki” meselesi olarak ele alınabilecek kadar homojen bir kavram değildir. Bu bağlamda, Garbiyatçılık söylemi, Batı'ya karşı doğan bir misilleme hareketinden çok daha fazlasıdır. Özellikle geç dönem Osmanlı dönemi dikkate alındığında Garbiyatçılık, iktidar alanında Batı'ya tahakküm kurma çabası olarak karşımıza çıkmaz. Bu doğrultuda, Ahıska aslında “Garbiyatçılık; Şarkiyatçılığa karşı oluşan bir söylem değildir.”² demektedir (Ahıska, 2003, s.4). Böylece Garbiyatçılık için Şarkiyatçılığın bilgi-iktidar ilişkisi bağlamındaki söyleminin tam tersidir demek oldukça genel ve zorlama bir ifade olacaktır. Kaldı ki Garbiyatçılığın tanımını yapmak bile görüldüğü üzere Şarkiyatçılık güdümünde gerçekleşmektedir.

Tıpkı Şarkiyatçılığın etki alanlarının kaypak bir zeminde yer alması gibi, Garbiyatçılık adı altında incelenebilecek edebî metinler de gözle görülür derecede belli bir zaman dilimine ait değildir. Bu sebeple, bu çalışmayı sınırlandırmak adına Garbiyatçılık bağlamında

2 Oksidentalizm, Avrupa ve Avrupalı diye tahayyül edilenler hakkında “karşıtları” tarafından oluşturulmuş bir söyleme verilen ad ve genellikle Batılı olmayan ülkelerdeki Batı karşıtlığını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Oksidentalizm ya da bir başka deyişle Garbiyatçılık, Batı üzerine söylem üretenlerin Batı hakkındaki tahlillerinin çarpıklığına odaklanır ama burada dikkat edilmesi gereken husus “Batı” kavramının coğrafi bir anlamdan ziyade manevi bir anlama sahip olmasıdır. Batı, coğrafi bir betimlemeden ziyade, bu söylem için; bir kültürü ve uygarlık düzeyini temsil etmektedir. Bundan ötürü Avustralya ve 2.Dünya Savaşı sonrasında Japonya sık sık Batı olmakla itham edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz: Ahıska, 2005.

incelenen zaman dilimi, önceki bölümde incelenen *Aziyâde* romanının yayımlandığı dönemlere denk olacak şekilde ele alınmıştır.

Bu doğrultuda son dönem Osmanlı metinleri düşünüldüğünde, siyasal alanda kurulamayan iktidar, Garbiyatçılık ile metinsel düzleme taşınmış; burada bile Batı'ya dönük olmadan, Doğu'nun kendi iç dinamiklerini kontrol etme ve "zapt etme" yönelimine evrilmiştir. Dolayısıyla Garbiyatçılık külliyyatına giren metinler, Batı'ya hükmetme gayesinden ziyade, kendi kimlik inşasını şekillendirmek ve sınırlandırmak adına yola çıkmıştır. Bir diğer deyişle, Biz kimiz, Doğulu kimdir, Batı'dan ne kadar farklıyız? gibi sorular etrafında birleşen Garbiyatçılık söylemi, Batı'ya karşı bir iktidar mücadelesinden önce kendi içerisinde, kendi coğrafyasında yeni bir kimlik inşa etme gayesindedir (Aktay, 2006, s.427).

Ancak birbirlerinin tersi olmasa da, bu iki disiplinin söylemsel düzeyde birçok ortak noktası bulunmaktadır: Her şeyden önce Doğulu öznedeki kadın bedenini kültürel ve politik mücadelede bir saha olarak görür. Onun üzerinden kendi söylemini kurar ve kendine sınırlar çizmek, iç dinamiklerini belirlemek gibi çeşitli amaçlar uğruna Batılı kadını metinsel düzlemde yeniden inşa eder. Batı'yla tanışan "erkek" seyyahlar, tıpkı Oryantalist gezginlerin yaptığı gibi, iki coğrafya arasındaki farklılıkları kadın anlatıları üzerinden kurmayı denerler. Bu bağlamda "dişileştirilmiş" Batı'ya ve Batılı kadına dair beklentiler, Doğulu erkek öznenin dikkatini her şeyden çok "peçesiz" yani "ulaşılabilir" kadına yöneltir. Artık Batı tarafından gözlenen değil de gözleyen olan Doğulu özne, Batı'yı ve Batılı kadını "görmek istediği" her hale sokup hikâye etmeye başlayacaktır.

3.1. Şadan'ın Hayallerini Süsleyen "Hayal" Kadını

Tüm bu bağlamlardan yola çıkarak Halit Ziya Uşaklıgil'in *Bir Şi'r-i Hayâl* adlı hikâye kitabında bulunan "Şadan'ın Gevezelikleri" başlıklı hikâyeye bakılacak olursa görülür ki metinde yirmi yaşında bir Doğulu öznenin hâlihazırda edinmiş olduğu duygularla ve beklentilerle yaptığı Avrupa seyahati ve buradaki gözlemlerinin hikâyeleri Oksidentalist söylemler ağı içerisinde okura sunulur. Arzu eden ve bu mevcut arzusunun Avrupalı kadını tanımlayışına, hatta

"keşfedişine"; anlatıda kullandığı diline ve metaforlarına yansıtın Doğulu Şadan'ın hikâyeleri, metinsel düzlemde bir "misilleme"nin son derece bilinçli olarak kurulmuş örneklerini yansıtır.

"Şadan'ın Gevezelikleri" üst başlığı altında Avrupa'dan yeni dönmüş Şadan isimli bir Osmanlı gencinin Avrupalı kadınlarla yaşadığı maceralarının anlatıldığı hikâye dizisinin ilki "*Bir Şi'r-i Hayâl*" adlı öyküdür. Öyküde Şadan adlı gencin Avrupa'da tanışıp etkilendiği Avrupalı bir kadın tasavvur edilir. Bu kadının ne yapıp ne yapmadığı metnin ana konusunu oluşturur. Öykünün çerçeve hikâyesinde Şadan, Avrupa seyahati sonrası arkadaşlarını toplar ve Avrupa'da deneyimlediği "hayal" dolu günlerini iç hikâye tekniğini kullanarak zamanda geriye dönüşlerle sırasıyla anlatmaya başlar. Hem çerçeve hikâyesi hem de iç hikâyeleriyle anlaşmalı olarak bir Garbiyatçılık yönelimi gösterebilen bu metin, iç hikâyelerin yoğunluğu ve de çerçeve hikâyenin geri planda kalmışlığı ile anlatılanlarla okurun Avrupa ve Avrupalı kadın inşasına dair çıkarım yapmasına olanak sağlar.

Öncelikle, Garbiyatçılık üzerine çalışmalarıyla ünlü Mohamad Tavakoli-Targhi'nin *Refashioning Iran* adlı kitabında İranlı gezginler üzerinden örneklendirdiği Avrupa'yı ve kadını betimlerken kadın ve doğayı beraber ele alma eğilimi "Şadan'ın Gevezelikleri" adlı hikâyede fazlaca görülür (Tavakoli-Targhi, 2001, s.39). Kadınların sık sık naif, korunmasız olarak resmedilmesi, özgürlüklerini serbestçe uçmalarına borçlu olan kuşlarla bir tutulur. Benzer şekilde kadınların "koparılacak" çiçekler olarak görülmesi kadının "naifliğine" vurgu yaparken, doğa ve toprak üzerinden kadının üretkenliğinin anlatılması gibi temalar metinde devamlı tekrar eden motiflerdendir. Bu bakımdan metin, Avrupa'yı kadın üzerinden tasvir ederken, doğa unsurlarını da dışileştirmiş ve doğayı bedenine benzetmiştir. Nitekim metinde "zarif bir çiçek gibi, aniden tutulsa kırılacak beliyile" (Uşaklıgil, 2006, s.23) Şadan'ın karşısına çıkan "şuh ve aşufte" kadın, Avrupalı kadın tiplemesinin bir temsili olarak okura sunulur. Metinde bu kadın, son derece vahşi, hırçın ve şeytani vasıfları üstlenmiş bir kadın olarak çizilir. Bu sebepten bu metin, araştırmacıların üzerinde başkalkıç söylem analizi yapabilmesini olanaklı kılar.

Metinde “öteki” kadının bedeni, cinsel çağrışımlarla birlikte Doğulu erkek öznenin her türlü nesnesi hâline gelmektedir. İç hikâyede Şadan adlı ana karakter, Paris’te bir sokak balosunda “askerlik ve kadınlığın tezatından icat olunmuş” (Uşaklıgil, 2006, s.12) ve “her tarafından şuhluk saçılan” (Uşaklıgil, 2006, s.13) Avrupalı bir kadına rastladığında kendini yıllardır görmeyi arzuladığı Batı ile karşılaşmış gibi hisseder. Şadan’a göre bu kadın Batı’nın vücut bulmuş hâlidir. Kadının yanında beş on dakika sokakta yürüyen Şadan, bu olayı çerçeve hikâyeye bölümünde arkadaşına aktardığı zaman, olayın üzerinden aylar geçmesine rağmen hâlâ o kadını arzuladığını söylemektedir. Ancak bu arzulanış, salt bir cinsel dürtüden çok daha fazlasıdır. Çünkü Şadan’a göre bu Avrupalı kadın, yaşadığı Doğu coğrafyalarında arasa da bulamayacağı bir *hayal* kadındır. Şadan’ın bu arzusu onu önceleyen tüm Avrupalı kadın fantezilerinin kristalize olmuş hâli olarak okunabilir.

Bu doğrultuda Şadan’ın anlattığı hikâyeye tam bir “kölelik ve disiplin, baskınlık ve itaat” fantezisi. “Başının kırmızı tüyünden şuhluklar saçılan kalpağı, kamçısı, çizmeleri, mahmuzları [ve] her şeyi” (Uşaklıgil, 2006, s.22) ile Şadan’ı kendine meftun Batılı kadının karşısında Şadan titreyerek ve tapınarak onun emirlerini bekleyen ve ona itaat eden bir esir olmayı dilemektedir. Şadan’ın memleketine döndüğünde arkadaşına anlattığı Batılı kadın fantezisi tam olarak budur. Ancak kendisini Müslüman bir erkek olarak tanımlayan Şadan, Batı’nın bu “pis ve karanlık sapkınlığına” yenik düşmez ve Batılı kadın üzerinden Batı’yı reddeder. Bu doğrultuda, Şadan Batı’yı dişi olarak görür, ama bu dişilik Avrupalı kadının cinsel arzularından kaynaklanan bir dişil fanteziden başkası değildir. Çünkü Avrupa denilince Şadan’ın aklına gelen, şehvetli, arzulu ve cinselliğini yaşamak için her yolu mübah gören Avrupalı kadınlardır. Şadan’a göre Batı’yı Doğu’dan farklı kılan ise, Avrupalı kadının cinselliğini özgürce yaşayabilmesiyle bağlantılıdır. Ancak bu durum olumlanmaz, aksine metinde Şadan, Avrupalı kadını Doğulu erkek için âdeta bir tehlike unsuru olarak okura sunar. Ancak metin boyunca Şadan’ın arkadaşına Batı ile ilgili anlattığı her şeyin ucunun Avrupalı kadının arzu dolu bedenine dokunması, Doğulu özneye tuhaf,

ahlaksız gelen birçok şeyin alttan alta arzulanır hale gelmesinin bir ifadesi olabilir.

Dolayısıyla metinde Doğulu erkek çoğu zaman çelişkili bir durumun içerisinde. Bir yandan Batılı kadının şuhluğundan ürperirken bir yandan da onu arzulayan Şadan'ın bu duygu durumu, okur karşısında metni egzotik bir malzemeye dönüştürürken, metinde Batılı kadının tasvir edilmiş biçimi Avrupalı kadın hakkında yeni bir söylem üretmektedir. Çerçeve hikâyenin sonlarına doğru, Şadan "tecrübesiz ve baştan çıkarılan erkek" söyleminden "muktedir, amacına ulaşmış ve arzusunu dindirmiş" başarılı erkek duruşuna geçer. Çünkü Avrupalı kadın ne yaparsa yapsın Şadan kendi "ahlak"ını korumayı başarmıştır. Metinde Doğulu erkeğin cinsellik konusunda kendine hâkim olabilen tavırlarına rağmen, anlatılan iç hikâyelerde kullanılan dil ve sayısız cinsellik metaforu taşıyan bir üsluba bakıldığı zaman, Doğulu yazarların da Batılı yazarlar gibi, metinlerinde bir anlatı tekniği olarak cinsel içerikli metinlerin gücünden yararlandıkları ve bu doğrultuda okurun ilgisini çekmeyi amaçladıkları söylenebilir. Metinde anlatılan Batılı kadın ile Şadan'ın karşılaşma hikâyesinin üzerinden epey vakit geçmiş olmasına rağmen "<onun> güderi eldivenlerini çıkarıp o küçücük parmaklarının ucunu öpmek için, kalpağının altından başa tarakları fırlatıp sarı saçların altın tufanını saçmak için ilerleyeceğim..."(s.24) diyen Şadan, anlatının devamında bu fantezisini meşru görmez ve bu kadından uzak durulması gerektiğini muktedir ve kendinden emin bir biçimde arkadaşına aktarır.

Görüldüğü üzere, metinde arzu edilen Avrupa ile birlikte Avrupalı kadın da arzu nesnesine dönüşmüş, bakan göze göre olumlanan ya da "taşlanan" pozisyona koyulmuştur. Halid Ziya Uşaklıgil'in *Bir Şi'r-i Hayâl* adlı hikâye kitabında bulunan "Şadan'ın Gevezelikleri" başlığı altındaki hikâyelerde kadına bakış, hem bir acıma hem onun vahşi cazibesinden ürkmeye hem de onu bir arzu nesnesi olarak görme üzerinedir. Üstelik bu görme biçimi, Batılı kadın üzerinden Batı'ya yönelik büyük bir genelleme de içerir. Hikâyenin başlığında dahi "bir şiir" olarak kalan Batılı hayal kadın, Doğulu öznenin kendisini konumlandığı yeri gösterir. "Doğu'nun metinler aracılığıyla kendi domestik düzenini sağlamaya yönelik bir çaba sarf ettiği" savı

bu metin için geçerli bir önerme olmasının yanı sıra, öznenin kendi kimliğini kurarken neleri göz önünde bulundurup bulundurmadığı sorusuna cevap vermesi bakımından da metin incelenmeye açıktır.

4. Sonuç Yerine

Mohamad Tavakoli-Targhi'ye göre "ötekinin görünür özellikleriyle kendini yansıtır ve kendini ön plana çıkarma başkalkıç söylemlerin temel niteliklerindedir. Bu açıdan bakıldığında, Doğu ve Batı'nın birbirine bakışı, iki ötekinin kendini "ben" olarak ifade etme çabası şeklinde değerlendirilebilir. Fakat iki ötekinin de birbirine yönelik yaklaşımlarında simetrik bir ilişki ağının varlığından söz etmek güçtür" (Tavakoli- Targhi, 2001, s.36). Ancak edebî üretimler söz konusu olduğu zaman iki başkalkıç söylemi ortak paydada buluşturan bir özellik karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik, ötekiyi tanımlarken ötekinin cinselliğine dair bir söylem geliştirmek üzerinedir.

Nitekim, Şarkiyatçı söylemin cinsiyetçi tavrı bugün sosyoloji, edebiyat, tarih gibi birçok sosyal ve insanî bilimler araştırmacılarının oldukça üzerinde durduğu konulardan birisidir. Şarkiyatçı söylemin etkisinde kalan yazarların, "öteki" kadınların ne olduğu ve bu "öteki" kadınların cinselliği nasıl yaşadığı sorularından yola çıkarak edebî metinler üretmesi, başkalkıç söylemleri güçlendirip yeniden biçimlendirirken, edebiyat sahasındaki kurmaca metinlerin bu tarz söylemlerle kurulmuş politik düzleminin araştırılması akademi camiasında disiplinler arası çalışmayı olanaklı kılar. Bu konuda yalnızca Şarkiyatçı söylem değil, Garbiyatçı söyleme dahil olan birçok Doğulu yazar da kendini ve ötekiyi tanımlamak adına kadın bedeni ve ötekinin cinselliği üzerine birçok edebî üretimde bulunmuşlardır. Bu edebî üretimlerin incelenmesi dönemin kültürel yapısını analiz edebilmek adına önemli bir çaba olurken bir taraftan da edebiyat, politika, kadın çalışmaları gibi çeşitli alanlarda araştırma yapacak kimseler için karşılaştırmalı bir zeminde yeni bir saha yaratmaktadır.

Yukarıda da belirttiğim üzere, elbette ki Şarkiyatçı ve Garbiyatçı söylem her zaman birbirlerine benzer olarak ilerlememektedir. Ancak söz konusu "öteki"yi metinselleştirmek olunca gerek Şarkiyatçılık gerekse de Garbiyatçılık evdeki, işteki, okuldaki, sokaktaki ve

özellikle yataktaki "öteki" kadının ne yapıp ne yapmadığıyla ilgilenip, kurmaca dünyasında bu piyasaya hizmet eden metinler üretmiştir. Tam da bu noktada, birçok edebî üretim aracılığıyla Batı fantezisinde Doğu dişi olurken; Doğu da Batı'yı metinsel düzlemde erotize etmek için dişi bir kimliğe büründürmüş ve "öteki" üzerine tanımlamalarını çoğunlukla hayalî ya da gerçek mekânlar ve bu mekânların içindeki hayalî ya da gerçek kadınlar üzerinden oluşturmuştur.

5. Kaynakça

- Ahıska, M. (2013), Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern, *The South Atlantic Quarterly*, 102, 2/3, Spring/Summer, 351-379.
- Ahıska, M. (2005), *Radıyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul: Metis.
- Aktay, Y. (2006), Her Karşılaşmanın İki Yanı Vardır, *Marife: Bilimsel Birlikim*, 6, 3, 427-436.
- Foucault, M. (1986), *Cinselliğin Tarihi 1*, Çev. Hülya Turan, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Gürbilek, N. (2016), *Kör Ayna Kayıp Şark*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Hopwood, D. (1999). Sexual Encounters in the Middle East. *"Arabs in Europe."* Reading, UK: Ithaca Press.
- Kanık, O. V. (2003). *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lewis, B. (1994). The Muslim Discovery of Europe. "Social and Personal.", London: Phoenix.
- Loti, P. (2003). *Aziyâde*, Haz., Birsal Uzma, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Oral, H. (2008). *Şiir Hikayeleri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parla, J. (1985). *Efendilik, Şarkiyatçılık ve Kölelik*, İstanbul: İletişim.
- Schick, I. C. (2000). *Batının Cinsel Kıyısı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Schick, I. C. (2011). *Bedeni, Toplumu, Kainatı Yazmak: İslam, Cinsiyet ve Kültür Üzerine*, Çev. Pelin Tünaydın. İstanbul: İletişim.
- Tavakoli-Targhi, M. (2001). Refashioning Iran-Orientalism, *Occidentalism and Historiography*, New York: Palgrave.
- Uşaklıgil, H. Z. (2006). *Bir Şi'r-i Hayâl*, "Şadan'ın Gevezelikleri", Haz. Hülya Aslan. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (1992). *Bir Şi'r-i Hayâl*, "Şadan'ın Gevezelikleri", Çev., Şemsettin Kutlu. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci Fanteziler*, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Yeryüzünün Şerefli Halifesi Olarak Kadın

Woman as Honorary Caliph on the Earth

*Ayşe Betül Yılmaz**

Huriye Martı,
Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın,
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın başlığı ile Prof. Dr. Huriye Martı'nın kaleminden çıkan bu çalışma, 2018 yılının Ağustos ayında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından basılarak raflardaki yerini almıştır. Bu kitapta yazar, kadına dair meseleleri ayetlere ve hadislerle dayanan sahih bir dinî bilgi zemininde konuşmayı hedeflemektedir. Martı, İslam'ın kadını öncelikle insan olarak tanımlayıp bu yönüyle onu yeryüzünün şerefli halifesi şeklinde niteliğini ifade ederek İslam'ın kadına bakışını çalışmasının merkezine oturtmuştur.

Yazar, kadını erkeğin karşısında konumlandırın olumsuz bakış açısını kitabın önsözünde “sarkaç” benzetmesi ile okuyucuya aktarmaktadır. Kadını ve erkeği sürekli zıtlık ve gerilim halinde salınan bir sarkaç biçimde kurgulayan bu yanlış anlayışın İslam'da yerinin bulunmadığını belirtmektedir. Martı, kitabı yazma saiklerinden birinin -belki de en önemlisinin-söz konusu olumsuz bakış açısından doğan bilgi yanlışlığı olduğunu vurgulamaktadır. Neticede, yazar bu iki varlığın “aynı sarkacın iki farklı ucu” olduğunu, kendilerine özgü hareket ve devinimleriyle bir denge tesis ettiklerini anlamlı bir şekilde özetlemiştir. Kadının kendisine has bir hareket

.....

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Bölümü. İstanbul, Türkiye. aysebetulkucukkayis@gmail.com

alanı oluşturarak toplumun yeni keşiflerine yön vermesi bu ilişkinin doğal bir sonucudur. Şüphesiz bu sarkacın dengesinin bozulması durumunda insanlık âleminin yeryüzündeki her türlü faaliyetinin de aksayacağı gerçeği, yazara göre konunun öneminin daha net görülebilmesini sağlamaktadır.

Dokuz bölümden oluşan eser, üslup açısından akıcı ve okuyucuya hayatın içinden örnekler sunan anlaşılır bir dilde kaleme alınmıştır. Martı, kitabında ibadetten eğitime, ahlaktan çalışma hayatına, ailedeki konumundan özel hallerine kadar şer‘î deliller ışığında “kadın”ı değerlendirmektedir. Her bölümde yer verilmiş ayet-kerimeler ile hadis-i şerifler, önemli ve kıymetli bir yekûn oluşturmaktadır. Bölümler sırasıyla: Kadının değeri, onuru, konumu, eşi ile ilişkisi, aile içindeki fonksiyonu, kadın olmasına has halleri, ibadetlerle alakalı tutumu, eğitimi ve çalışması olarak belirlenmiştir. Her ne kadar, konular dokuz ayrı bölümde işlenmiş olsa da başlıkların bazıları birbiriyle içerik bakımından ortak olduğu için bu yazıda birlikte değerlendirilecektir.

İlk bölümde yazar kadının toplumsal statüsü ve değeri tartışmasını vahyin başlangıç döneminde incelemek suretiyle bu konuyu Hz. Peygamber dönemi ve öncesi olarak iki ayrı seviyede ele almıştır. İslam dininin zuhurundan önce Hicaz toplumunda kadının sosyal anlamda düşük bir statüde bulunduğu ve bazı temel haklardan mahrum kalmış olduğuna işaret eden Martı, Hz. Muhammed’in risaletiyle indirilen vahiy eşliğinde inşa edilen yeni toplumsal yapı içerisinde kadının yeni bir varlık alanına kavuştuğuna dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda İslam kadına erkek üzerinden değer vermek yerine insan olması bakımından taşıdığı değeri hatırlatmıştır. Dolayısıyla kadın ve erkek Allah’ın “yeryüzündeki şerefli halifesi” olma vazifesini birlikte yüklenmektedirler. Ayet¹ ve hadisler² ışığında İslam dininin kadına yaklaşımını daha somut biçimde ortaya koyan yazar, İslam’ın cinsiyete paye biçmekten ziyade iki cinsin insan kavramını temsilde birbirleri önüne geçemeyecek kadar aynî olduklarını savunmaktadır.

.....
1 Bakara 2/187 : “... Onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz...”; Âl-i İmrân 3/195: “Rableri, onlara şu karşılığı verdi: ‘Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayı etmeyeceğim. Sizler birbirlerinizdensiniz...’”.

2 Ebû Dâvûd, Taharet, 94: “Kadınlar, erkeklerin bir bütünü tamamlayan diğer yarısıdır.”

Kitab-ı Mukaddes'teki Yaratılış kıssasında en belirgin halini gözlemlediğimiz, zihinleri olumsuz kadın imgesine yönlendiren durum; Allah Resulü'nün tebliği ile olumlu bir anlama evrilmiştir. Dünyadaki ilk adımından itibaren kadını erkeğin yanında değil de karşısında gören zihniyetin, ilk olarak Kur'ân-ı Kerim³ tarafından reddedildiğini ifade eden yazar, İslam'ın kadına erkek üzerinden bir değer atfetmediğini bilakis insan merkezli düşünmeyi tavsiye ettiğini ilgili bölümde ortaya koymuştur. Kur'ân'ı Kerim'de⁴ kadının ve erkeğin aynı ameli işlediklerinde aynı karşılığı göreceklerini, mükâfatta ve cezada birbirlerine denk olduklarını ifade etmesinin önemine dikkat çeken Martı, Hz. Peygamber'in (s.a.s) de kadının var olan donanım ve saygın varlığını kabullendiğini pek çok hadis-i şerife atıfla açıklamıştır.

Yazar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kadının farklı toplumsal rollerini İslam'ın temel kaynaklarındaki bakış açısıyla değerlendirmiştir. Öncelikle “eş” ve “aile” kavramlarını üzerinde düşünülme ve değerlendirilmeye muhtaç konular olarak ele almıştır. Zira şekillenmesinde dinin aktif rol oynadığı aile kurumu; tarih boyunca sosyal yapının da merkezinde yer aldığından geleneklerin ve onlardan doğan bazı çarpık yaklaşımların güdümüne girmiştir. Ailenin sürekliliğini sağlaması bakımından geleneklerin olumlu tesiri yadsınamaz bir hakikattir. Ancak dönem dönem aile içinde yaşanan haksızlıklar ve aleni şiddete varan bazı uygulamalar insanlara din yahut gelenek kisvesiyle sunulmuştur. Kökeninde hurafe ve kişisel

.....

3 Bakara 2/36: “Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de ‘Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır’ dedik.”; A'râf 7/22: “Bu suretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rableri onlara, ‘Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?’ diye seslendi.”

4 Âl-i İmrân 3/195: “Rableri onlara şu karşılığı verdi: ‘Ben, erkek olsun, kadın olsun sizden çalışanın amelini zayıf etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz...’”; Mâide 5/38: “Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”; Nûr 24/2: “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun...”

menfaatleri taşıyan bu tür uygulamalara aslında Kur'an'da yahut Hz. Peygamber'in yaklaşım ve yaşantısında rastlanmamaktadır. İnsanların eş olmakla birlikte kendisini, tarihini, kültürünü, hayatını anlamlandıran ve bu yönüyle, her şeyi birlikte görmesini sağlayan bir ilişkiye sahip olduğunu söyleyen yazar, eşin insan için bir var olma ve düşünme tarzı olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) eşleri ile ilişkileri üzerinden Müslüman bir ailede karı-koca hayatını yine hadisler zeminine oturtmaktadır. Tarih boyunca kadın suistimale, ötelenmeye ve emeğinin karşılıksız tüketilmesine açık durumda iken Hz. Peygamber hem getirdiği vahiyyle hem de sosyal hayat pratikleriyle kadının ailedeki rolünü ve eş olma vazifesini mülkiyet anlayışı dahilinden çıkarmıştır. Eşler arasındaki ilişkinin döngüsel ve bütünleyici olduğuna dikkat çekerken, bunun ancak her iki eşin de muhatabını "insan" olarak içselleştirmesiyle mümkün olacağını belirten yazar, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) eşleri ile ilişkilerine bakıldığında bir tarafın "eş sahibi" olmasından ziyade, iki tarafın da birbirini "eş" olarak benimsemiş olmasını, günümüz Müslümanlarına rehber olacak nitelikte görmüştür.

Kadının aile içindeki temel ihtiyacını merhamet ve adalet olarak betimleyen yazar, aile bireylerinin birbiriyle sağlıklı ilişkiler kurması için bu iki hususun gerekliliğini vurgulamaktadır. Aile içinde yaşanan şiddet hadiselerine karşı Hz. Peygamber'in merhamet eğilimini ön plana çıkardığını söyleyen Martı, onun bizzat müdahil olup erkekleri uyardığı ve engellediği aile içi şiddet içeren bazı olayları alıntılanmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber "Kadınlar size Allah'ın bir emanetidir." ifadesiyle erkeğin kadını "sahiplenme" sorumluluğunu "sahip olma" anlayışından tam olarak ayırmaktadır. İslam vahyi kadınları eş olarak erkekler nezdinde Allah'ın bir emaneti saymaktadır. Dolayısıyla kadınlara yönelik aile içi şiddet davranışları emanetin sahibi olan Allah'a hesap verme inancıyla tezat içerisindedir.

Müslümanın vahiy rehberliğinde hayatının her alanını şekillendirdiği mekân olan mescit, ibadet ve eğitimin o dönemde birbirinden ayrılmayacak bir bütün oluşturduğunun en önemli göstergesidir. Mescid-i Nebevi'yi Müslüman toplumun tüm kodlarını içerisinde barındıran çekirdek bir yapı olarak tanımlayan yazar, kadın ile cami

arasındaki ilişkinin de yine bu mescitte başladığını ve mescidin daimi cemaati arasında kadınların da yer aldığını ifade etmiştir. Hiç şüphesiz, Efendimizin (s.a.s) tebliği tüm insanlık âlemini kucaklamış, kadınlar da bu ayrılmaz bütünün parçaları olarak bereketli ortamdaki nasiplerini almışlardır. Hz. Muhammed (s.a.s), kadını bu ortamdaki asla uzaklaştırmamış ne cemaatle namaz kılmaktan ne de kendi sohbetini dinlemekten onları mahrum etmiştir; bilakis, kadınların talebi üzerine onlara özel dersler vermiş, sorularını cevaplamıştır. Yazar, günümüzde, perçinlenmiş olumsuz yargıların da etkisiyle kadınların ve çocukların mescitlerden soyutlandığını ifade etmiştir. Müslüman toplumların; Hz. Peygamber'in nezaket ve ferasetinden uzaklaşıp mescitleri ailenin tek ferdi olan babaya/erkeğe has kıldıkça; kendi temelini teşkil eden aile kurumu ile bağının zayıfladığını vurgulamıştır. Eleştirdiği bu zihniyetin anneleri/kadınları hurafelere ve sahih olmayan dinî bilgiye mecbur bırakmasından yakınmaktadır.

Kadının, insan olması sebebiyle kendisine yüklenen “halifelik” vazifesini hakkıyla gerçekleştirebilmesi için, belli bir eğitimden geçmesi gerektiği fikri temel bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kadının kul olmaktan doğan sorumluluğu, bilgilenebilmesi ve Rabbinin sınırlarını öğrenip, kendisinden dinî mükellefiyetler kapsamında istenen şeyleri bilmesini gerektirmektedir. Yazar, Allah Resulü'nün, kadınların bireysel eğitim çabalarına ve taleplerine olumlu geri dönüşler yaptığını sünnetten deliller sunarak açıklamaktadır.

Yazara göre aile hayatının sürdürülebilmesi için kendisine muhtaç olunan kadının, çalışma hayatına da adapte olması hem zorlu hem onurlu bir durumdur. Zorludur, çünkü kültürel baskılar ve iş hayatının yoğunluğu arasında sıkışıp kalmaktadır. Onurludur, çünkü fitratında olan yetenekleri ve tecrübeleri toplumun faydasına sunmaktadır. Yazar, çalışan kadını farklı kategorilerde incelemekte ve onun içerisinde bulunduğu durumu açıkça gözler önüne sermektedir. Sanayileşme süreci sonrasında dünya genelinde iş gücünün “ev” dışına taşınması kadın için de çalışmanın tanımını değiştirmiştir. Bu bakımdan evinde ya da tarlasında çalışan kadınları kimse sorun

etmezken, toplumsal hayatta önemli bir yeri olan “hizmet” kategorisi içine alabileceğimiz alanlarda çalışan kadınlar için kültürel baskının şiddetlendiğini açıklamaktadır. Başarı ve kariyer umudu olan kadının bu baskıyı ziyadesiyle yaşadığını ve bir zaman sonra sahip olduğu hırs, gayret, umut ve yükselişin zamanla yerini hayal kırıklığı, yalnızlık ve çaresizliğe bıraktığını objektif bakış açısıyla okuyucuya sunmaktadır. Yazara göre çalışan Müslüman kadınların aile ve iş hayatlarını düzenlemek adına farklı taleplerde bulunmaları İslamî-muhafazakâr söylem tarafından “feminist” olarak yaftalanmalarına, seküler-modernist söylem tarafından ise dinî ve ailevî hassasiyetlerini iş hayatına fazlaca taşımakla eleştirilmelerine sebep olmaktadır. Bu duruma İslamî nazar ile yapıcı eleştiriler yaparak Müslümanlara çözüm önerileri sunmaya çabalayan yazar, ailedeki hak ve sorumluluk dengesinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini salık vermektedir. Çalışan kadının ancak kendisinin yapması gereken-alternatifinin olmadığı- işlere odaklanıp mümkün olan işler için dışarıdan destek almasını, böylelikle farklı kadınlara da iş imkânı sağlamasını önermektedir. Yazarın son önerisi belirli gelir gruplarındaki kadınlar açısından pratik değer taşımakta ancak toplumun her kesiminde yaygınlık kazanması mümkün görünmemektedir.

Son bölümde, kadına dair olumsuz algının tarihine genel bir çerçevede bakan yazar, uydurma rivayetleri inceleyerek eserini sonlandırmıştır. Bu bölümde, uydurma rivayetlerin arkasına sığınan zihniyetin, Efendimizin (s.a.s) nazarından konuya bakmadığını; kadın ve erkeğin arasındaki doğal dengeyi tek tarafın lehine bozduğunu deliller ile bizlere açıklamaktadır. Bu anlayışın neticesinde ayrılmaz bir bütünü oluşturan kadın ve erkeğin birbirlerine cephe aldıklarını söylemektedir.

Kitapta yer alan çeşitli makale ve tebliğlerde, farklı açılardan İslam’da kadın konusu ele alınırken yazarın asıl vurgulamak istediği nokta; kadın ve erkeğin, yaratılışlarından getirdikleri farklılıklar sayesinde birbirlerini tamamlar nitelikte olmalarıdır. Kadın ve erkek Allah’ın emirlerine muhatap ve yeryüzünde onun şerefli halifesi olma potansiyeli bakımından eşdeğerdir. Kur’ân-ı Kerim’de buyrulduğu üzere, *birbirinin eksikliğini ve açığını kapatan, birbirlerine bürünerek kendi ayıplarını saklayan birer örtü gibidirler*. Yazar, eş

olmanın hayat imtihanını birlikte göğüslemek ve iyisiyle kötüsüyle resmi birlikte tamamlamak anlamına geldiğini şer'î nasların ışığında açıklamaktadır. Ona göre nebevî tavır, kadının kendine özgü tecrübeleriyle insanlık âlemine, hakikatin farklı yönlerini aktarma gayreti içerisinde olduğunun altını çizmektedir. Bu bağlamda Efendimiz (s.a.s.) kadının da yeryüzünde “halife olma” özelliğini desteklemiş ve onun, kendisini ifade ederken önüne çıkartılan engelleri bir anlamda kaldırarak, bizzat “insan” olmakla sahip olduğu kendi değerini topluma yansıtabilmesinin yolunu açmıştır.

Geçmişten, günümüze var olan kadın algısına Kur'an ve sünnet ışığında bütüncül bir çerçeveden bakan bu çalışma hacmi itibarıyla bir el kitabı niteliğindedir. Müslüman toplumun günlük pratiklerine dair gözlemlerini paylaşan ve mevcut sorunlara yönelik çözüm önerileri getiren eser kolayca okunabilecek şekilde kaleme alınmıştır ve geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Bunun yanında “İslâm'da Kadın” başlığı, konunun önemi dolayısıyla bir seri çalışmaya ihtiyaç duyar. Bu açıdan söz konusu eserin açtığı yoldan yeni eserlerin kaleme alınarak buradaki başlıkların genişletilmesi, alt başlıklarının çeşitlenmesi ve belki de farklı İslamî ilim dallarının uzmanlarının katkılarıyla birkaç kitap halini alması faydalı olabilir. Böylece hacminin ötesinde bir derinliği bulunan kitabın aynı yaklaşımla farklı problemleri de ele alması konuyla ilgili kafa karışıklıklarının giderilmesine ve mevcut soruların cevaplanmasına yardımcı olacaktır.

Her nesil ve kesimden okuyucunun rahatça okuyup anlayabileceği kitaptaki şu çarpıcı satırlar kitabın özeti niteliğindedir:

“Zira unutulmamalıdır ki, kadın varlığı, yalnızca erkekler tarafından geliştirilecek bir dini söylemin konusu değildir. Belki çok daha temelde, kadın varlığı, genel olarak dünyanın ve özel olarak İslâm'ın farklı açılardan anlaşılmasını mümkün kılan bir farklı alan ve perspektifi gösterir” (Martı, 2018, s. 18).

Kaynakça

Martı, H. (2018). *Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dün ve Bugün Arasında Kaybolan Kadınları Romanlarda Aramak

Seeking Women Lost Between Yesterday and Today in Novels

*Esra Taşkesen**

Ayşegül Utku Günaydın,
Kadınlık Daima Bir Muamma:
Osmanlı Kadın Yazarların Romanlarında Modernleşme,
 İstanbul: Metis Yayınları, 2017, 1. Baskı.

Kitabın hem arka kapağında hem de önsözünden öğrendiğimize göre, “Kadınlık tam bir muamma!”, Halide Edip Adivar’ın *Heyûla* isimli romanında erkek karaktere söylenmiş bir cümledir. Ayşegül Utku Günaydın’ın “Cumhuriyet Öncesi Kadın Yazarların Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı” başlıklı doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış hali olan bu eserde, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat ile Cumhuriyet dönemleri arasında yaşamış kadın yazarlar tarafından kaleme alınan romanlar üzerinden yapılan cinsiyet ve kimlik odaklı bir okuma söz konusudur.

Çalışmanın birincil kaynaklarını oluşturan bu eserler, Zafer Hanım’ın *Aşk-ı Vatan*; Fatma Aliye Hanım’ın *Muhâdarât*, *Levâyah-i Hayat*, *Refet*, *Udî* ve *Enîn*; Selma Rıza Ferâceli’nin *Uhuvvat*; Emine Semiye Hanım’ın *Terbiye-i Etfâle Ait Üç Hikaye*, *Hiss-i Rekabet*, *Bikes*, *Mükâfat-ı İlâhiye*, *Sefâlet*, *Muallime* ve *Gayya Kuyusu*; Fatma Hayrûnnisa Hanım’ın *Dilharâb*; Güzide Sabri Aygün’ün *Münevver*, *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*, *Yaban Gülü* ve *Nedret*; Halide Edib’in *Heyûlâ*, *Raik’in Annesi*, *Seviyye Talip*, *Handan*, *Yeni Turan*, *Son Eseri* ve *Mev’ud Hüküm*; Nezihe Muhiddin’in *Şebab-ı Tebah*; Müfide Ferit Tek’in *Aydemir*; Suat Derviş’in *Kara Kitap* ve Halide

.....
 * Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Bölümü. İstanbul, Türkiye.

Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* isimli kitapları olmak üzere toplam otuz kitaptır.

Tanzimat ve belki biraz daha öncesinde başlayan yenileşme hareketleri kapsamında Türk kadınının kazanmaya başladığı haklar ve bu hakları kullanarak dönüştüğü yeni kadın, bu romanların odak noktasıdır. Ya da en azından yazarın bu romanlar üzerinden yaptığı okumaların hareket noktasıdır. Dolayısıyla yazar, eğitim ve çalışma gibi haklardan istifade etmeye başlayarak kamusal alana adım atan kadının bu yeni rolü ile nasıl başa çıktığı, toplumun ona karşı tutumu ve sadece dışarıda değil kendi hanesinde de ne ile karşı karşıya kaldığı gibi meselelere cevap aramaktadır. Bunu yaparken romanlardaki karakterlerin kişisel ve fiziksel özelliklerini, yaşadıkları olayları ve içinde buldukları mekânları inceleyerek bunların o günün toplumunda temsil ettiği hususları bulmaya çalışır.

Kitap üç ana bölümden meydana gelmektedir. “Osmanlı Kadınlarının Özneleşme Mücadeleleri” isimli birinci bölüm çalışmanın ilk ayağını oluşturmakta ve okuyucuya tarihi bir arka plan sunmaktadır. Bu bölümde Tanzimat Fermanı ile başlayan yenilikçi düzenlemeler, önce daha genel nitelikleri ile anlatılmakta ardından bu düzenlemelerin kadınlar üzerindeki etkileri ve kadınlar için hazırlanmış olduğu ortam açıklanmaktadır. Buna göre Tanzimat Fermanı ile başlayıp Meşrutiyet ile devam eden süreçte devlet eliyle getirilen yenilikler toplumun her alanını olduğu gibi kadınların hayatlarını da derinden etkilemiştir.

Yazara göre Tanzimat akabinde gelişen reformist ortam kadınlara daha önce hiç sahip olmadıkları kadar geniş bir hareket alanı açmıştır. Ancak Tanzimat dönemi reformlarının genelde toplum; özelde kadın açısından bütünüyle yepyeni düzenlemeler olup olmadığı tartışmalıdır. Yazarın “*Devletin kadın erkek eşitliği açısından getirdiği ilk önemli düzenlemelerden biri, kız çocuklarına miras hakkı tanıyan 1858 tarihli Arazi Kanunu’dur. Bu kanun 1847’deki hakların biraz daha genişletilmesini sağlayarak kadınlara miras konusunda eşitlik sağlamış, kadınların vâris olabilmesini mümkün kılmıştır*” veya “*1871’de evlilik sözleşmesinin resmi memur önünde yapılması, evlenme yaşının erkeklerde 18, kadınlarda 17 olması...*

konusunda bir düzenleme yapılmıştır” şeklindeki ifadelerinden bu kanunlaştırmaların toplumda mevcut olmayan yepyeni haklar getirdiği şeklinde bir anlam doğmaktadır.

Yazarın bu iddiasına karşılık, Tanzimat dönemi kanunlaştırmaları, resepsiyon yöntemi ile alınan kanunlar bir tarafa bırakılırsa, mevcut şer’î ve örfî hukukta halihazırda olmayan çok az şey getirmişti. Bunların çoğu, fıkıh mezheplerinde var olan görüşlerin seçilerek yazıya geçirilmesinden başka bir şey değildi. 1858 Arazi Kanunnamesinin İslam Hukuku, örfî hukuk ve batı hukukundan meydana gelen karma bir kanun olmasının yanı sıra Hukuk-u Aile Kararnamesi, Hanefî mezhebi dışındaki fikhî mezhepleri de dikkate alan şer’î kaynaklı bir kanundu. Bu nedenle İslam hukukunun ve örfî hukukun zaten ihtiva ettiği pek çok hükmün bu reformlarla yepyeni bir şey gibi getirildiğini düşünmek doğru olmayacaktır. Özellikle “...kadınların vâris olabilmelerini mümkün kılmıştır.” ifadesinin, bu kanun öncesinde İslam hukukunda kadınların mirasta haklarının bulunmadığı gibi önemli bir yanlış anlaşılmayı doğurabileceği unutulmamalıdır.

Yazar bu bölümde Osmanlı’da yaşayan kadın yazarların toplum içindeki durumlarına ve romanlarını hangi şartlarda yazdıklarına değinir. Bu çerçevede Osmanlı’daki ilk kadın yazarların genelde seçkin ailelerin iyi imkânlarla sahip kızları olduğu belirtilir. Yine de onlar için edebiyat ve siyaset sahasında yazılar yazmaya çalışmak hiç kolay olmamıştır. Osmanlı dönemi kadın yazarlarının mahrum oldukları haklardan ve toplumda yaşadıkları baskılardan kimi veya neyi sorumlu tuttıkları önemlidir. Yazarın belirttiğine göre bu kadınlar temelde İslam’ı değil bazı yozlaşmış âdet ve gelenekleri sorumlu tutmaktadırlar. Yazarın bu tespitini yansıtan bir cümlesi de şöyledir: “*İslam’ın değil, batıl inançlarla bazı âdetlerin, kültürel normların ve zaman zaman da geleneğin kadının modernleşmesi önünde kısıtlayıcı bir etken olarak sorgulanması gerektiği fikri üzerinde durulmuştur.*”

Kitabın ikinci bölümü “Kadın Üzerindeki Baskı Mekanizmaları ve Yalnızlaşma” başlığı altında çalışmanın merkezini oluşturur. Yukarıda zikrettiğimiz romanlar bu bölümde dört ana başlık altında

metne yedirilerek bazı ana kavramlar etrafında işlenir. Romanlarda geçen ortak motifler ve fikirler tespit edilerek neye karşılık geldikleri üzerinde durulur. Burada önce farklı romanlardaki benzer karakterler, tavırlar, olaylar ve mekânlar gruplandırılmış; daha sonra her biri kendi içinde analiz edilmiştir. Bu bölümde ortaya konulan en önemli tema, yalnızlaşmadır. Yazarın tespitine göre yalnızlaşma veya yalnızlaştırılma, 18-19. yüzyıl kadın romanlarında baş kadın karakterlerin oldukça önemli bir ortak noktasıdır. Romanlarda bu durum çoğunlukla anne eksikliği ile kadının yalnızlaştırılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat dönemi edebiyatında babasız ve yetim kalan erkek figüre karşılık kadın yazarların romanlarında annesini kaybederek öksüz kalan kadın karakterlere yer verilmiştir. Bu kadınlar daha ilk andan hayat mücadelesine yalnız başlamış ve evin içinde kendilerini koruyup kollayarak koşulsuz sevecek bir figürden mahrum kalmışlardır. Yazar kitabın pek çok yerinde yalnızlaşma kavramını önemle vurgular. Bu yalnızlaşma ve dışlanma, annenin yokluğu ile olabileceği gibi eğitimsiz ve kötü niyetli anneler veya üvey anneler yoluyla da olabilmektedir. Yine görümceler, erkek kardeşler, üvey anneler ve kayınvalideler gibi yan karakterler de kadının yalnızlaşmasına katkıda bulunan vasıtalar olarak okunmaktadır.

Yalnızlaşma kavramından sonra yazarın odaklandığı bir diğer nokta romanlardaki erkek karakterlerdir. Özellikle pek çok romanda olayların erkek karakter gözünden anlatılması önemli bir yöntem olarak görülmektedir. Yazar bunun amacının kadını daha iyi anlatmak ve toplumun gözündeki kadın profilini göstermek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca erkek karakterlerin zayıflıklarının öne çıkarılarak kadınların erdemli ve sağduyulu yönlerinin gösterildiğini öne sürmektedir. Ona göre Tanzimat sonrası yazılan ilk romanlarda züppe, şımarık ve evlilikle ıslah olmayan erkekler tasavvur edilirken; II. Meşrutiyet sonrası yazılan romanlarda artık bir davası olan ve yüzünü batıya dönmüş daha farklı bir erkek tasavvuru görülür. Fakat bu erkeklerin çoğu zaman duygusallıkla kadının karşısında çözümlenerek rasyonelliğini kaybeden ve hem kendisine hem de kadının kurmaya çalıştığı dengeye zarar veren yönleri olduğu vurgulanır.

İkinci bölümde yazarın yer verdiği bir diğer bulgu ise romanlarda geçen kadın karakterlerin görsel ve seyretmekten haz alınan nesne olarak tasvir edilmeleridir. Bununla bağlantılı olarak gizemli ve erkek tarafından anlaşılabilir, tahmin edilemez olmaları kadın karakterlerin ortak özelliği olarak sunulur. Başta erkek karakteri rahatsız eden bu durum, ondaki var olan düzenin bozulması korkusu olarak yorumlanır. Daha sonra ise, bu tahmin edilemezlik ve gizemlilik erkeği büyüleyerek etkisi altına almakta ve sağduyusunu kaybetmesine neden olmaktadır. Ayrıca kadın karakter estetik açıdan duyarlı ve narin tavırlarıyla diğer karakterlerden farklılaştırılırken, kederine veya hastalığına rağmen sağduyusundan taviz vermeyen güçlü kişilikle taçlandırılır. Söz konusu durum yazarın kadın karakterlerin melankolik, erkek karakterlerin ise histerik bir şekilde anlatıldığı kanaatini uyandırmıştır. Bölümü bitirirken romanlarda kullanılan mekânlar ile karakterlerin psikolojileri arasında bir bağ olduğunu söyleyen yazar, evin karamsar ve baskıyı hatırlatan yönünün aksine doğanın hep derin düşüncelerin ve aşkın ortaya çıktığı yer olarak kullanıldığını savunur. Yazar, bu romanlarda, kadının kamusal alana çıkmasının da yine doğa imgeleri üzerinden anlatıldığını ifade eder.

Üçüncü ve son bölüm ise “Modernleşme Sürecinde Kadın Kimliği” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, kadın karakterlerin serbest zaman etkinlikleri, kadınların bir okur olarak etkilenmeye ve tesire hangi ölçüde açık oldukları gibi bazı yan konularla birlikte bir karşılaştırma bölümü içermektedir. Hem üçüncü bölümün hem de kitabın son başlığı, “Gayya Kuyusuna Düşen Kadınlar” ismini taşır. Burada Emine Semiye Hanım’a ait *Gayya Kuyusu* ile Ahmet Mithat Efendi’nin *Henüz On Yedi Yaşında* romanları mukayese edilir. Bunun sebebi her iki yazarın da ahlaki bir çöküşü, kadının ‘kötü yol’a düşme öyküsünü anlatmalarındadır. Aynı toplumsal problemi ele alan bu romanların farklılaştıkları noktaları tespit etmekle hedeflenen şey, gerçekte kadın ve erkek yazarların konuyu ele alış tarzlarındaki farklılığı belirlemek gibi görünmektedir. Sonuç bölümünde yer alan ve “*Sonuç olarak kadın yazarların yarattıkları kadın karakterlerin erkek yazarlarınkine oranla daha çeşitli deneyimler sunduğunu söyleyebiliriz.*” şeklinde ifade edilen yargı da bunu göstermektedir.

Ele aldığı romanlardaki kadınlar üzerinden bir nevi dönemin kadınının portresini çizmeyi hedefleyen yazar, kitabın sonunda okuyucunun zihninde bu tasavvuru oluşturmayı başarır. Zaten temel kaynaklar olarak romanları kullanmanın, dönemin ruhunu yakalamayı ve tarih kitaplarından edinilemeyecek kadar canlı sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırdığını söylemek abartı olmayacaktır. Kitabın dil ve üslubunun oldukça akıcı olduğunu; yazarın dolambaçsız ve arı bir dil kullanarak romanlarda anlatılanlarla toplumsal hayattaki değişimin izlerini sürmeyi başardığını da eklemek gerekiyor. Ayrıca çalışmanın bulguları romanlar üzerinden anlatılmasına rağmen, okuyucunun söz konusu romanları ve bunların kurgularını bilmiyor olması, kitabın anlaşılmasında bir problem teşkil etmiyor. Zira yazar, romanlarda yer alan kurgunun önemli ve vurucu noktalarını kendi analizleriyle birleştirerek okuyucuya aktarıyor. Kitabın en sonunda verilen ekte romanların kısa birer özetinin sunulması ise çalışmanın verimini daha da arttırıyor.

Kadınlık Tam Bir Muamma'da yazar çok sayıda romanı ortak semboller üzerinden birleştirirken bunu tutarlı bir şekilde yapmakta, zorlamalardan kaçınmakta ve değerlendirmelerinde agresif değil sakin bir anlatım kullanmaktadır. Ancak tüm bunlar çalışmayı tamamen tarafsız kılmaya yetmemektedir. Neticede, romanların satır aralarını okumanın üstelik de bunu yaparken önceden belirlenmiş bir gözlükten bakmanın sübjektif bir eylem olduğu açıktır. Yazarın örfi ve toplumsal tabuları hedef alan gelenek karşıtı bir tavra sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, karakterler üzerindeki psikolojik tahlillere ağırlık vererek, yaptığı çıkarımları gelenekle ve toplumda yerleşik algılarla mücadele üzerine yoğunlaştıran yazar; bu romanlardaki unsurları, yenilenen ve dönüşen kadın ile bu kadının karşısında duran engeller olarak ikiye ayırmaktadır. Çalışmanın romanlar üzerinden ilerlemesi sebebiyle, ilk bölüm dışında, yazarın kendi sesini duymak zor olsa da modernist bir bakış açısına sahip olduğunu okuyucuya sezdirmektedir.

Tarihin Tanımazlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin

The Woman Ignored by History: Nezihe Muhiddin

*Berna Terzi Eskin**

Yaprak Zihnioğlu,
*Kadınsız İnkılâp: Nezihe Muhiddin,
Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği,*
İstanbul: Metis Yayınları, 2016, 3. bs..

Cumhuriyet'in ilanını müteakiben siyasal, hukuki, iktisadi, kültürel ve çeşitli toplumsal alanlarda "inkılâplar" olarak adlandırılan bir dizi reform gerçekleştirilmiş; bu radikal dönüşümlerin, müesses nizamın temelleri kılınması noktasında otoriter bir devlet politikası izlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve haliyle siyasal yapının değişmesiyle birlikte sosyal ve kültürel manada organik bir değişim/dönüşüm süreci yaşanmamış, gerçekleşmesi istenen değişikliklerin gerektirdikleri, yaşayış tarzına ve daha sonra doğrudan düşünce sistemine entegre edilmeye çalışılmıştır. Devrinin aydınları olarak tebarüz ve temayüz eden edebiyatçılar, gazeteciler ve siyasetçiler-ki o devirde öne çıkmış çoğu isim bu kimliklerden en az ikisine sahipti- bu yeni bakış açısı ve idrakin ikamesinde kilit konuma yerleştirilmiştir. Bir yandan siyasetçilerin söylemleriyle, yayımlanan gazetelerdeki yazılarla ve hatta karikatürlerle toplum kurucu kadronun bakış açısıyla karşı karşıya bırakılmış, öbür yandan tiyatro oyunları ve romanlar gibi edebî verimlerle birlikte değişimin halka bakan yönünün pürüzsüz bir şekilde sağlanabileceğine inanılmıştır.

.....
* Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul, Türkiye. bterzieskin@fsm.edu.tr

Böylesine sancılı bir evrede yaşamakta olanlar her ne kadar erkeğin yapıcı, eyleyici, aktif oluşunun sorgusuz sualsiz kabul görüldüğü bir mekanizma içinde ilerliyor olsa da modernleşme çabaları en görünür, keskin ve bilinçli tezahürlerini kadın üzerinde gerçekleştirecekti. Devrin çeşitli süreli yayınlarındaki “Türk kadını nasıl olmalıdır?” sorusunun yanıtlarında, “kadınlık şuûnu” sayfalarında, “terbiye-i nisvân” konulu yazılarda dikkati çektiği gibi erkekler tarafından tanımlanmaya muhtaç, kamusal görünürlüğü yardım kuruluşlarındaki faaliyetlerle mahdut, 1926 medenî kanunundan mülhem aile kurmakla, fırsat eşitliğinden istifade noktasında aile reisi olan eşinden müsaade almakla ve inşa edilen devlete sağlıklı ve yavuz evlatlar yetiştirmekle memur kadınlar; bu dönüşüm süreci içerisinde kendilerine söylem noktasında yer bulabilse de eylemci olarak yer edinememiş, sistem devamlı surette kendileri üzerinden ilerliyor olsa da sistem kurucu bir mevkiye erişememişlerdir. Haliyle yalnızca seçme ve seçilme hakkı değil, bir dizi inkılâp kadınsız bir şekilde ilerliyor, mevcut reformlara dahil olmak isteyerek, seçme ve seçilme hakkı talep eden ve kendi seslerini erkek egemen sistemin içinde bir şekilde duyurmak isteyen kadınların sesleri hâkim atmosfer içerisinde yitip gitmeye mahkûm kalabiliyordu. Yaprak Zihnioğlu, titiz ve sistematik çalışmasında, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ne şekilde kurgulandığı meselesinin derinliklerine inerek, kadınların vatandaşlık haklarını elde etme noktasında nerede bulduklarını tartışmaya açıyor.

Zihnioğlu’nun *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* adlı çalışması, *Nezihe Muhiddin: Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu* başlığıyla Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda hazırladığı yüksek lisans tezinden istifade ederek hazırlanmıştır. Zihnioğlu’nun 1998 senesinde hazırladığı yüksek lisans tezi, Cumhuriyet’in ilanını müteakiben oluşmuş ve uzun yıllar devam etmiş kanonik söylemi sorgular nitelikte bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yirmi kadar romanı ve üç yüze yakın öyküsü bulunan, *Kadın Yolu* adlı bir dergi çıkarmış ve çeşitli siyasi faaliyetleri ile de dikkat çekmiş bir şahsiyet olarak Nezihe Muhiddin, 1990’lı yıllara değin edebiyat tarihlerinde, antolojilerde, hatıralarda vs. kendisine yer bulamamıştır. Tüm

bunlarla birlikte söz konusu araştırma, mitleştirilmiş kimi tarihî şahsiyetlere ve olaylara da eleştirel gözle bakılabileceğini sezdiren, bu bağlamda yapılacak yeni çalışmalara örneklik teşkil eden, Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Birliği özelinde olmakla birlikte aynı zamanda bir dönem projeksiyonu çizen mühim bir örnektir. İlk baskısı 2003 senesinde yapılan kitap; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş evresine ve reformların ikamesi sürecine, genelde ulus özelde kadın kimliği inşa faaliyetlerine, çeşitli koşullardan uzak, objektif bir yolla bakılabileceğinin imkânını da ortaya koyar.

Kadınsız İnkılap'ta gayesini; “Kemalistlerin ‘kadın’ kategorisinden kadınları nasıl dışlamak istediğini, yani ülkemizin tarihinde toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin nasıl kurulduğunu anlamaya, (...) politik alanın ‘apaçık’ ve kendiliğinden var olan bir alan değil, bilgi ve iktidar aracılığıyla tanımlanan, kurgulanan bir alan olduğunu görmeye çalışacağım.” cümleleriyle izah eden Zihnioğlu, maksadını hasil eden bir giriş kısmıyla başlıyor çalışmasına. Evvela kadın-kimlik-cumhuriyet üçgeninde cevaplanmaya muhtaç bir dizi soru soran ve bu sorulara Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası ve Kadın Birliği çerçevesinde yanıt aramaya çalışacağını ifade eden Zihnioğlu'nun incelemesi, bu soruları birincil kaynaklar eşliğinde tartışmaya açıyor.

Zihnioğlu, giriş kısmının ardından çalışmasını iki ana bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde Nezihe Muhiddin'in yaşam öyküsünden ve erken dönem Osmanlı hareket-i nisvânı ile II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı feminizminden başlayarak feminizm algısının Osmanlı-Türk toplumundaki izdüşümlerinden bahseden Zihnioğlu, ikinci bölümde evvela birinci dalga Cumhuriyetçi feminizmden ve Nezihe Muhiddin'in -kadın aktivistlerin yeni rejimden beklentilerinin yavaş yavaş sönmesinden de destek alarak- ekonomik, sosyal ve siyasi hakların temini için kurmak istediği Kadınlar Halk Fırkası'ndan ve bu fırkanın program taslağındaki “bazı düşünceler” nedeniyle kuruluşuna hükümet tarafından izin verilmediğinden söz açmıştır. Bu düşünceler, elbette kadınların seçimlere iştirak haklarını elde etmelerine dair olanlardır. Zihnioğlu, fırkanın kuruluşuna izin verilmemesinin sebebi olarak hükümetin kadın haklarını kendi çizdiği sınırlar içinde

sağlayarak kadın hakları alanının kazançlarını kimseye bırakmayı düşünmemesini gösterir. Nezihe Muhiddin'in gayretleri sanki hiç gerçekleşmemişçesine, kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olması meselesi sanki 1934 senesinde ilk kez gündeme geliyormuş gibi hareket edilmesi ve bilhassa mevcut hükûmetin yönlendirmeleriyle kadın haklarının edinilmiş değil bahşedilmiş haklar olarak lanse edilmiş olması Zihnioğlu'nun bu görüşünü destekler niteliktedir.

Hükûmetten izin alamayan Kadınlar Halk Fırkası'ndaki isimlerin kurduğu ve fırkadan daha zararsız olduğu için kabul gören Kadın Birliği'nden de yine ikinci bölümde bahseden Zihnioğlu, ancak Kadınlar Halk Fırkası'ndaki siyasal haklara dair maddenin tamamen kaldırılarak ve yönetmeliğe "birliğin siyasetle alâkası yoktur" ibaresi eklenerek Kadın Birliği'nin kurulmasına hükûmetçe izin verildiğini belirtir. Yani birlik, ancak hükûmetin kadın hakları alanında çizdiği sınırların dışına çıkmadığı takdirde var olabilecektir. Nezihe Muhiddin, devrin hâkim ideolojisi olan Kemalizmle kendi fikirlerinin uyuşmazlığından çekinmeyerek, 1925 senesinde kurduğu *Kadın Yolu* dergisinde yüksek sesle gayelerini deklare ettiği ve yıldırma politikalarına karşılık vermeyerek birliği terk etmediği için 1927 senesinde Kadın Birliği başkanlığından istifaya zorlanmış, birliğe hükûmetin öngördüğü şekilde bir özgürlük alanı tanınarak birlik yeni bir başkanla yeni bir kimliğe büründürülmüştür. Keza birliğin yayın organı olarak görülebilecek *Kadın Yolu* dergisi de Nezihe Muhiddin'in Kadın Birliği başkanlığından istifaya zorlanmasının ardından 1927 senesinde yayımına son vermiştir. Zihnioğlu, ikinci bölümde son olarak polisiye tedbirlerle siyasal haklar hareketinin bastırılarak Kadın Birliği'nin kendini feshinden ve Nezihe Muhiddin'in hükûmetçe gözden düşürülüp suçlanarak tarihten silinişinden bahsetmiştir.

Kadınsız İnkılap, şair İsmet Özel'in, tarih yazımının cilveleri üzerine çok şey söyleyen şu dizesini hatırlatır niteliktedir: "Tarih, onu tanımazlıktan geldi." Bu noktada tarihin nesnellığının ve hatta imkânının mümkün olup olamayacağı sorusu karşımıza çıkacaktır. Tarih geçmişin "sahih" bilgisi midir, yoksa tarihçinin yahut tarih yazımına yön verenlerin inşa ettiği ölçüde mi bir mevcudiyet taşıır?

Foucault, tarihin, tarihçilerin geçmiş hakkındaki aėdaő syemlelerinden ibaret olduğunu ve tarihten iktidar ilişkilerinin kurulmasında ve bu ilişkilerin sürdürülmesinde istifade edildiğini ifade etmektedir. Haliyle tarihin, kimilerini tanımazlıktan gelmesi yahut geri planda bırakması veyahut kanonik syem icabınca kimi Şahsiyetlere ve hadiselere, “gerektiğince” ve “olması gerektiği Şekilde” yer vermesi kaçınılmaz olacaktır. Kendisi böylesine muğlk olan tarih nosyonunun önüne bir de bulunduğu her yerde yeni tartiŐma ortamlarına zemin hazırlayan kadın kelimesi eklendiğinde, yani kadın tarihi diye bir adlandırma söz konusu olduğunda, yaŐanmıŐlıklara dair bir Şeyler syemenin bir kat daha zorlaŐması ŐaŐırtıcı olmayacaktır. Keza Zihnioğlu da birçok kaynaktan istifade ederek ve çeşitli kütüphanelerden topladığı evraklarla delillendirdiği çalışmasında; mesele kadın tarihi olduğunda mevcut kaynaklara ulaŐmanın bir kat daha zorlaŐtıėına, tüm gayretlerine rağmen bazı belgelere erişemediğine değiniyor.

Nezihe Muhiddin, gerek devrinde gerekse sonrasında yapılan çalışmalarda kendisine yer verilmeyen, verilmesi uygun görülmeyen yahut buna müsaade edilmeyen bir Şahsiyet olsa da, o yıllar itibariyle meydana gelen fırsat eŐitsizliėine ve kadınların araçsallaŐtırılmasına kafa tutan, Kadınlar Halk Fırkası giriŐiminin de gösterdiği üzere tesir ve temsil kabiliyeti yüksek bir kadın entelektüel olarak dikkat çeker. Nezihe Muhiddin, Türk kadınlarının siyasi haklarını elde etme mücadelesinde büyük gayretleri bulunan, kendisine hâkim idrak tarafından biçilen rolle yetinmeyen, kendi rolüne kendisi karar vermek isteyen bir isim olarak devrin iktidarıyla ters düŐmüŐ, bu sebeple gözden düŐürülmüŐ, bilinçli bir Şekilde unutturulmuŐ eylemci bir kiŐiliktir. Hatta onun bu giriŐimleri yalnızca erkek siyaset adamlarınca değil, iktidarın bitiğiyle yetinen kadımlarca da hasıraltı edilmiştir. Bu noktada, kategorik ve Őahıs bazlı dŐnmemenin gereği tekrar ortaya çıkar. Daha genel bir projeksiyondan bakıldığında asıl meselenin Nezihe Muhiddin’in siyasi haklar karŐısındaki tutumu değil, oluŐturulması arzu edilen kadın kimliği ile uyum göstermeyiŐi olduğu dikkati çekmektedir. Nezihe Muhiddin’in Cumhuriyet’in anası yahut kız çocuğu olmak gibi bir arzusu yoktur; söz söylenen değil, söz söyleyen tarafta olmak ister. Elbette bunu yalnızca kendisi

için değil, tüm kadınlar için öngörür ve bu durum onun ilerlenecek yolda “engel” oluşturma potansiyelini açık ettiği için kendisi tüm varlığıyla yok sayılır.

Nezihe Muhiddin’in hikâyesini okumanın, kadına kamusal görünürlüğü ve seçme-seçilme hakkının bahşedildiğini aşıl原因an resmî söyleme değerli ve kuvvetli bir alternatif yaratacağı muhakkaktır. Bu noktada *Kadınsız İnkılap*’ın; okuyucusuna, kurucu kadronun ulusun bir parçası olarak kadını nasıl ele aldığını gösterecek ve pozitivist tarihin imkânına dair farkındalık kazandıracak yol açıcı bir rehber hüviyetinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte elli sayfayı bulan notlarla zenginleştirilmiş ve istifade edilen kaynakları büyük bir açıklıkla sunan çalışma, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadın kimliğinin inşasına ilgi duyanlar için oylumlu bir kaynakçayı da haizdir.

Yazarlara Notlar

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi'nde değerlendirme süreçlerine alınacak çalışmalarda temel bazı kriterler aranmaktadır.

Dergiye gönderilecek çalışmaların;

- Kadın çalışmalarıyla ilgili nicel, nitel, tekdenekli veya karma araştırma deseni kullanılarak hazırlanmış olmasına,
- Kadın alışmaları konusunda son dönem alanyazını kapsamlı biçimde değerlendiren literatür analizi, metaanaliz veya metasentez çalışması olmasına,
- Kadın alışmaları konusunda pratik olarak uygulanabilecek model nerileri sunmasına dikkat edilir veya benzeri zgn nitelikte yazılar olması talep edilir.
- Kadın alışmaları konusunda bilimsel yazı ve makalelerin yanı sıra, kitap değerlendirme yazıları, mahkeme kararı ve mevzuat incelemeleri ile güncel olaylara ilişkin analizlere yer verilebilir. Bu tür yazılar, yayın kurulu tarafından kabul edilir veya geri çevrilir.

Bu erevede KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, ileri araştırma/istatistik yöntemlerini ve teknikleri kullanılan güncel çalışmalara yer verilecektir. Çalışmaların yöntembilim açısından yetkinlikleri kadar alana orijinal ve yeni katkı sunmaları da temel yayımlanma kriteridir.

Yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle Dergi Yöneticisi ve Baş Editör tarafından amaç, konu, içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk yönlerinden incelenmektedir. Editöryal n değerlendirmedeki genel eğilimler şu şekildedir:

Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerine Dayalı alışmalar

- Yüksek lisans ve doktora tezlerine dayalı çalışmalarda tezin bütününün, tezde kullanılan bütün verilerin raporlanması, tezlerden dilimlenme yapılmaması beklenmektedir.
- Bütün araştırma türleri için verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.
- Değerlendirme Süreçleri
- Gönderilen bir çalışmanın editöryal değerlendirmesi 40 gün içerisinde tamamlanmaktadır.

- Hakem değerlendirme sürecine alınan çalışmalar alanda uzman iki hakeme gönderilir.
- Eğer hakemlerin raporlarında çalışma ile ilgili görüş ayrılığı söz konusu olursa, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulur.
- Hakem değerlendirme süreci, şu anki yoğunluk göz önüne alındığında yaklaşık 3-4 ay sürmektedir. Bu süre, ilgili alandaki hakemlerin iş yükü nedeniyle uzayabilmektedir.
- Hakem raporları gizlidir. Yazarlar çalışmalarını değerlendiren hakemlerin kim olduğunu bilmemektedirler. Hakemler de değerlendirdikleri çalışmanın yazarını/yazarlarını bilmemektedirler.
- Yazar/yazarlar; hakemlerin ve editörlerin eleştirilerini, önerilerini ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadırlar. Yazar/yazarlar, eleştirilerden ve önerilerden katılmadığı hususları gerekçeleriyle izah etmelidir/etmelidirler.
- KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi'nde hakem değerlendirme süreçlerinin detayları ve ilkeleri için Hakemlere Notlar bölümüne bakılabilir.
- Yayına kabul edilen çalışmaların süreçleri aşağıda belirtilmiştir.
- Yayına kabul edilen bir çalışmanın neticesi Yetkilendirilmiş Yazara bildirilir.
- Yetkilendirilmiş Yazarın ilgili raporlara göre düzenlediği çalışma Baş Editör veya Yönetici Editör tarafından incelenir. Onaylanan çalışma tashih ve redaksiyon sürecine alınır.
- Yetkilendirilmiş Yazara çalışmasıyla ilgili tashih notları gönderilir.
- Tashih süreci tamamlanan çalışmalar tasarıma yönlendirilir.
- Mizanpajı ve tasarımı tamamlanan çalışmalar Yetkilendirilmiş Yazar tarafından son kez kontrol edilir.
- Bu süreçleri tamamlayan çalışmalar yayım sürecine alınır ve ilgili sayıda basılır.

Editöryal ön değerlendirme sonucunda bir çalışma, genel kriterleri karşılamıyorsa, çalışmanın Yetkilendirilmiş Yazarına gerekçesi ile birlikte, çalışmasının hakem değerlendirme sürecine alınamayacağı yönündeki karar bildirilmektedir.

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makalelerin;

- Sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılar, düşünsel planda dergiyi veya Kadın ve Demokrasi Derneğini (KADEM) bağlamaz.
- Yayımlanan yazıların yayım hakları Kadın ve Demokrasi Derneğine (KADEM) aittir.